

Tallinna Ülikool
Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut
Tõlkekoolituse osakond

Tiina Põllu

Sõnamängude ja reaalide tõlkestrateegiad
Eesti filmide subtiitertõlgete näitel

Magistritöö
Juhendaja: Elin Sütiste

Tallinn 2011

Sisukord

Sisukord	ii
Kasutatud lühendid.....	iv
Sissejuhatus	1
1. Sissejuhatus subtiitertõlkesse ja subtiitertõlke teooriatesse	6
1.1 Tõlke definitsioon ja tõlkeprotsess	6
1.1.1 Subtitreerimisprotsess	10
1.1.2 Dominant	12
1.2 Subtiitertõlke lühiülevaade	13
1.2.1 Audiovisuaaltõlke liigid.....	14
1.2.2 Subtiitertõlke omadused	16
1.2.3 Komplementaarsusprintsip	18
1.3 Tõlketeoreetiline taust.....	20
2. Tõlkestrateegiad ja subtitreerimine.....	24
2.1 Tõlkestrateegiad	24
2.1.1 Tõlkestrateegia mõiste.....	25
2.1.2 Tõlkestrateegia valikut mõjutavad parameetrid	27
2.1.3 Strateegia seos tõlkekvaliteediga	28
2.2 Globaalsed tõlkestrateegiad.....	30
2.2.1 Protsessuaalne dominant	31
2.2.2 Tekstiline dominant.....	32
2.2.3 Kvantitatiivne dominant.....	34
2.3 Lokaalsed tõlkestrateegiad	36
2.3.1 Ekvivalentsussuhte nihestamine	36
2.3.2 Lokaalsete strateegiate liigid	37
2.4 Rekodeerimise ekvivalentsustasandid	41
2.4.1 Lingvistiline rekodeerimine	42
2.4.2 Kultuuriline rekodeerimine	44
2.4.3 Tekstiline rekodeerimine	45
3. Sõnamängude ja reaaside tõlkimine	49
3.1 Reaaside ja sõnamängude märgiline struktuur.....	49
3.1.1 Sisuplaan ehk tähistatava tasand	51
3.1.2 Väljendusplaan ehk tähistaja tasand.....	52
3.2 Sõnamängud ja nende tõlkestrateegiad.....	53
3.2.1 Püüe sõnamängu defineerida	54
3.2.2 Sarnasus- ja erinevussuhete liigitus.....	56
3.2.3 Sõnamängude liigid	59
3.2.4 Sõnamängude tõlkestrateegiad	61
3.3 Reaalid ja nende tõlkestrateegiad.....	67
3.3.1 Reaali mõiste.....	68
3.3.2 Reaalide liigid	69
3.3.3 Reaalide globaalsed tõlkestrateegiad	71
3.3.4 Lokaalsed subtitreerimisstrateegiad.....	75
3.4 Sõnamängude ja reaaside tõlkekorpusse analüüsi tulemused	80
3.4.1 Järeldused sõnamängude kohta.....	80
3.4.2 Järeldused reaaside kohta.....	82
4. Kokkuvõte.....	83

5. Summary	86
6. Kasutatud Eesti filmid	88
7. Kasutatud kirjandus	89
Lisa 1. Reaalide ja sõnamängude tõlkekorpus	94
Lisa 2. Reaalide liigitus	118

Kasutatud lühendid

Käesolevas magistritöös on kasutatud järgmisi lühendeid.

AVT – audiovisuaalne tõlge

EN – inglise keel

ET – eesti keel

LK – lähtekeel

LT – lähtetekst

SK – sihtkeel

ST – sihttekst

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö uurimisobjekt on Eesti filmides esinevate reaaside ja sõnamängude inglise keelde tõlkimisel kasutatavad subtiitertõlke strateegiad, mida vaadeldakse globaalsete tõlkestrateegiatega taustal. Selleks et sõnamängude ja reaaside tõlkestrateegiaid lisaks teooriale ka arvuliselt analüüsida ja näitlikustada, on koostatud teatud Eesti filmide põhjal reaale ja sõnamänge sisaldavate subtiitrite sõnakorpus, milles on üle 200 ingliskeelse subtiitri eestikeelse lähtetekstiga, ingliskeelse vastega ning sõnamängu ja/või reaali klassifikatsiooni ja vastava tõlkestrateegiaga. Tõlkekorpus näidete varal püütakse selgitada, milliseid strateegiaid tõlkijad kõige meelsamini kasutavad ja mis võiks olla selliste eelistuste põhjuseks. Töö fookus ei ole mitte andmetöötlus ega strateegiatega ülesloetlemine empiirilistele andmetele tuginedes, vaid pigem vastupidi – olemasolevatele arvukatele teoreetilistele lähenemisviisidele tuginedes kirju teooriamaastiku ühtlustamine ja subtitreerimispõhimõtete väljatoomine, sealjuures teooriaid tõlkekorpusel rakendades.

Töö lahatakse tõlkeprobleeme ja eristatakse neid kriitilistest keelenditest, milleks on käesolevas töös ekstra- ja intralingvistilisi tõlkeprobleeme sisaldavad keelendid, nagu mitmetähenduslikud sõnamängud ja kultuurispetsiifilised reaamid, mille puhul on tõlkijal võimalik valida mitme teineteist täiendava tõlkestrateegia vahel. Tõlkija peaks tekstilise ja stilistilise sidususe huvides kasutama konkreetsetes töös teatud liiki kriitiliste keelendite tõlkimiseks läbivat tõlkestrateegiat. Tema langetatud valik muutub tõlkeprotsessis edaspidi oluliseks (eriti sarjade puhul) ja see hakkab mõjutama ka tõlketeksti retseptsiooni sihtkultuuris. Tõlkija strateegiavalikut mõjutavad eri tegurid: lingvistilised, kultuurilised ja tekstilised aspektid, sealhulgas tõlkenormid ja subtiitertõlke spetsiifika. Ajalis-ruumilised piirangud mängivad subtiitertõlkes omaette rolli ja muutuvad läbivaks tõlkestrateegiaks. Läbivat ehk globaalset tõlkestrateegiat püütakse mõtestatakse dominandi mõiste abil.

Töös on püstitatud kolm hüpoteesi. **Globaalsete tõlkestrateegiate abil saab organiseerida sõnamängude ja reaaside lokaalseid tõlkestrateegiaid, kuna nende kahe strateegialiigi vahel valitsevad hierarhilised suhted. Sõnamängude mitmekihilisest tähendusväljast tõlgitakse vaid üks tähenduskiht (põhitähendus), sõnamängu sealjuures tõlkes säilitamata. Reaaside ja sõnamängude tõlkimisel asub globaalse strateegia dominant sihtkultuuris ehk et tõlkimisel kasutatakse kodustavat strateegiat.**

Töö koosneb kolmest osast. **Esimeses** ülevaatlikus osas käsitletakse subtiitertõlget kui audiovisuaaltõlke peamist liiki ajaloolisest ja praktilisest vaatenurgast. Selles osas defineeritakse tõlge, tõlkeprotsess ja subtiitertõlge ning tuuakse välja peamised nõuded, mis tulenevad selle tõlkeliigi spetsiifikast. Samuti puudutatakse subtiitrite komplementaarsust ja üldteoreetilisi probleeme. Samuti käsitletakse subtiitertõlke strateegia seost tõlke kvaliteedi tagamisega ning tuuakse välja subtiitertõlke teoreetiline kontekst. **Teises** osas keskendutakse tõlkestrateegiatele. Esitatakse strateegia definitsioon ning liigitus globaalseteks ja lokaalseteks tõlkestrateegiateks. Samuti loetletakse üles peamised globaalsed subtitreerimisstrateegiad vastavalt tõlketeksti dominandile. Käsitlemist leiavad ka tõlkestrateegia valikul kaasaráákivad tegured, seost tõlkestrateegiaga ja tõlkestrateegiate semiootilist olemust lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise rekodeerimise tasandil. **Kolmas** osa on pühendatud konkreetsetl reaaside ja sõnamängude tõlkestrateegiatele ja tõlkecorpuse analüüsímísele. Esitatakse sõnamängude ja reaaside definitsioon, taksonoomia ja nende tõlkestrateegiate ülevaade. Sõnamängude puhul on láhtunud Belgia tõlketeadlase Dirk Delabastita teooríast. Kultuurispetsiifiliste reaaside puhul on teoreetilisel tasandil tóukutud peamiselt Taani teoreetiku Henrik Gottliebi ja Bulgaaria tõlketeadlaste Sider Florini ja Sergei Vlahovi teooríatest.

Tõlkecorpuses kasutati Eesti filmide subtiitreid. Kokku on audiovisuaalset materjali 1293 minutit. Enamus filme on mängufilmid („Kevade”, „Viimne reliikvia”, „Nimed marmortahvil”, „Malev” ja „Meeletu”), on üks dokumentaalfilm („Kaleva hááled”) ja üks 12osaline teleseriaal („Tuulepealne maa”). Filmid annavad Eesti kultuurist, ajaloost ja elu-olust

diakroonilise läbilõike. „Kaleva hääled” käsitleb meie esivanemate juuri, kultuuri ja Kalevipoja eepose sünnilugu. „Malev” heidab pilgu eestlaste muistsele vabadusvõitlusele saksa ristiriitlusega. Kultusfilm „Viimne reliikvia” käsitleb romantilises võtmes Eestit feodalistlikul ajastul. Albert Kivikase samanimelise romaani põhjal vändatud „Nimed marmortahvlil” räägib Vabadussõjast ja noorte koolipoiste kangelastegudest Eesti iseseisvuse kättevõitlemisel. 12osalise draamasarja „Tuulepealne maa” tegevustik toimub põhiosas Eesti esimese iseseisvusaja aastail (1917–1941) ja kajastab Eesti riigi sündi, eneseotsinguid ning iseseisvuse hävimist Teise maailmasõja käigus.

Seega on ajalooteljel esindatud peamised Eestile olulised sündmused, mõningate mööndustega muidugi, kuna Nõukogude perioodi filme ei ole põhjalikumalt analüüsitud. Nimelt tekitas probleeme tõik, et pärast Nõukogude okupatsiooni loodud filmid olid ideoloogilise tsensuuri tõttu olulisel määral kultuurireaalidest kärbitud ja seetõttu sai nendes filmides peamiselt uurida sõnamänge. Olgugi et ka „Viimne reliikvia” on nõukogudeaegse filmitoodangu üks teoseid, siis läbis see sõela eeskätt tänu kultusfilmi staatusele, mille kujunemisel mängisid suurt rolli Paul-Eerik Rummo sõnadele viisistatud vabadust ülistavad laulud, mida saab samuti teatud mõttes reaalistena vaadelda. Seega osutus filmide valikul peamiseks see, et need lisaksid kultuuridevahelise tõlke dimensiooni sõnamängude ja reaalist tõlkestrateegiate analüüsile.

Subtiitertõlke analüüsis on olulised sisutihedate dialoogide ja muude verbaalsete suhtlussituatsioonide (sisekõned, kirjad) loomise meisterlikkus, kuna liiga banaalsete või napisõnaliste dialoogide aines jääks teooriate näitlikustamisel puudulikuks. Ka see aspekt rääkis kaasa ka filmide valikul. Dialoogil ja valjul sisemonoloogil on tähtis roll, nende kaudu saab analüüsida ka tõlget kui kommunikatiivset akti. Tänu andekatele stsenaaristidele ja nende loodud dialoogidele konstrueeritakse Eesti ajalugu, kombed, tähtsamad isikud (Lembitu, Konstantin Päts, Johannes Laidoner jt) ja ajastule omane keelekasutus, mis on väga oluline materjal sõnamängude ja reaalist subtitreerimisstrateegiate uurimisel. Kui audiovisuaalse materjali valikul sai otsustavaks sisukate dialoogide ning Eesti kultuuri ja ajalugu käsitleva temaatika olemasolu, siis teine oluline aspekt oli ka subtiitrite kättesaadavus.

Käesolevas töös kasutatakse järgmisi tõlketeoreetilisi termineid.

Audiovisuaalne tõlge – audiovisuaalse teose tõlge subtitreerimise, dubleerimise või pealelugemise teel.

Ekvivalentsus – lähte- ja sihtteksti tõlketasandite (lingvistiline, kultuuriline, tekstiline) samaväärsus. Enamuses tõlketeooriates on ekvivalentsus hea tõlke mõõdupuu ja selle olemasolu tõlgitavuse eeldus.

Interlingvistiline tõlge – tõlge ühest keelest teise ehk *translation proper* (Jakobson 1971: 261). Interlingvistiline tõlge on traditsioonilises käsitluses ühest keelest teise keelde tehtud subtiitertõlge, kus on nii kuuljatele kui ka vaegkuuljatele mõeldud avatud subtiitrid.

Intralingvistiline tõlge – ühe keele sisene ümbersõnastamine (Jakobson 1971: 261). Intralingvistiline tõlge on käesolevas käsitluses näiteks vaegkuuljatele mõeldud subtiitrid, milles kirjeldatakse olulisi audioelemente, või kõnekeele samas keeles esitatud subtiitrid.

Intersemiootiline tõlge – ühest märgisüsteemist teise tõlkimine ehk *transmutation* (Jakobson 1971:261). Interlingvistiline, intralingvistiline ja intersemiootiline tõlge on omavahel komplementaarsed ja nende vahel valitseb selge analoogia. Subtiitertõlge on käesolevas käsitluses just intersemiootiline, kuna tõlkimisel toimub kõnekoodi muutmine kirjakoodiks, võttes arvesse lisaks keelesüsteemile ka audiovisuaalsest märgisüsteemi.

Lähtetekst, lähtekeel, lähtekultuur – tõlkeprotsessis nn lähteandmed, mis tõlgitakse *sihtkeeles sihttekstiks* ja kohandatakse *sihtkultuurile* sobivaks.

Kriitiline keelend – sotsiokultuurilisi ekstra- ja intralingvistilisi probleeme kätkev keelend (reaal või sõnamäng), mille tõlkimisel on võimalik kasutada kvaliteedi seisukohast samaväärseid lahenduskäike ehk tõlkestrateegiaid.

Reaal – keelend, millega tähistatakse nähtuseid, objekte ja kontsepte, mis esinevad vaid teatud kultuuriruumis ja mis käsitlevad sellele kultuurile iseloomulikke kombeid, ajaloolisi sündmusi,

isikud, esemeid, monumente jne. Reaali puhul saab eristada Ferdinand de Saussure'i terminites tähistajat (reaalilekseem) ja tähistatavat (reaal).

Rekodeerimine – väljendusplaani (tähistaja) muutmine lähtekeelest sihtkeelde (Torop 2000: 48).

Sisuplaan – Ferdinand de Saussure'i duaalsest märgiteooriast tema õpilase Louis Hjelmslev' poolt väljaarendatud ning Roman Jakobsoni ning Peeter Toropi poolt täiendatud keelemärgi tähenduse ehk tähistatava tasand.

Subtiitertõlge – audiovisuaaltõlke peamine liik, audiovisuaalse teksti tõlkimine kaherealisteks subtiitriteks.

Sõnamäng – tahtlik ja kommunikatiivselt tähenduslik kõneakt, mille puhul saab eristada sisuplaani erinevust ja väljendusplaani sarnasust Ferdinand de Saussure'i mõistes, ehk semantilist erinevust ja vormilist sarnasust Dirk Delabastita mõistes. Sõnamängudes vastandatakse vähemalt kaks keelestruktuuri, kuid neid kõiki saab analüüsida kahekihilistena.

Transponeerimine – lähtekeele sisuplaani (tähistatava) säilitamine sihtkeeles (Torop 2000: 48).

Tõlkestrateegia – tõlkepõhimõtete ja nende rakendamiseks vajalike võtete kogum, mis allub hierarhilistele suhetele ja on tõlkija potentsiaalselt teadlik lähenemisviis selliste kriitiliste keelendite tõlkimisel, mille puhul avaneb mitu tehnilistele nõuetele vastavat või tõlke kvaliteedi vaatepunktist samaväärset valikut.

Väljendusplaan – Ferdinand de Saussure'i duaalsest märgiteooriast tema õpilase Louis Hjelmslev' poolt väljaarendatud ning Roman Jakobsoni ning Peeter Toropi poolt täiendatud keelemärgi väljendustasandi kontseptsioon, mis hõlmab keelelisi ja audiovisuaalseid väljendusvahendeid.

1. Sissejuhatus subtiitertõlkesse ja subtiitertõlke teooriatesse

Käesolevas sissejuhatavas peatükis defineeritakse subtiitertõlget, kõrvutades seda nn tavatõlke definitsiooniga. Samuti kirjeldatakse audiovisuaaltõlke (edaspidi „AVT”) ajalugu ja liigitust ning määratakse subtiitertõlke koht selles tõlkeharus ja tõlketeaduses üldiselt. Seda on vaja, et mõista subtiitertõlke kui omaette tõlkeliigi kvantitatiivseid piiranguid, kuid teisalt ka selle mitmetahulisust ja erinevaid võimalusi, mida see tõlkijale tänu semiootilisele liiasusele praktikas pakub. Põgusalt käsitletakse ka peamisi subtiitertõlke eripärasid võrreldes muude AVT-liikidega ning üldisemalt AVT ning konkreetsemalt subtiitertõlke nüüdisaegset teoreetilist tausta.

1.1 Tõlke definitsioon ja tõlkeprotsess

Tõlkimine on sama vana kui keel, mida me räägime. Esimesed kirjalikud tõlkeallikad pärinevad juba aastast 3000 eKr Egiptusest (Newmark 1981: 3). Sajandite jooksul on tõlkimist käsitletud kui lähtekeele sisu/tähenduse ekvivalentset edastamist sihtkeeles. Näiteks Itamar Even-Zohar esitas oma doktoritöö inglisekeelses kokkuvõttes tõlkimise definitsiooni, mis oli kokkuvõtte kaheksast enamlevinud tõlkimise definitsioonist. Tema pakutud definitsiooni kohaselt „muudetakse tõlkimisel lähtekeele lingvistilised vahendid (märgid), mis kannavad teatud tähendust (sisu+väljendus) / tähendust ja suhtumist, sihtkeele vahenditega (märgid), mis kannavad teatud koguses tähendust (sisu+väljendus) ekvivalentsel/sünonüümsel/täpsel viisil” (Even-Zohar 1971: II). Selles definitsioonis hõlmatud kaheksa definitsiooni üldosa on see, et tõlkimine hõlmab „lähtekeele lingvistiliste vahendite muutmist ekvivalentsel moel”.

Subtitreerimisel ei konverteerita sihtkeele vahendeid kasutades mitte ainult keelemärke, vaid ka visuaalseid märke. Samuti valmistab subtiitertõlkes probleeme tõlke ülddefinitsioonis mainitud ekvivalentsussuhte säilitamine. Ekvivalentsuse paradigmat käsitletakse edaspidi tõlkestrateegiate peatükis põhjalikumalt, kuid tuleb mainida, et ekvivalentsus eksisteerib tõlke üldteooriates kui tõlkimise eeldus, isegi kui strukturalistidest keeleteadlaste arvates ei ole see ka teoreetiliselt võimalik (Pym 2010: 7). Ekvivalentsuspõhimõtte paikapidavuse kontrollimiseks võiks kasutada tagasitõlget lähtekeelde, kus ilmneb, et tagasitõlge ei võrdu kunagi sisendtekstiga (Lotman 2000: 15). Subtiitrite tagasitõlkel kõnekeelde oleks kõne niivõrd transformeerunud ja lühenenud, et tagasitõlge muudaks märkimisväärselt isegi lähteteksti funktsiooni, rääkimata lingvistilisest ekvivalentsusest, sünonüümsusest või täpsusest. Lähteteksti funktsioon muutuks tagasitõlke käigus seetõttu, et subtiitrid kasutavad semiootilise liiasuse tõttu ära lähteteksti ehk suulise kõne prosoodikat, mida tagasitõlkesse enam üle kanda ei saa. Semiootilise liiasuse allikaks on tegelaste esitatava kõne ja visuaalsete märkide komplementaarsus, kuid tagasitõlget tehes oleks komplementaarsusprintsipi teksti lühenemise tõttu võimatu täiel määral uuesti toimima panna.

Mis puudutab sünonüümiat, siis peamine põhjus, miks tõlkimist raskeks peetakse ja mis on seotud ka ekvivalentsuse teemaga, on osasünonüümide probleem. Teatud mõttes eksisteerivad osasünonüümid kasvõi juba seetõttu, et sõnad on ümbritsetud igale vaatajale omaste konnotatsioonidega, mis erinevad vastavalt vaadatava AVT-teose kontekstile inimeste individuaalsete erinevuste, kultuurilise tausta jms tõttu. Samuti ei ole subtiitertõlge täpne ka selles mõttes, et eesmärk ei ole mitte tõlkeühikute edastamine samas mahus ja tähenduses, vaid peamine on suulise kõne kompressioon kirjalikuks kõneks nii, et teksti põhitähendus ja funktsioon säiliks. Järgmisena toon enne subtiitertõlke defineerimist mõningaid näiteid, miks tavatõlke definitsioon päris hästi subtiitertõlke puhul ei sobi, kasutades selleks reaaside ja sõnamängude tõlkekorpuselt (lisa 1) võetud näiteid.

1. Ekvivalentsus. Järgmisest näitest on näha, et ainult ingliskeelsest sihttekstist ei piisa, et mõista kirjeldatud reaali kontseptsiooni ehk saunaskäimise kommet. Tegemist on reaali, mida on raske tõlkes edasi anda. Siinjuures tuleb appi visuaalne filmikeel, kus on selgelt näha, millest jutt käib. Antud juhul on kasutatud tõlkestrateegiana laiendamist (hüponüümiat,

meronüümia), mis ei anna reaali sisu mõiste mahu poolest ekvivalentset edasi ja tekitab tähendusnihke.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrat
„Kevade“	Võta riided seljast, roni lavale ja hakka vihtlema.	Take your clothes off, climb up and start whisking.	Reaal (komme - saunaskäimine).	Laiendamine

Tagasitõlge: ~ võta riided seljast, roni üles ja hakka vehkima.

2. Sünonüümsus. Reaalide tõlkimisel on tavaline, et konkreetsete vastete puudumisel sihtkultuuris on üks võimalus leida lähtekultuuri reaalile sihtkultuurist võimalikult ligilähedane vaste.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateeg
„Tuulepealne maa“	Mina leian, et Eesti mees kõlbab mõisnikuks väga hästi.	I think that an estonian man makes a fine landlord .	Reaal (amet).	Asendamine reaaliga
„Viimne reliikvia“	Hei, kõrtsmik ! Ütle Gabrielile, et ta Jägala-Juga väldiks.	Landlord , tell Gabriel to avoid Jägala way!	Reaal (amet).	Asendamine reaaliga

Vaadates eespool esitatud reaali tõlkimise näidet sihtkeele reaali tasandil, on näha, et eesti reaalid *mõisnik* ja *kõrtsmik* on mõnevõrra üllatuslikult saanud läbi ingliskeelse vaste osasünonüümideks, kuna mõlemat on tõlgitud sõnaga *landlord*. Põhjuseks on osaliselt võib-olla see, et nii mõisnik kui ka kõrtsmik on eesti kultuuris tänapäeva mõistes nõ peremehed ehk kinnisvara omanikud – üks neist omab mõisa, teine kõrtsi. Selline osasünonüümia on põhjustatud antud juhul sellest, et nimetatud eesti reaalidele ei ole angloameerika kultuuris täpset vastet, vaid need saab asendada sihtkultuuri ligilähedase reaaliga, millele omakorda võib lähtekultuuris leida mitmeid ligilähedaselt samatähenduslikke reaale. Seega võib järeldada, et vähemalt reaalide tõlkimisel on täissünonüümiat võimatu saavutada.

3. Täpsus. Järgmine näide on nii reaali kui sõnamängu kohta. Muistset eestlaste vanemat Lembitut ehk ajaloolist reaali ingliskeelses versioonis ei mainita, see asendatakse hoopis

ajalooperioidiga, mida võiks käsitleda ranges mõttes lingvistilise koodi tasandil ebatäpse tõlkena, kuid kultuurilise koodi tasandil täpse tõlkena. Tõlge täidab suurepäraselt oma funktsiooni anda öeldu mõte kultuuriüleselt edasi. Lahti on selgitatud sõnamängu peamine tähendus, et sakslased on eestlaste jaoks vallutajarahvas, kes on nüüd sama tagamõttega Eestisse naasnud (jutt käib Vabadussõjast).

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateeg
„Tuulepealne maa“	Isa, sakslased pole siia marssinud selleks, et Lembitu eest vabandust paluda.	Father, germans didn't come here to apologize for centuries of conquest.	Reaal (ajalooline isik). Sõnamäng (vihje).	Sõnamäng-> sõnamäng. Reaal -> laiendamine

Tagasitõlge ~ isa, sakslased ei tulnud siia selleks, et sajanditepikkuse vallutuse eest vabandust paluda.

Kokkuvõtteks võib öelda, et subtiitertõlke puhul läheb paindlikumat ja funktsionaalsemat definitsiooni. Catford on määratlenud tõlkimist lähtekeele tekstilise materjali asendamisena ekvivalentse tekstilise materjaliga sihtkeeles (Panek 2009: 7jj). Kuid siin tekib probleem ikkagi ekvivalentsuse mõistega ning samuti subtiitertõlkes olulist rolli mängiva audiovisuaalse märgisüsteemiga, mida definitsioonis ei nimetata. Kooskõlas eespool nimetatud Catfordi definitsiooniga teeb Tomaszkieviez (*ibidem*) ettepaneku, mille kohaselt tõlkimise käigus liigutatakse või edastatakse mõtet või tähendust, mille juured on ühes kohas, viies tähenduse ühest kohast teise, erinevast kontekstist ümbritsetud piirkonda. See lähenemine on juba paindlikum ja seega ka sobivam kui Catfordi definitsioon.

Eelneva jutu eesmärk on näidata traditsioonilise tõlke ja subtiitertõlke erinevust definitsiooni tasandil. Even-Zohari nimetatud tõlke definitsioon ei ole subtiitertõlke käsitlemiseks piisavalt funktsionaalne, kuna subtiitertõlkes muudetakse lähteteksti lingvistilised ja visuaalsed märgid sihtkeele vahenditega, kusjuures lähteteksti lingvistilised vahendid on kõnekeeles, samas kui sihtteksti lingvistilised vahendid on kirjakeeles. Samuti tuleb silmas pidada, et sõnamänge ja reaale ei saa sisuplaanis kunagi nii täpselt/ekvivalentselt/sünonüümselt tõlkida, kui traditsiooniline tõlke definitsioon seda näikse eeldavat. Reaale ei saa juba definitsiooni poolest sünonüümselt ühest keelest teise tõlkida, kuna reaali tähistaja puudub sihtkeeles ja -kultuuris

sootuks või on see teistsuguse konnotatsiooniga. Samuti on sõnamängu polüseemilise sisuplaani tõttu enamasti võimatu ekvivalentselt tõlkida. Kuna ekvivalentsus ei ole reaalide ja sõnamängude subtitreerimisel võrreldes traditsioonilise tõlkega niivõrd üheselt mõistetav ja ka ajalis-ruumiliste piirangute tõttu alati teostatav, on sellest tulenevalt reaalide ja sõnamängude subtitreerimisstrateegiad väga mitmekesised (kuid sellest räägitakse täpsemalt tõlkestrateegiaid käsitlevas peatükis).

Käesolevas töös käsitletakse subtiitertõlget intersemiootilise tõlkena, mille käigus toimub sisuplaani transponeerimine ja väljendusplaani rekodeerimine ning mida reguleerivad ajalis-ruumilistest piirangutest tulenevad tehnilised nõuded. Subtiitertõlke teoreetilises käsitluses lähtutakse J. Díaz Cintase subtiitertõlke definitsioonist.

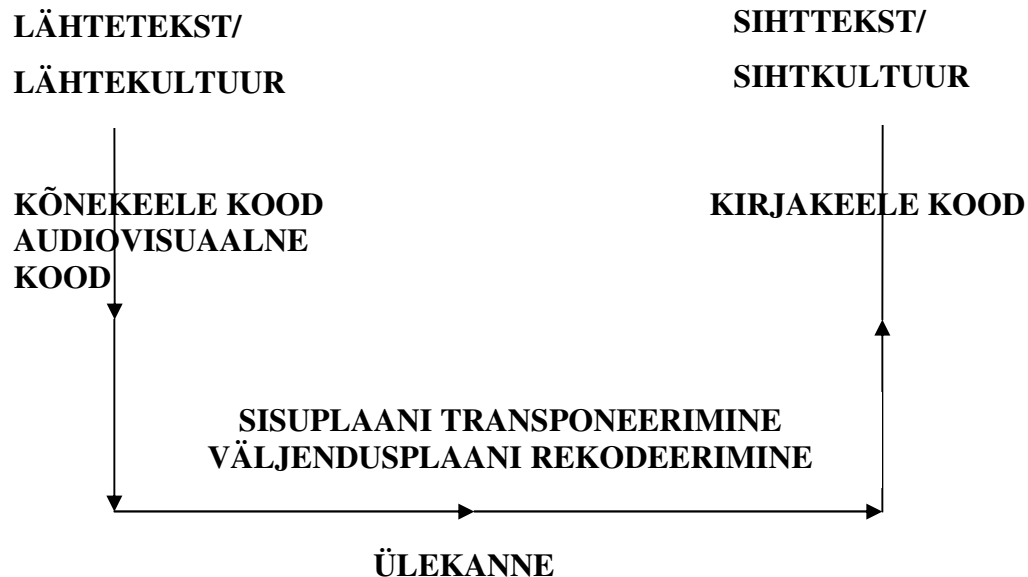
„Subtitreerimist võib defineerida kui tõlkepraktikat, mille käigus luuakse kirjalik tekst tavaliselt ekraani alumisse ossa, eesmärgiga anda edasi kõnelejate originaaldialoog ning pildilised diskursiivsed elemendid (kirjad, vahepalad, graffiti, kirjed, plakatid jms) ning tunnusmuusikas sisalduv sõnum (laulud, hääled).” (Díaz Cintas 2007)

Seega on subtiitrid (ingl *subtitles*, mõnikord ka *captions* ehk tiitrid) audiovisuaalteoses ekraani allosas asuv kirjalik tõlge, milles tõlgitakse kaherealiste, tavaliselt 32–37 tähemärgi pikkuste subtiitrite abil tegelaste kõne ning diskursiivsed ja muud eksofoorilised elemendid ühest loomulikust keelest keelest teise loomulikku keelde. Kuid oluline on, et erinevalt muudest tõlkeliikidest kaasatakse tõlkimisse lisaks kõne- ja kirjakeele märgisüsteemile ka audiovisuaalne märgisüsteem, mis kompenseerib tihti kvalitatiivselt ja kvantitatiivselt komprimeeritud subtiitrite tähendusvälja.

1.1.1 Subtitreerimisprotsess

Kuidas aga kirjeldada subtitreerimisprotsessi? Kahtlemata on tõlkeprotsessi ja selle eri etappide eristamisel teatud teoreetilised eelised, olgugi et protsesse on reaalsuses raske teineteisest lahutada. Subtitreerimisprotsessi kirjeldamiseks võib lähtuda P. Toropi üldisest tõlkeprotsessi mudelist, mis leiab aset sisuplaani ja väljendusplaani protsessuaalne ja etapiline eristamine

(Torop 2000: 48). Sisuplaan ja väljendusplaan (ingl *content plane* ja *expression plane*) on glossemaatika rajaja Hjelmslev' mõisted, mis on de Saussure'i tähistatavale ja tähistajale tugineva diaadilise märgiteooria vahetu edasiarendus. P. Torop kirjeldab tõlkimist sisuplaani transponeerimise ja väljendusplaani rekodeerimisena, kusjuures samaaegselt peaksid adekvaatse tõlke puhul säilima nende vastastikused seosed (*ibidem*). Sisuplaan on teose tähendusväli, väljendusplaan aga keeleliste (ja subtiitertõlke puhul ka audiovisuaalsete) väljendusvahendite kogum, Toropi käsitluses teose kunstiline vorm (Torop 2000: 48). Kahe plaani vahelisi sisu ja vormi säilitamis- ja loomemehhanisme käsitles esmakordselt Jakobson, nimetades sisuplaani säilitamist transponeerimiseks ja väljendusplaani muutmist rekodeerimiseks. Subtitreerimist kui tõlkeprotsessi võiks seega Jakobsonist lähtuvalt nimetada intersemiootiliseks rekodeerimiseks ja transponeerimiseks.¹

Joonis 1. Tõlkeprotsessi skeem R. Jakobsonist ja P. Toropist lähtudes

¹ H. Gottlieb leiab, et nii intralingvistiline kui ka interlingvistiline tõlge on mõlemad intrasemiootilised tõlked, kui tõlge toimub ühe ja sama märgisüsteemi raames. Näiteks on dubleerimine tema arvates intrasemiootiline tõlge (Gottlieb 2008: 7). Samas saab sellisele käsitlusele vastu vaielda, kuna subtiitertõlkes on vähemalt kaks märgisüsteemi: keeleline ja visuaalne. Olgugi et need märgisüsteemid on omavahel läbi põimunud, võib neid teatud juhtudel eraldi vaadelda, eriti siis, kui kõne/laulud vms ja ekraanil toimuv on teineteist täiendavad.

Selline tõlkeprotsessi põhimõte on universaalne ja kehtib audiovisuaalse koodi lisamise korral ka subtitreerimise puhul. Transponeerimine ja rekodeerimine käivad käsikäes – sisuplaani ehk teksti tähendust säilitatakse ja väljendusplaani ehk teose kunstilist vormi muudetakse, kuid subtitreerimise puhul on see protsess natuke keerukam kõnekoodi ja audiovisuaalse koodi kirjakoodeks transponeerimise tõttu. Tõlkija peab valima, mida ta soovib väljendusplaanis muuta ja sisuplaanis säilitada, s.t tekstis tuleks leida valikut suunav dominant ehk eesmärk. Tõlkija langetatud valikud ei ole mitte konkreetsete küsimuste õiged või valed vastused, vaid dominandipõhise globaalse tõlkestrateegia väljendumine. Dominandil on pigem kollektiivne kui individuaalne iseloom, kuna see käteb endas valitsevat tõlkekaanonit, kuid samas peegeldab teatud osas ka tõlkija isiklikku suhtumist.

1.1.2 Dominant

Dominandi teooria võttis kasutusele Roman Jakobson. (Jakobson 1987: 41), moodustades P. Toropi arvates tõlkestrateegiate üldraamistiku (Torop 2002: 595). Jakobson defineeris dominanti kunstiteose fookuseeriva komponendina, mis alistab, määratleb ja transformeerib teisi teose komponente ning tagab struktuurilise sidususe (Jakobson 1987: 41). Näiteks luule puhul domineerib selle esteetiline funktsioon. P. Torop laiendas R. Jakobsoni teoorist, liigitades tõlkeid vastavalt dominandile kaheksaks peamiseks kategooriaks (Torop 2000: 49). Dominant on R. Jakobsoni ja P. Toropi terminites tõlkesüsteemis domineerivate elementide rühm. Samas võib see dominant asuda väga erinevatel tasanditel, see võib avalduda kas teksti funktsioonis², autori stiilis, tõlkija omapäras, lähtekultuuris, sihtkultuuris jne. Dominant on lähedalt seotud teksti fookusega ehk siis säilitada tuleks seda, mis on teksti loomisel olnud eesmärgiks. Ülar Ploom on dominandi mõistet nimetanud teiste sõnadega teksti paatoseks³

---

² R. Jakobsoni käsitluses on teatel referentsiaalne, emotiivne, konatiivne, faatiline, metalingvistiline või poeetiline funktsioon või nende funktsioonide kombinatsioonid, kuna teate funktsioonid on omavahel hierarhilises suhtes ja see tekitab teatele mitu funktsiooni (enamasti ühes sõnumis esindatud lausa kõik 6 funktsiooni – need on lihtsalt hierarhilises suhtes ja üks neist on domineeriv) (Jakobson 1995: 27).

³ Allikaks: <http://triinuwiki.wikispaces.com/Tartu+ettekanne>.

Käesolevas töös kasutatakse dominantu kui tõlkeprotsessi suunavate elementide ja põhimõtete kogumit.

Parafraseerides P. Toropit ja L. Venutit, siis on tõlkeprotsessis veel vähemalt kaks omavahel läbipõimunud etappi, milleks on lähteteksti ja sihtteksti vaheline suhted ehk analüüs ja süntees (Torop 2000: 48) – tõlkijal on võimalik valida, kas ta tahab läheneda analüütiliselt (seda nii märgi sisuplaani kui väljendusplaani osas), ja vahendada teksti Venuti mõistes võõrapärastavalt, pidades dominandina silmas lähteteksti ja -kultuuri, või läheneda hoopis sünteetiliselt, vahendades teksti sihtkultuurist lähtudes kodustavalt (Torop 2000: 48, Venuti 1995). Seega võib dominantu otsida nii sisuplaani ja väljendusplaani protsessuaalsest suhtest kui ka lähteteksti ja sihtteksti omavahelisest tekstuaalsest suhtest.

Mis võiks olla subtiitertõlkes dominant? Esmalt kindlasti ajalis-ruumilistest piirangutest kinnipidamine ehk kvantitatiivne dominant. Aga paralleelselt võivad esineda ka teised dominandid. Näiteks komöödiafilmi puhul võiks dominant olla sõnamängude võimalikult humoorikas edastamine (nt saare meeste arusaamatu aktsent „Malevas”, mida on püütud inglise keeles edasi anda), ajaloodraama puhul seevastu ajalooliste reaalide säilitamine. Käesolevas töös otsitakse dominantu globaalsest tõlkestrateegiast rääkides peamiselt kas protsessuaalsel või tekstuaalselt tasandil. Vastava dominandi alusel liigitatakse kolmandas osas reaalide ja sõnamängude lokaalseid tõlkestrateegiaid, et teooriamaastikul valitsevat kirjut pilti natuke ühtlustada, mis on teatud määral üks töö alaeesmärke.

1.2 Subtiitertõlke lühiülevaade

Subtiitertõlge kui audiovisuaaltõlke üks haru on suhteliselt uus tõlkeliik, mis sai alguse koos esimeste tummfilmide ilmumisega ligikaudu 100 aastat tagasi. Kui alguses kasutati filmides süžeeikäikude vaatajatele selgitamiseks kaadrite vahele paigutatud vahetiitreid, siis helifilmi tekkimisel 1930. aastate lõpus hakati juba kasutama subtiitreid tavapärasel tähenduses – ekraani allosas liikuva pildiga integreeritult, kasutades sellise esituse eeskujuna ajalehtede

fotode kirjeldusi (Ivarsson 2004). Vahetiitrite tõlkimine oli sarnane tavapärasele kirjalikule tõlkele või siis kasutati slaidide tõlkimises tänapäevases mõistes sünkroontõlget. Järgmine samm audiovisuaalses tõlkes oli filmidialoogide (-monoloogide) suuline tõlge, kus hiljem eristusid kaks peamist suuna – dubleerimine ja pealelugemine (*ibidem*).

1990. aastatel hoogu saanud digitaalset revolutsiooni iseloomustab kino massiline populariseerumine kogu maailmas tänu erinevatele audiovisuaalteoste salvestamis- ja paljundamisvõimalustele, muutudes interneti, DVDde ja mobiilside kaudu üldsusele kättesaadavaks. Sellest tulenevalt toimus angloameerika kultuuriruumi invasioon teistesse maailma riikidesse. Subtitreerimises on inglise keel muutunud domineerivaks keeleks ja angloameerika kultuur domineerivaks kultuuriks. Subtiitertõlke sihtrühm on ülisuur, hõlmates kirjaoskamatu (sh lapsi), nägemis- ja kuulmispuudega inimesi, keeleõppijaid, ooperi- ja teatrikülastajaid jpt, kes seda tõlget igapäevaselt televisiooni, kino või raadio vahendusel tarbivad. Seetõttu toimub näiteks Hollywoodi filmide vähekasutatavatesse keeltesse subtitreerimise puhul angloameerika kultuuri invasioon. Järgmistest peatükkidest selgub, kuidas toimub aga tõlkimine eksootilisest keelest, nagu seda eesti keel ju on, inglise keelde – kas samuti on globaalne tõlkestrateegia pigem võõrapärastav kui kodustav?

1.2.1 Audiovisuaaltõlke liigid

Tänapäeval võib audiovisuaalset tõlget pidada iseseisvaks tõlkeharuks, kus on mitmeid traditsioonilistest tõlkepraktikatest (suulisest ja kirjalikust tõlkest) mitmeti erinevaid all-liike. AVT kombineerib nii kirjaliku kui suulise tõlke omadusi. Kirjalikus tõlkes saab eristada tarbetõlget (juriidiline, meditsiiniline, tehniline jne tõlge), usutõlget, taidetõlget (ilukirjanduslikud tekstid), lokaliseerimist (tarkvara, kasutusjuhendite, turundustekstide kultuurispetsiifiline tõlge), multimeediatõlget (videomängud, interaktiivne tarkvara), masintõlget ja audiovisuaalset tõlget. Suuline tõlge jaguneb omakorda laias laastus sünkroontõlkeks, järeltõlkeks, sosintõlkeks, pealelugemiseks (*voice-over*, *half-dubbing*,

revoicing) ja dubleerimiseks. Kahte viimast peetakse aga peamiselt audiovisuaaltõlkeks. Peamine AVT liik on aga subtiitertõlge, kus on veel omakorda palju all-liike. Näiteks eristatakse tehniliste nõuete erinevuste põhjal telesubtiitertõlget, filmisubtiitertõlget, videomängude tõlget. Y. Gambier loetleb koguni kaksteist AVT-liiki (Gambier 2004:2–5), millest viis on subtiitertõlke liigid (rasvases kirjas):

1. stsenaariumide (käsikirjade) tõlkimine;
2. **intralingvistiline subtitreerimine** vaegkuuljatele, vabalt valitavad subtiitrid (ingl *closed caption*). Näiteks valikulised teleteksti subtiitrid (Baker 2001:15), mida vaataja saab ise pildile lisada, kui seadmel on olemas vastavad võimalused. Tiitrite lisamise võimalus võib olla kättesaadav teleteksti, digitaalse televisiooni ja DVD-de puhul, nt karaoke, dialektid ja aktsendid, reklaamid, õppematerjalid jne;
3. **interlingvistiline subtitreerimine** kõigile vaatajatele nähtavad ja filmilindile n-ö peale kõrvetatud subtiitrid (ingl *open caption*), mõeldud nii kuuljatele kui vaegkuuljatele, sh kakskeelne subtitreerimine (nt Belgias, Soomes, Iisraelis, Šveitsis). Siin saab eristada seda, kas tõlkija käsutuses on abimaterjalina tootmisjärgne käsikiri (*post-production script*), mille alusel ta tõlgib, või tuleb tal käsikirja puudumisel esmalt kuulmise järgi transkribeerida ja seejärel tõlkida. Tavapraktikas on tõlkija kasutuses juba eelnevalt lähtekeelsete subtiitritega tõlkefail, milles on kirjas ajakoodid, kuid vahel on vaja osata ka ise kodeerida (ajakoodide sisestada, ingl *timecuing/spotting*). Üha enam on levinud sarnase grammatilise struktuuriga keelte, näiteks germaani keelte puhul automaattõlge, kus tõlkija panus on toortõlke silumine keele- ja tehnilistele nõuetele vastavaks;
4. **reaalajas subtitreerimine**. Subtiitrid ei ole filmile peale kõrvetatud ja subtitreerija sisestab valmis subtiitri filmi jooksmise käigus kuulmise järgi või siis vaatab paar minutit eespool vaatajast filmi ja tõlgib reaalajas (näiteks PÖFFi filmide subtiitrid);
5. huulte liikumisega sünkroonis mitmehäälne dubleerimine;
6. suuline tõlge (sünkroontõlge või järeltõlge);
7. ühehäälnne pealelugemine;
8. vabas vormis kommenteerimine;
9. **nn surtitreerimine** (ingl *surtitles*), mida kasutatakse etenduste puhul, eeskätt ooperis;

10. (releekeele⁴ abil tehtud) eraldiseisev subtiitertõlge, mis ilmub väljaspool ekraani (*traduction à vue*);
11. kirjeldustõlge (inter- või intralingvistiline) nägemispuudega inimestele (kasutusel ka Eestis teatud etenduste puhul);
12. mitmekeelne tõlge, kus korraga räägitakse mitmes keeles ja subtiitrid edastavad eri keeli näiteks erinevate värvidega. Samuti võimalik paralleelselt esitada mitmes keeles subtiitreid, nagu Eestis tihti on korraga subtiitrites kasutusel eesti ja vene keel.

Seega on näha, et AVT liike on palju ja arvatavasti nende arvukus suureneb tehnika arenedes veelgi. Käesolevas töös käsitletakse kolmandat AVT-liiki ehk interlingvistilist subtitreerimist, kuid seda hoopis intersemiootilises võtmes, kuna subtiitertõlkeks toimub – P. Toropi tabavat sõnastust mugandades – verbaalse ja visuaalse kreoliseerumine (Torop 2002).

1.2.2 Subtiitertõlke omadused

Võrreldes dubleerimisega (ja ka pealelugemisega) on subtitreerimisel J. Díaz Cintase kohaselt (Díaz Cintas 2007) järgmised omadused:

- see on odav ja paindlik;
- nõuab lähteteksti märkimisväärselt lühendamist;
- järgida tuleb tehnilisi nõudeid;
- vaataja tähelepanu hajub, kuna korraga esitatakse audiovisuaalset filmikeelt, dialooge ja subtiitreid;
- see on ajas ja ruumis piiratud, järgida tuleb vaataja lugemiskiirust;
- korraga esinevad kaks samaaegset keelekoodi: suuline ja kirjalik.

---

⁴ Eksootilistest keeltest tõlkimisel vahekeelena kasutatav laialtlevinud keel, peamiselt inglise, prantsuse, saksa vms keel.

Subtitreerimise muudab odavaks ja paindlikuks kõnesalvestusvahendite puudumine, erinevad (vabavaralised) tõlkeprogrammid ja osaliselt ka fännidest tõlkijad (nn *fansubs*), kelle tõlge on veebis tasuta kättesaadav.

Tehnilised nõuded tingivad subtiitertõlke kvantitatiivsed piirangud ehk teksti märkimisväärse lühenemise. Osaliselt tingivad ajalis-ruumilised piirangud ka omapärase subtitreerimisstrateegiad, mida käsitletakse põhjalikumalt edaspidi. Subtitreerimise tehnilised piirangud võib jaotada ajalisteks ja ruumilisteks (Díaz Cintas 2007: 16):

- **ruumilised piirangud:** teksti mahu ja asukoha piiramine kaherealiseks subtiitriks ekraani allosas; lugemislihtsus (sõnade järjekord, esimene subtiiterrida peaks olema lühem kui teine, kokkukäivad sõnad alati koos, sõnad peavad jääma konteksti); oluline on ka äärealade laius, paigutus ekraanil (subtiitreid võidakse vajadusel tõsta), tähemärkide arv (enamasti 32–38, olenevalt telekanalist või sellest, kas tegemist on tele- või filmisubtiitertõlkega), subtiitri font ja tähemärkide suurus jne;
- **ajalised piirangud:** ajakoodide sisestamisel tulenevad piirangud tõlkijale, nagu kõne ja subtiitri sünkroonsus, kaadrite arv sekundis (tavaliselt 24 kaadrit sekundis), 6-sekundi reegel, mis sätestab, et vaataja suudab mugavalt lugeda läbi kaks täismahus subtiiterrida 6 sekundiga, sõnade arv minutis (90–150), tähemärkide arv sekundis (ca 12), kaadrivahetused (subtiiter ilmub ekraanile kaks kaadrit enne kaadrivahetust ja kaob ekraanilt kolmandal kaadril) ja ajaline vahe kahe subtiitri vahel (4 kaadrit).

Seega tuleb arvestada subtiitrite miinimum- ja maksimumpikkustega, subtiitritevahelise intervalliga, subtiittriridade arvuga, subtiitrite algus- ja lõpukohaga vastavalt helile ning kaadrivahetusele jne. Ajalis-ruumilistest piirangutest tuleneb selline oluline mõiste nagu lugemiskiirus, mis erineb piirkondade lõikes. Kuna traditsiooniliselt peetakse subtitreerivateks riikideks Põhjamaid ja ka Eestit, ja dubleerivateks riikideks teiste seas näiteks Lõuna-Euroopa riike, siis vahest sellest on ka tingitud tõsiasi, et lugemiskiirus on Põhja-Euroopas isegi kuni kaks korda suurem kui Lõuna-Euroopas (SDI Media andmed).

Ühes oma artiklis klassifitseerib Marleau subtitreerija probleemid tehnilisteks, psühholoogilisteks, esteetilisteks ja keelelisteks, samas kui samal aastal leiab Titford, et peamised probleemid tekivad siiski tõlkeliigile spetsiifilistest piirangutest (Díaz Cintas 2009: 2). Lisaks eeldab subtitreerimine tõlkijalt teatud isikuomadusi. Tõlkijal peab olema hea tehniline taip ja mõni neist väidab koguni, et subtitreerimisel ei ole traditsioonilise tõlkimisega midagi pistmist, kuna arvukad tehnilised nõuded ei võimalda nn traditsioonilistele standarditele vastavalt tõlkida. Samuti peab tõlkija suutma oma tähelepanu eri infokanalite vahel jagada ning suutma oma tõlget filmikeelde hästi integreerida. Samuti peab ta suutma tähtaegadest kinni pidada, kuna subtiitertõlge on üks väheseid tõlkeliike, kus tõlke tähtaega ei anna edasi lükata, kuna telesubtiitertõlke puhul on saatekavad juba mitu kuud enne tõlke tellimist kindlaks määratud.

1.2.3 Komplementaarsusprintsip

Díaz Cintas väidab, et audiovisuaalmeedia toodete tõlkimisel määrab nende semiootiline komplekssus ära tõlkestrateegiate valikud ja tulemused (Díaz Cintas 2009: 9). Ainult suulise kõne tõlkimine ilma eksofoorilisi (ehk subtiiterteksti väliseid) elemente arvestamata lõpeb tavaliselt fiaskoga. Kuna eksofooriliste elementide osakaal on suur (Hasan, Halliday 1976: 31), tuleks enne tõlkestrateegiatest rääkimist käsitleda lähemalt subtiitertõlke semiootilist kompleksust.

Subtitreerimisel tuleb konteksti silmas pidada eeskätt huumori, dialektide, komplimentide, vandesõnade ja tabukeelendite tõlkimisel (Díaz Cintas 2009: 9). Seoses subtiitertõlke märgisüsteemide komplementaarsuspõhimõttega võib subtiitreid käsitleda vastavalt Gottliebi liigitusele semiootilisest aspektist nelja liiki dünaamiliste märkidena (Gottlieb 2001: 245):

- akustiliselt edastatavad verbaalsed märgid (dialoog, taustamüra ja vahel ka lüürika);
- akustiliselt edastatavad mitteverbaalsed märgid (loodushäälsed, heliefektid, muusika);
- visuaalselt edastatavad verbaalsed märgid (liikuvad tiitrid, kirjad ekraanil jne);
- visuaalselt edastatavad mitteverbaalsed märgid (filmikeel, kompositsioon, liikumine).

Nagu näha, edastatakse vaatajale nelja liiki märke, mis tekitavad teatud müra ja põhjustavad tähelepanu hajumise, kuid teiselt poolt aitavad tõlketeksti paremini mõista tänu multimodaalsusele ehk mitme meele korraga kasutamisele. Kuna subtiiter on filmist kui tervikust lahutatult monomodaalne, s.t seda saab tajuda vaid nägemismeele abil, siis tänu audiovisuaalteoste multimodaalsusele on vaatajal lihtsam sisust aru saada. Ka tõlkija seisukohast vaadatuna on tänu sellisele märgisüsteemide paljususele kompressseerimine lihtsam, kuna tõlkija saab tähenduse edastamiseks ära kasutada nimetatud nelja märgikategooria abil edastatud signaale.

Vaatamata subtiitrite lakoonilisusele, saab vaataja tegevusest ja tegelastest aru enamasti tänu visuaalse filmikeele kõnekusele (tegevused, suulise kõne prosoodilised aspektid, tegelaste miimika jne). Audiovisuaalse keelega on lahutamatult läbi põimunud suulise kõne märgisüsteemid, muu tekstiline materjal ning kirjakeeles esitatud kompressseeritud subtiitertekst on tegelikult tähenduslaengu poolest marginaalne, mis samuti selgitab tähelepanu hajumist. Subtiitrid on teatud mõttes keelelised kontsentraadid, kuna on mitmeid lingvistilisi aspekte, mida subtiitertõlkes kunagi ei kajastata, kuid mida vaataja võib filmi vaadates sellegipoolest aduda (vt 2.4.1 Lingvistiline rekodeerimine).

Gottliebi arvates on filmi narratiivis kõne täielik tõlkimine semiootilise liiasuse tõttu harva soovitatav (Gottlieb 2001: 247), sellest tuleneb ka subtiitertõlkele omane globaalne strateegia – kompressseerimine, millest räägitakse edaspidi. Gottlieb eristab kanalite paljususe tõttu kahte tüüpi semiootilist liiasust: intersemiootiline liiasus (sama info ilmub mitmes kanalis korraga) ja intrasemiootiline liiasus (sama infot korratakse ühes kanalis) (Gottlieb 2001: 247). Subtitreerija eesmärk on anda kahel subtiiterreal edasi eri liiki kõned sidusas ja arusaadavas kirjas, kaotades sealjuures võimalikult vähe informatsiooni (Remael 2003: 226). Tekkivaid tähenduskadusid saab kompenseerida filmikeeles edastatava eksofoorilise informatsiooniga: visuaalsed elemendid, kirjad ekraanil, helikeel jne. Seetõttu peab subtiitertõlge ideaalis arvestama, millised keelesüsteemivälised elemendid vaatajal kirjakeeles edastatavat teksti mõista aitavad ja milline osa jääb mõistmatuks, kuna info sisaldub vaid suulises kõnes.

Niisamuti nagu kompenseerimine toimub enamasti tänu filmikeele tähenduslaengule, saab see toimida ka vastupidises suunas näiteks vaegkuuljatele mõeldud subtiitrites, kuhu lisatakse ka sellist audiovisuaalset informatsiooni, mida traditsioonilises tähenduses kunagi ei tõlgita ega tihti peale saagi tõlkida, saab vaid kirjeldada ja kohandada. Sedasi kompenseeritakse kuulmise teel saadava informatsiooni kadu. Näiteks saab subtiitrites anda kirjelduse teel edasi põranda kiuksumist, morset (kui seda edastatakse heli-, mitte valgussignaali abil), kõneleja intonatsiooni, tämbrit, kõnedefekte jms.

1.3 Tõlketeoreetiline taust

1959. aastal avaldas Roman Jakobson esimest korda artiklis „On Linguistic Aspects of Translation” kultuurispetsiifilise tõlketüpoloogia, mis sai tõlketeaduses uueks kaanoniks. Peeter Torop väidab ühes oma artiklis, et „tänu Roman Jakobsoni töödele toimus semiootiline pööre, mis ühendas tõlketeaduse ja kultuurisemiootika” (Torop 2002: 595). Nimetatud semiootiline pööre asetub omakorda laiemasse, 1960. aastatel sotsiaalteaduste valdkonnas toimunud muudatuste konteksti, mida tuntakse nime all kultuuriline pööre (ingl *Cultural Turn*, tõlketeaduses Mary Snell-Hornby loodud mõiste (Hatim, Munday 2004: 102). Sellele pöördele aitasid kaasa ka 1980. aastatel ilmunud Itamar Even-Zohari ja Gideon Toury deskriptiivsed teooriad, mille tulemusel hakati tõlkimist käsitlema polüsüsteemselt ja dünaamilises kultuurikontekstis, mitte pelgalt kui algteksti sisu ekvivalentset vahendamist ühest loomulikust keelest teise.

Tõlketeadus (*Translation Studies*) sündis ametlikult alles 1970. aastatel (Bassnett 2002: i), kasvades välja lingvistikast ja liikudes valdavalt normatiivselt deskriptiivse (polüsüsteemse) käsitluse suunas (Baker 2008:19). Erinevatest suurematest koolkondadest võiks nimetada diskursuseanalüüsi, sotsiokultuurilist analüüsi ja vene formalistlikku koolkonda (Levy, Popovič) (*ibidem*). Esialgu kasvas tõlketeadus tõlkesemiootikast lahus. James S. Holmesi 1988. aastal avaldatud kogumik „Translated!” avas aga tee tõlkesemiootikale, mis käsitleb tõlkimist

kultuurilise nähtusena. Tõlketeaduse ja tõlkesemiootika vahel valitseb metakeele tasandil terminoloogiline kirevus, mis teeb selles valdkonnas orienteerumise raskeks. Lisaks eksisteerivad tõlkesemiootikas kõrvuti koos nii semiootiline (Ch. Peirce jt) kui ka semioloogiline (F. de Saussure jt) koolkond, millest viimane on käesoleva töö teooriakäsitlust tugevalt mõjutanud. Viimaks asetuvad eelnevalt nimetatud laiemalt veel kultuurisemiootika uurimisvaldkonda, pretendeerides küll teatud autonoomiale.

Audiovisuaaltõlget peetakse tõlketeoorias eraldiseisvaks multimodaalseks ja interdistsiplinaarseks uurimisvaldkonnaks. Esimene ametlik uurimus ilmus juba 1957. aastal pealkirjaga „Le sous-titrage de films” (Díaz Cintas 2009:2), kuid tõeline audiovisuaalse tõlke teoreetilise käsitlemise laine algas 1990. aastatel käsikäes digitaalse revolutsiooni ning subtiitrite suurema kättesaadavuse ja populariseerimisega. Tänapäevaks võib öelda, et AVT uurimine on akadeemilises plaanis saavutanud teatud küpsuse (Díaz Cintas 2009: 3) ja teadusartikleid on palju.

Milliseid probleeme aga audiovisuaaltõlke teooriates käsitletakse? J. Díaz Cintas nimetab järgmisi (Díaz Cintas 2009: 2) teemasid, mida käesoleva töö autor on natuke mugandanud:

- intralingvistilised probleemid
- sotsiokultuurilised probleemid
- kvantitatiivsed ehk ajalis-ruumilised piirangud
- kõne- ja kirjakeele koodide erinevused
- audiovisuaalse ja keelelise märgisüsteemi suhted

Seoses eritletud probleemidega tuleks ühte asja täpsustada – nimelt võiks sotsiokultuurilisi tõlkeprobleeme nimetada ekstralingvistilisteks (Naukkarinen 2006: 32). Sotsiokultuuriline aspekt esineb nii intra- kui ka ekstralingvistilistes probleemides, olles siiski tugevamalt esindatud viimase puhul. Kuna loomulikku keelt ei saa vaadelda sotsiokultuurilisest kontekstist lahus, siis oleks ebatäpne toonitada kultuurilist aspekti üksnes seoses ekstralingvistiliste probleemidega. Tehiskeele puhul võib öelda, et intralingvistilised probleemid on kultuurilistest probleemidest lahus, kuid loomuliku keele puhul on nende omavaheline seos ilmne. Veel räägib sellise käsitluse kasuks Sapir-Whorfi hüpotees (Edward Sapir (1884–1934) ja Benjamin

Lee Whorf (1897–1941)), mille kohaselt vormib keel meie maailmapilti, mitte aga ei ole selle peegeldus, s.t inimesed ei mõtle kõik sama mõõdupuu järgi, kuna nad räägivad eri keeli. Seda nägemust jagab ka Tartu-Moskva koolkond, mille asutaja Juri Lotman kirjeldas keelt kui primaarset modelleerivat süsteemi, mille põhjal ehituvad üles kirjandus ja kunst kui sekundaarsed süsteemid. Lotman väidab sama kindlalt kui Sapirgi, et keel ei saa eksisteerida kultuurist lahus ja kultuuri süda on loomulik keel (Lotman 1991: 48).

Siinkohal tahaks teha veel teisegi täpsustuse. Selleks et eristada üldist tõlkeprobleemi konkreetsest tõlkeprobleemist, subjektiivset objektiivsest, kasutatakse käesolevas töös vastavalt termineid *tõlkeprobleem* ja *kriitiline keelend*. Kriitiline keelend on käesoleva töö jaoks välja mõeldud termin üldtõlketoorias raskesti tõlgitavateks või suisa tõlkimatuteks peetavate intra- ja ekstralingvistilisi probleeme kätkevate keelendite, nagu konkreetse töö puhul sõnamängud ja reaaliid, tähistamiseks.

Uue termini loomist õigustab asjaolu, et tõlkeprobleemi mõiste on ülekasutatud ja muutunud juba iseenesest üheks probleemipuntraks. Esiteks peavad mõned tõlketooriad juba tõlkimist kui sellist probleemiks ja võimatuks ettevõtmiseks. Teiseks võib tõlkeprobleem tähendada funktsionalistlikus (didaktilises) teoorias objektiivselt eksisteerivaid probleeme, mida tõlkija peab tõlkimise käigus lahendama, et valmiks adekvaatne tõlge, ja mis põhjustavad tavaliselt tõlkevigasid⁵ (Nord 1991: 151). Ühelt poolt ei pruugi tõlkevead tekkida mitte ainult objektiivsete probleemide, vaid ka tõlkija lünklike teadmiste tõttu. Teisalt ei võimalda tõlkevigade puudumine eeldada objektiivsete tõlkeprobleemide puudumist. Tõlkeprobleeme tuleks eristada tõlkeraskustest, milleks võib olla näiteks mõni tundmatu sõna (Laan 2006: 12), kuid samas on see subjektiivne probleem, mis ei pruugi kõigil esineda. Tõlkeprobleeme võib lisaks sellele jagada pragmaatilisteks, lingvistilisteks, kultuurilisteks ja (inter)tekstuaalseteks (Aveling 2002). Pragmaatilised tõlkeprobleemid võivad tekkida näiteks tähelepanematusesest ja neid on lihtne kõrvaldada. Ülejäänud kolm tõlkeprobleemi on juba objektiivsed ja ei sõltu tingimata tõlkijast (kuigi ka see on vaieldav). Kolme viimast on nimetanud ka D. Delabastita

---

⁵ Tõlkevead on omaette teema, kuid siin nendel lähemalt ei peatuta. Tõlkevead võivad olla Euroopa Liidu institutsioonides kasutuselolevate veakoodide alusel tähenduse ülekandevead, tõlkimata jätmine, terminoloogilised vead, grammatika, õigekirja ja punktuatsiooni vead, viitematerjalide kasutamise vead, kohmakas sõnastus (tautoloogia jne).

seoses kolme rekodeerimise tasandiga tõlkeprotsessis (Delabastita 1993: 3jj). Kriitilise keelendi peamine eripära võrreldes tõlkeprobleemidega on see, et see on raskesti tõlgitav või tõlkimatu intra- või ekstralingvistilist tõlkeprobleemi sisaldav keelend, kuna sisuplaanis esineb kas tähenduste paljusus (sõnamängud) või on tähendus tähistatava tasandil sihtkultuuris hoopis puudu (reaalid).

Käesoleva uurimisteeduga seonduvad nii tõlketeaduse, tõlkesemiootika kui ka konkreetset subtiitertõlke teooriad, samuti intralingvistilisi sõnamänge ja ekstralingvistilisi reaale käsitlevad üldised tõlketeooriad. Üheks probleemiks nii tõlketeaduses üldiselt kui ka subtiitertõlkes on metakeele ebaühtlus ja vastuokslikkus, kuid selle ebakoha võib kirjutada tõlketeaduse nooruse arvele. Eeskätt puudutab terminite paljusus tõlkestrateegiaid. Üldistest keeleteadlastest on käesolevat tööd kõige rohkem mõjutanud F. de Saussure'i märgiteooria. Tõlketeoreetikute on käsitlenud Roman Jakobsoni, Peeter Toropi, Lawrence Venuti, Susan Bassnetti, Itamar Even-Zohari, Gideon Toury jt teoseid, kes esindavad suures osas tõlkesemiootilist suunda. Subtiteerimisteede üks juhtfigure on lisaks väga produktiivsele hispaania teadlasele Jorge Díaz Cintasele ka Henrik Gottlieb. Mõlema lähenemine on samuti valdavalt tõlkesemiootiline. Reaaliide puhul on käsitlemist leidnud terve Skandinaavia tõlketeoreetikute plejaad eesotsas Gottliebiga, teiste seas Jan Ivarsson, Jan Pedersen, Zoe de Linde, Neil Kay, Birgit Nedergaard-Larsen, Ritva Leppihalme ja Yves Gambier, kuid ka palju teised (Aline Remael, Hatim Basil, Teresa Tomaszewicz). Nende teooriate puhul on püütud kohati lahknevaid ja teineteist osaliselt kordavaid reaaliide tõlkestrateegiaid nõ ühtse teoreetilise katuse alla viia, lähtudes kodustava ja võõrapärastava globlaase tõlkastrateegia mõjuväljast ja bulgaarlastest tõlketeadlaste Sergei Vlahovi ja Sider Florini esitatud reaaliide taksonoomiast ja tõlkestrateegiatest, mis on olnud kõige põhjalikumad, olgugi et mitte otseselt subtiitertõlkele kohandatud. Sõnamängude puhul on lähtunud Dirk Delabastita teooriatest. Delabastita on üks esimesi õpetlasi, kes on audiovisuaalteoseid ja nende eri märgisüsteemide ja infokanalite mõju subtitreerimisele ja dubleerimisele semiootilisest vaatepunktist käsitlenud (Díaz Cintas 2009: 3). Kui reaaliide puhul on püütud leida eri teooriate ühist nimetajat, siis sõnamängude puhul on seevastu kasutatud peamiselt ühte teooriat, kuna Dirk Delabastita teooria haakus üldise tõlkesemiootilise käsitlusega suurepäraselt.

2. Tõlkestrateegiad ja subtitreerimine

Järgmises osas käsitletakse lähemalt tõlkestrateegiaid ja sellega seonduvaid mõisteid, tõlkestrateegiate üldist jaotust globaalseteks ja lokaalseteks, tuuakse välja tõlkestrateegia valikut mõjutavad parameetrid ning tõlkestrateegia seos tõlkekvaliteediga stilistilise-tekstilise sidususe tasandil. Nii globaalsed kui lokaalsed tõlkestrateegiad leiavad rakendust käesolevas töös kriitiliste keelendite ehk reaalide ja sõnamängude subtiitertõlgete analüüsimisel kolmandas peatükis.

2.1 Tõlkestrateegiad

Nagu esimesest peatükist selgus, on subtiitertõlge spetsiifiline tõlkeliik, kus tõlkija väljendus- ja loomevabadust piiravad mitmed tehnilised tegurid, mistõttu tuleb vahel teha kompromisse nii tõlke pikkuse kui ka tähenduselguse osas, kuna sõnasõnaliseks tõlkeks, selgitamiseks ja kommenteerimiseks ruumi napib. Järgmiselt käsitletakse subtiitertõlkes kasutatavaid strateegiaid, alustades traditsioonilistest tõlkestrateegiatest, mille juured ulatuvad juba antiikretoorikasse, ja mida on tänu kultuurilisele pöördele mitmed tõlketeoreetikud funktsionaalsemaks ja paindlikumaks kohandanud. Loomulikult tuleks taas mainida, et mis tahes subtiitertõlke strateegia käsitlest tuleks vaadelda läbi ajalis-ruumiliste piirangute filtri. Lisaks tuleb kasuks eristada tõlkestrateegiaid tõlkeprotsessi ja tõlketulemuse seisukohast. Traditsioonilised kirjaliku tõlke strateegiad erinevad subtiitertõlkestrateegiatest just sellest aspektist, et subtitreerimisel eelistatakse sisu ekvivalentsele edastamisele kvantitatiivselt kärpivaid tõlkestrateegiaid, mis nõuavad vähem tähemärke.

2.1.1 Tõlkestrateegia mõiste

Strateegia on teleoloogiline lähenemisviis teatud eesmärgi saavutamiseks (Kearns 2009: 282), kuid tõlketeaduses on sellel mõistel osaliselt kattuvaid ja vahel ka täiesti erinevaid käsitlusi, samuti kasutatakse veel mitmeid teisi ligilähedasi termineid:

- ~ tehnilised protseduurid (pr k *procédés techniques de la traduction* (Vinay, Darbelnet 1995));
- ~ tõlkemeetodid, -strateegiad ja -tehnikad (Hurtado Albir, Molina 2002);
- ~ transformatsioonikategooriad (ingl *transformation categories* (Delabastita 1993: 33));
- ~ tõlkeprotseduurid (ingl *translation procedures* (Newmark 1988));
- ~ dominandipõhine tõlkeprotsess (Torop 1995: 27) jne.
- ~ tõlkija langetatud valikud kui tekstioperatsioonid (ingl *textual operations* (Gorp 2004));
- ~ tõlketehnikad (ingl *translation techniques* (Fawcett 1997)) jne.

Sisuliselt võivad nimetatud mõisted tähistada nii tõlkepõhimõtete ja eesmärkide kogumit kui ka konkreetseid tõlkevõtteid, mille abil neid põhimõtteid rakendatakse. Tõlkeprotsessi, keele- ja tekstitasandite ning tõlketulemuste eristamisel valitseb terminoloogiline segadus, mis sai väidetavalt alguse 1958. aastal, mil ilmus Vinay' ja Darbelnet' teos „*Stylistique comparée du français et de l'anglais*”, kus autorid esitlesid tõlkeprotseduure kui tõlkeprotsessis kasutusesolevaid võtteid, samas kui tegelikult kirjeldasid need protseduurid lõplikku tõlketulemust (Hurtado Albir, Molina 2002: 506). Hurtado Albir ja Molina jõuavad seisukohale, et eristada tuleks protsessuaalset ja tekstuaalset tasandit, võttes arvesse tõlke dünaamilist ja funktsionaalset olemust (Hurtado Albir, Molina 2002: 507jj). Alustades üldisemalt tõlkeprotsessi tasandilt, leiavad Hurtado Albir ja Molina, et tõlkemeetod on tõlkija langetatud valik, mis mõjutab kogu tõlget (ehk käesolevas käsitluses globaalne tõlkestrateegia), samas kui tõlketehnikad (ehk käesolevas käsitluses lokaalsed strateegiad) kirjeldavad konkreetseid keelepaare ehk tõlketulemusi neid omavahel kõrvutades ning need mõjutavad mikrotasandi tõlkeüksusi (Hurtado Albir, Molina 2002: 506jj). Tõlketehnikate abil

analüüsitakse ja liigitatakse seda, kuidas tõlkes ekvivalentsussuhe toimib. Neil on viis peamist omadust: nad mõjutavad tõlketulemust, neid liigitatakse siht- ja lähteteksti võrreldes, tegemist on teksti mikrotasandi üksustega, nad on oma olemuselt diskursiivsed ja kontekstuaalsed ning nad on funktsionaalsed (Hurtado Albir, Molina 2002: 508jj).

Tõlkemeetodite ja -tehnikate vahele jääb nimetatud autoritel hall ala, mida nimetatakse tõlkestrateegiaks ja seostatakse tõlkeprobleemidega (olen tõlkeprobleemi küsimust juba natuke eespool arutanud). Strateegiaid kasutatakse Hurtado Albiri ja Molina arvates kogu tõlkeprotsessi vältel probleemide lahendamisel ja need jäävad tõlkemeetodite ja -tehnikate vahepeale, kuna mõjutavad keskmise tasandi tekstiüksuseid ja nende lõpptulemust (*ibidem*). Kuid nagu Chesterman tabavalt väidab, siis ei ole tõlkija X tõlkeprobleem tõlkijale Y sugugi mitte probleem, kuid nad võivad jõuda samadele tulemustele (Chesterman 2005, tsit Kearns 2009: 283). Kas siis sellisel juhul võib järeldada, et tõlkija X on kasutanud strateegiat, kuid tõlkija Y mitte (Kearns 2009: 283)? Tõlkija tugevad keelelised oskused ning tõlkevigade puudumine ei saa osutada sellele, et tõlkeprobleem puudus, seega ei tundu sellise tasandi eritlemine eriti asjakohane, kuna käesolevas töös jääb tõlkija isik tahaplaanile.

Routledge'i tõlketeaduse entsüklopeedia esimene väljaanne esitab eraldi peatükina L. Venuti kirjelduse tõlkestrateegiatest (Venuti 2001: 240). Teine väljaanne kasutab samuti terminit *strateegia* (Kearns 2009: 282). Seetõttu võiks terminit *strateegia* pidada tõlkeloos üldlevinuks ja seda kasutatakse ka käesolevas töös. Lokaalse tõlkestrateegia puhul põhjendan termini *strateegia* kasutamist sellega, et globaalne strateegia mõjutab läbi dominandi valiku otseselt ka lokaalseid strateegiaid, mida näitan edaspidi sõnamängude ja reaalide puhul eraldi. Eespool nimetatud Hurtado Albiri ja Molina eristus on oma olemuselt tõlkestrateegiates protsessuaalse ja tekstuaalse tasandi eristamine (Kearns 2009: 282). Ka siinse töö autori arvates on tõlkestrateegiate puhul protsessuaalse ja tekstuaalse tasandi eristamine oluline, olgugi et tõlkides on neid kahte tasandit tunnetuslikult võib-olla keeruline teineteisest lahutada ja teiseks on tekstuaalne tasand ka väga lai mõiste, kuuludes nii globaalse kui lokaalse strateegia pärusmaale (kuid vaieldamatult on lokaalsed strateegiad tekstuaalse iseloomuga). Niisamuti on asjakohane tõlkeprotsessi sidumine teksti eesmärgiga ja tekstuaalse tasandi sidumine lähte- ja sihtteksti tõlkeühikute ekvivalentsussuhte aktualiseerumisega. Samas tuleks täpsustada, et

tekstuaalne tasand hõlmab D. Delabastita terminites (Delabastita 1993: 2jj) nii lingvistilist, kultuurilist kui ka tekstilist rekodeerimist. Veel tundub asjakohane eeldada, et protsessuaalne tasand mõjutab tekstuaalsel tasandil langetatud valikuid kollektiivse iseloomu tõttu, mistõttu on tegemist strateegiatevaheliste hierarhiliste suhetega.

Seega puudutab protsessuaalne tasand globaalseid tõlkestrateegiaid ja tekstuaalne tasand tekstioperatsioonide mõttes lokaalseid tõlkestrateegiaid. Samas kuulub tekstuaalne tasand ka globaalse strateegia valdkonda, kuna tekstis saab eristada sisuplaani ja väljendusplaani, mida saab vastavalt dominandile mitmel erineval viisil tõlkida. Lokaalne tõlkestrateegia avaldub lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise rekodeerimise tasandil kasutatavates tõlkevõtetes, mille puhul saab eritleda siht- ja lähtekeele tõlkeüksuste ekvivalentsussuhteid. Lokaalse strateegia kaudu avalduvad tõlkijale omane tõlkestiil ja seega on selle iseloom individuaalne. Mõlemad strateegiad on potentsiaalselt teadlikud ja süstematiseeritud lähenemisviisid. Olgugi et Väljataga väidab, et enamasti on tõlke- ja toimetamisprotsessid intuiitiivsed (Väljataga 2008), leiab Löscher, et strateegiat iseloomustab *potentsiaalselt teadliku* valiku tegemine, s.t valik ei pea alati teadlik olema (Löscher 1991: 76).

2.1.2 Tõlkestrateegia valikut mõjutavad parameetrid

Subtitreerimisel mõjutavad strateegia valikuid nii protsessuaalsel kui tekstuaalsel tasandil mitmed tegurid, mille eritlemisel võib lähtuda kultuuride üldistest tõlgitavuse parameetritest Toropi käsitluses (Torop 1995: 82). Need tegurid on järgmised:

1. keel – grammatilised kategooriad, reaaliid, kõneetikett, assotsiatsioonid, maailmapilt, diskursus;
2. aeg – ajalooline aeg (autori aeg, faabula aeg), kultuuriline aeg;
3. ruum – sotsiaalne ruum, geograafiline ruum, psühholoogiline ruum;
4. tekst – žanrispetsiifilised omadused, kronotoopide tasand (jutustaja ja jutustus, tegelase ekspressiivne oreool, autori leksika ja süntaks), väljendusvahendite süsteem;

5. teos – tekst ja sellega seotud metatekstd, presupositsioonid, interpretatsioonid, lugeja reaktsioon;
6. sotsiaal-poliitilised piirid – normid ja keelud.

Teatud parameetrite tõlkimiseks kasutatakse eri strateegiaid. Lisaks mõjutavad tõlkija valikut subtitreerimisel etteantud ajalis-ruumilised piirangud, millest tõlkija ei tohi üle astuda.

2.1.3 Strateegia seos tõlkekvaliteediga

Subtiitertõlkebüroodes ei ole veel välja töötatud kindlaid sisulisi tõlkenorme, kuna arvesse tuleb võtta audiovisuaalse ja keelelise märgisüsteemi (kõnekeel, tekstiline materjal ja subtiitrid) keerukat koosmõju (Lõuk 2007). Küll aga on vaatajatel kõrged ootusnormid (Kirsimaa 2007). Subtitreerimine on saanud ühelt poolt juurde tulihingelisi fänne, kes tasuta filmimaterjali tõlgivad (nn *fansubs*), ja teiselt poolt vihaseid kriitikuid, kes nurisevad tõlgete kvaliteedi üle ja sooviksid „kehvi” tõlkijaid sanktsioneerida. Käsitlemata sealjuures tõlkekvaliteedi normatiivseid/didaktilisi teooriaid võib siiski küsida, kas tõlkestrateegiad aitavad tõlgete kvaliteeti mõnes kvaliteediaspektis tagada?

Subtiitertõlge vormib paradoksaalsel kombel ise vaatajate keelenorme igapäevast keelekasutust alateadlikult mõjutades ja keelde mitmeid uudissõnu tuues, eriti reaalse tõlkimise tulemusena. Tõlkelaenude sihtkeelde toomiseks kasutatakse lokaalseid strateegiaid, eriti produktiivsed on reaalse võõrapärastavad tõlkestrateegiad – näiteks säilitamine ja otsetõlgete liigid (kalkad ja poolkalkad, mugandamine ja semantilised neologismid). Teatud keelendi lokaalsest tõlkestrateegiast tohib konkreetse filmi vms subtitreerimisel ajalis-ruumiliste piirangute tõttu ka hõlbida, kuid Naukkarinen leiab, et üksikuid kõrvalekaldumisi võib käsitleda tõlkevigadena (Naukkarinen 2006: 31). Näiteks kui loodusfilmis on otsustatud kasutada loomade, lindude või taimede nimetamiseks omakeelset vastet, kuid ühtäkki kasutatakse hoopis ladinakeelset nimetust (olgu et omakeelne vaste on olemas ja seda on filmis ka juba korra kasutatud), võib

väita, et see läheb tõlkimisel rakendatud lokaalse tõlkestrateegiaga vastuollu. Igal juhul peaksid tõlkija strateegilised valikud olema ühe tõlketeksti raames sarnaste keelendite puhul sidusad, tagades nii teksti kui terviklikkuse kui ka ühtse stiili (võib isegi väita, et tõlkija poeetika).

Díaz Cintas märgib, et subtiitrid peavad vastama teatud tehnilisele ja keelelisele kvaliteedile, et vaatajal neist mingit kasu oleks, ning et tõlkija peab kvaliteedi tagamiseks rakendama kindlat strateegiat (Díaz Cintas 2008). Esiteks peab ta **tehnilise kvaliteedi** puhul järgima kliendinõudeid ja seda, et tema tekst oleks vaatajale lihtsalt haaratav ning et vaatajal oleks piisavalt aega seda lugeda. See tähendab, et subtiiterridadel on optimaalsed pikkused, kestused, vastavad poolitamisreeglid ja üks rida peaks olema üks semantiliselt terviklik üksus (see on ideaal, mille poole püüelda). Tehnilise kvaliteedi tagamiseks tuleb subtiitertõlkes kasutada kompressseerimise strateegiat.

Loomulikult on keelelise kvaliteedi all peetud silmas korrektset lauseehitust, õigeid lauseosade seostamise viise, mis kipuvad subtiitertõlkes kaduma, õigekirjareeglite järgmist jm keelelisi nõudeid. Valitud tõlkestrateegiast olenemata eeldab see järelikult tehnilise ja keelelise kvaliteedi vaatepunktist korrektseid lahendusi, sest kui kvaliteet mõne strateegia tõttu langeks, siis oleks tegemist pigem tõlkenormist kõrvalekaldumisega või siis väga ebahariliku ja harvaesineva tõlkestrateegiaga, mida strateegiateooriates veel käsitletud ei ole. Samas on selge, et tõlke üldise kvaliteedi tunnetamine on individuaalne, subjektiivne ja seetõttu vaieldav.

Tõlkekvaliteedi tagamise üks levinumaid kontrollimeetodeid on lisaks toimetamisele ja väljastusülevaatussele tagasitõlge lähtekeelde. Subtitreerimise puhul ei ole see aga adekvaatne meetod, kuna audiovisuaalne lähtetekst, mida kärbitakse tõlkeprotsessis isegi kuni 43% (Baker 2001: 15), tõlgitakse teist liiki keelekoodiga kirjalikuks tekstiks. Võttes arvesse informatsiooni kadu ja näiteks reaalide ja sõnamängude tõlkimisel paratamatult tekkivaid tähendusnihkeid, ei ole tagasitõlge kõnekeele koodi algupärase tekstiga võrreldes kindlasti enam adekvaatne ei süntaktilisest, semantilisest ega pragmaatilisest vaatepunktist lähtudes.

Seega võib väita, et subtitreerimise puhul on tegemist väga suure tõlgendamiskunstiga. Tõlgendamine on aga subjektiivne, kultuurispetsiifiline ja dünaamiline protsess, mida on raske objektiivselt käsitleda. Tõlkimine ei ole täppisteadus, eriti mitte subtitreerimises – seda ei saa mõõta ega normeerida (Kaldjärv 2007: 61). Iga tõlkija peab valima oma tõekspidamistele vastava dominandi ja sellest lähtuvalt ka tõlkestrateegiad. Kui dominant valitakse vaataja seisukohalt sobivalt, võib öelda, et tõlge on retseptsiooni tasandil õnnestunud. See tähendab, et kvaliteedi hindaja on eeskätt sihtkultuuri vaataja. Seega tuleb subtiitertõlke tuleb keskenduda mitte niivõrd lähtekultuurile, kuivõrd just sihtkultuurile, kuna vajadus subtiitertõlke järele tekib just vaataja, mitte tõlke autori seisukohast.

2.2 Globaalsed tõlkestrateegiad

Järgnevalt käsitletakse lähemalt globaalseid tõlkestrateegiaid ehk teksti dominandist lähtuvaid protsessuaalseid ja etapilisi strateegiaid ning subtiitertõlkele omast kvantitatiivset strateegiat. Dominandi mõistega tähistatakse üldiste põhimõtete kogumit, mis tõlkija valikuid suunavad, see on teksti fookus või paatos, nagu eelnevalt nimetatud.

P. Torop leiab dominandist rääkides, et see võib tõlkeprotsessis asuda lähtetekstis, tõlkijas või sihtkultuuris (Torop 2005: 75). Nüüdisaegsed tõlketeooriad on hakanud eksponentsiaalselt huvituma tõlkijakesksest dominandist. Leitakse, et see on isegi üks uuenduslikumaid ja produktiivsemaid käsitlusi. Selle asemel, et rääkida tõlke ekvivalentsusest originaaliga või sihtkultuurile orienteeritusest, võib rääkida tõlkija suhtest teksti ja selle tõlkesse (Kaldjärv 2007). Tõlkija on ju teatud mõttes kaasautor või isegi radikaalsemalt lähenedes uue teksti looja. Käesolevas töös ei ole tõlkija isik või tema suhtumine tähtis, oluline on tõlke protsessuaalsuse seos tekstuaalsusega. Tõlkijakeskse dominandi otsimine on välistatud seetõttu, et esiteks ei ole subtitreerija isik teada (kuigi seda on võimalik ehk välja uurida), teiseks ei ole ka piisavalt tõlkematerjali, et teha põhjapanevaid järeldusi konkreetse tõlkija dominandi osas reaalse ja sõnamängude tõlkimisel. Samas on see üks diskussioonikohti, kuna 55% kasutatud filmimaterjalist hõlmab „Tuulepealne maa” ja see võib strateegiate kohta tehtud järeldusi

mõjutada, samas aga ei ole teada, kas mõju tuleneb tõlkijast (eeldades, et seriaali tõlkis ikka üks inimene) või hoopis lähtetekstist või millestki muust.

Seega käsitletakse siinses töös subtiitertõlkega seoses kolme dominant, mille alusel tekib ka kolm globaalset strateegiat, mis lokaalseid strateegiaid mõjutavad. Need dominandid on järgmised:

1. protsessuaalsel tasandil sisuplaani transponeerimisele ja/või väljendusplaani rekodeerimisele orienteeritud strateegia (-> protsessuaalne dominant);
2. tekstilisel tasandil lähtekeele ja -kultuuri ja/või sihtkeele ja -kultuuri suhtest tingitud kodustav/võõrapärastav strateegia (-> tekstiline dominant);
3. kvantitatiivsel tasandil ajalis-ruumilistest piirangutest tingitud teksti kompressioonise strateegia (-> kvantitatiivne dominant).

P. Torop on rekodeerimise/transponeerimise ja analüüsi/sünteesi dominante kombineerides välja töötanud kaheksa peamist domianandipõhist adekvaatse tõlke liiki (Torop 2000: 49). Siinses töös kombineeritakse kahte esimest dominant kvantitatiivse dominandiga, kuna see on subtiitertõlkes valdav.

2.2.1 Protsessuaalne dominant

Sisuplaani transponeerimisele ja/või väljendusplaani rekodeerimisele orienteeritud globaalne strateegia dominant on protsessuaalse olemusega. Need plaanid on tuletatud diaadilise keelemärgi kahest üksteisega lahutamatult seotud poolest: tähistajast ja tähistatavast. Sisuplaan on de Saussure'i duaalsest märgiteooriast tema õpilase Hjelmslev' poolt väljaarendatud ning Roman Jakobsoni ning Toropi poolt täiendatud keelemärgi tähendus, samas kui väljendusplaan hõlmab keelelisi ja audiovisuaalseid väljendusvahendeid.

D. Delabastita on sisuplaani transponeerimist ja väljendusplaani rekodeerimist nimetanud vastavalt analoogseks ja homoloogseks tõlkestrateegiaks (Delabastita 1993: 19). Delabastita

arvates on tegemist esimesel juhul algupärase (ingl *genuine*) ja legitiimse, teisel juhul vajadusest tingitud tõlkega (Delabastita 1993: 11). Delabastita väidab, et analoogse tõlke puhul üritatakse sisuplaani edastamisel maksimaalselt ära kasutada olemasolevaid keelte- ja kultuuridevahelisi sümmeetrilisi suhteid ehk isomorfismi, kuid sellise tõlke õnnestumine oleneb LK ja SK keeltekodeid sarnasusastmest, kultuuridevahelisest sarnasusastmest ning tekstuaalsetest piirangutest (*ibidem*). Homoloogne tõlge ei näe vormi kui sisuplaanile antud märgikesta, nagu analoogne tõlge seda teeb, vaid lähtub pigem vormilistest sarnasustest, mida püüab keelelisel, kultuurilisel ja tekstilisel rekodeerimise tasandil üle kanda (Delabastita 1993: 11–19). Nii tekivad keelde võõrkeele mõjud, tähendusnihkega otsetõlkelised väljendid (*à la pane ennast minu kingadesse - put yourself in my shoes*) ja sihtkultuurist mõjutatud keelekasutus.

Kui protsessuaalne dominant lähtub märgi struktuurist, projitseerides selle eri komponendid tõlketekstile, siis järgmine strateegia lähtub märgist kui tervikust ja peab oluliseks pigem selle kultuurilist asukohta.

2.2.2 Tekstiline dominant

Üks vanimaid väga üldisi tõlkestrateegilisi eristusi on antiikajast pärit otsetõlke ehk sõnasõnalise tõlke (*ut interpretes*) ja vabatõlke (*ut orator*) dihhotoomia, millest rääkis juba Cicero I saj eKr, taunides esimest ja kiites teist. Globaalsetest tõlkestrateegiatest on põhjalikult kirjutanud L. Venuti (Venuti 2001: 240jj) ja G. Toury (Toury 1995), tuues kahe peamise strateegiana välja kodustava tõlkestrateegia, mille dominant on sihtkultuuris ja mis annab tulemuseks adekvaatse tõlke, ning võõrapärastava tõlkestrateegia, mille dominant on lähtekultuuris ja mis annab tulemuseks aktsepteeritava tõlke.

Tänapäeva funktsionalistlikud tõlketeooriad on valdavalt sihtkultuurikesksed, kuna tõlkimise vajadus tekib siht-, mitte lähtekultuuris. Samuti on seda tendentsi märgata ka eesti tõlkepraktikas, kus loetakse heaks tooniks võõrapäraste sõnade oskuslikku kodustamist ja

terminiloomet ning taunitakse rohkeid võõr- ja tsitaatsõnu (nii leiab ka Eesti Keele Instituut). Võiks isegi öelda, et eesmärk omaette on nähtamatu tõlge, mille vastu argumenteeris Venuti oma poleemilises teoses „The Translator’s Invisibility”. Nähtamatu tõlge on niivõrd ladusas emakeeles koostatud tõlge, mis peab lugejale tunduma kui emakeeles koostatud tekst (mõne tõlkeliigi puhul järgitakse keelereegleid isegi rangemalt kui emakeeles koostatud teksti autor seda oskaks või suudaks. See kehtib näiteks Euroopa Liidu institutsioonide tõlgete hindamisel üldise kriteeriumina ja seda sätestab ka institutsioonidevaheline stiiljuhend⁶). Sihtkeelt ja -kultuuri saab tänu kodustavale tõlkestrateegiale rikastada omatüveliste uute keelenditega sihtkultuuris vähekasutatud mõistete tähistamiseks. Seega on oluline teha globaalse tõlkestrateegia osas kohe alguses konkreetne valik ja seda strateegiat tekstilise ja stilistilise ühtsuse nimel ka järjepidevalt kasutada.

Samas ei ole kodustav tõlkestrateegia subtiitertõlkes üldsegi mitte reegel (vähemalt mitte SDI Media jaoks, kes hoiab Eestis subtiitertõlkemonopoli juba aastaid kindlalt enda kätes). Venuti pooldab võõrapärastavat tõlkestrateegiat, et tõlke tarbija saaks aru, et tegemist ei ole tema emakeeles koostatud tekstiga (Venuti 1995) ja oleks seetõttu lähtekultuuri eripärast teadlikum. Kuid see tähendaks ka rohkem tõlkelaene ehk tsitaat- ja võõrsõnade kasutamist. Kui nende kasutamine on kvantitatiivsetest normidest kinnipidamise tõttu põhjendatud, siis tuleks seda Venuti arvates eelistada mõistete kodustamise strateegiale, mis võtaks subtiitris palju rohkem tähemärke. Võõrapärastamine on ilmne ingliskeelsete filmide tõlkimisel eesti keelde (angloameerika kultuuri ühepoolse interferentsi tõttu, mida käsitletakse järgmises osas). Inglise keelest eesti keelde tõlgitud subtiitrid on eesti keelt rikastanud ja võib-olla nii mõnegi televaataja seisukohast ka risustanud arvukate tõlkelaenudega (tsitaatsõnad, laenkeelendid, omatüvelised võõrsõnad, uudiskeelendid, semantilised neologismid jne).

Seoses eelnevaga on kodustamine üks subtiitertõlkes kasutatavatest globaalsetest strateegiatest. Baker nimetab seda strateegiat lähteteksti sihtkultuurile vastavaks kohandamiseks (ingl *adaptation*) (Baker 2009: 16). Kohandamine tähistab selliseid tõlketeksti manipulatsioone, mille tulemust tavaliselt tõlkeks ei peeta, kuid mis esindab siiski lähteteksti äratuntaval viisil (Baker 2002: 3). Seda strateegiat on vastandatud tõlkimisele juba alates antiikajast (*ibidem*). D.

---

⁶ <http://publications.europa.eu/code/et/et-000100.htm> (vaadatud 11.05.2011).

Delabastita käsitluses hõlmab see edaspidi nimetatud viie lokaalse tõlkestrateegia erinevaid kombinatsioone: asendamist, kordust, lisamist, väljajätmist ja permutatsioone. Vinay ja Darbelnet on kohandamist käsitlenud oma tõlkestrateegiate taksonoomias kui strateegiat, mida saab kasutada alati, kui LT sisu ei eksisteeri ST kultuuriruumis. Baker leiab, et seda üldtunnustatud strateegiat käsitletakse pigem lokaalse kui globaalse strateegiana, mis võimaldab saavutada kultuurilist LT ja ST ekvivalentsust (Baker 2009: 9). Kuid antud kontekstis jääb see strateegia pigem subtiitertõlke globaalseks strateegiaks, kuna subtiitertõlke on ülimalt vaatajakeskne tõlkeliiik.

2.2.3 Kvantitatiivne dominant

Kompresseerimiseks (ingl *condensing*) nimetatakse subtitreerimises teksti sisulist tihendamist ja see on lisaks mugandamisele samuti üks peamisi subtiitertõlke strateegiaid (Baker 2009: 16). Seda strateegiat võib pidada subtiitertõlkes valdavaks globaalseks strateegiaks, kuna see on seotud alati kehtivate ajalis-ruumiliste piirangutega. Globaalne on see strateegia seetõttu, et see mõjutab vahetult lingvistilist, kultuurilist ja tekstilist rekodeerimist lokaalsetes strateegiates.

Tegemist ei ole sõna otseses mõttes lähteteksti kustutamisega, vaid vaataja jaoks ebaolulise info väljajätmisega ja olulise info säilitamisega, sealjuures filmikeele komplementaarsust ja multimodaalsust arvesse võttes. Tegemist on kustutamise erijuhtumiga, mida käsitletakse edaspidi lokaalsete strateegiate juures. Ka Van Gorp leiab oma tekstioperatsioonide liigitust käsitlevas artiklis, et antiikretoorikast tuntud tekstioperatsioon *detractio* (lühendamine ehk kompresseerimine) on omane peamiselt subtiitritele, lühendatud versioonidele, kokkuvõtetele jms tõlkimisele, kus on kindlad tõlketeksti pikkuse ja stiili nõuded (Van Gorp 2004: 63).

Kompresseerimise peamine põhjendus (või vabandus) on vaatajate **lugemiskiirus**. De Linde ja Kay empiirilised uuringud on näidanud, et subtiitrid võivad edastada kuni 43% vähem teksti kui kõnekeel (Baker 2001: 15). Kuna hariliku kõne korral on kõnevoolu kiirus kaks korda suurem (Nornes 2004: 452) kui televaatajate lugemiskiirus, ei ole lugemiskiirust (kuni 12

tähemärki sekundis) silmas pidades subtiitrites võimalik kogu kõnet edasi anda – seda tuleb kvantitatiivselt karpida (Gottlieb 2001: 247). Kuid võrreldes De Linde ja Kay andmeid Nornesi väitega võib järeldada, et subtiitrid edastatakse vaatajale isegi lugemisvaruga, et ka aeglasemad lugejad saaksid subtiitrid läbi lugeda. Arvatavasti on siiski tegemist kultuuridevahelise erinevusega, kuna teadupärast on dubleerimisriikides (Lõuna-Euroopa, Ladina-Ameerika, ka Saksamaa jt riigid ning piirkonnad) lugemiskiirus võrreldes subtitreerimisriikidega (klassikalises käsitluses Põhjamaad, ka Eesti) kuni kaks korda aeglasem. Silmas tuleb veel pidada seda, et tele- ja DVD-/kinotõlke vahel on samuti erinevused, kuna televisioonis on lugemiskiirus jällegi väiksem (Ivarsson, Carroll 1998: 65). Loomulikult erineb see nii tele- ja filmikompaniide kui ka riikide lõikes, kuid üldiselt on DVDde subtiitertõlkenormid vabamad kui telesubtiitertõlke puhul, seda eeskätt kinolina ja teleekraani (siiani) eksisteerinud tehniliste erinevuse tõttu.

2.3 Lokaalsed tõlkestrateegiad

Globaalsetest tõlkestrateegiatest rohkem pööratakse siinses töös tähelepanu lokaalsetele strateegiatele, mis on eri teoreetikute käsitluses märkimisväärselt mitmekesisistunud tekstuaalsed operatsioonid, mida mõjutab vahetult omakorda tõlkija valitud globaalne strateegia. Lokaalsetes tõlkestrateegiates on olulisel kohal lähtekeele ja sihtkeele tõlkeüksuste ekvivalentsussuhted lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise rekodeerimise tasandil.

2.3.1 Ekvivalentsussuhte nihestamine

Tõlgitavust käsitletakse tihti kui teatud tähenduse omadust saada tõlgitud ühest keelest teise ilma *radikaalse tähendusnihketa* – tõlkimise ja tõlgitavuse eeldus on klassikalises tõlketeaduses *sama tähendusvälja* eksisteerimine nii lähte- kui sihtkeeles (Pym, Turk 2001: 172–277). Kuid Pym ja Turk leiavad, et vaid vähesed teooriad väidavad, nagu oleks kõik tähendused alati tõlgitavad (*ibidem*). Võib väita, et see, millest keelemärk kui tähenduse kandja lugejale märku annab, ei sõltu mitte ainult intentsionaalsusest ja tähenduse äratundmisest, vaid ka tõlkijast ja tõlke tõlgendajast, läbides eri tasanditel mitmesuguseid konnotatiivseid metamorfoose, s.t tähendusnihke tekkimine on teatud mõttes paratamatus.

Kuna tähendus on väga lai mõiste, kasutatakse siinses peatükis tähendusest rääkides täpsuse huvides ekvivalentsussuhte mõistet Delabastita lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise rekodeerimise tasandil (Delabastita 1993). Semiootika vaatepunktist on nihked ekvivalentsustasanditel vältimatud ja need panevad tõlketeksti elama. Lotman väidab, et iga süsteem, mis kasutab ära kõik semiootilised võimalused, mitte ainult ei edasta teateid, vaid

genereerib ka uusi (Lotman 2000: 13). Sellisel juhul toimub ligilähedane tõlge – mõlema süsteemi ühisest kultuurilis-psühholoogilisest ja semiootilisest kontekstist tuletatav ekvivalentsussuhe, mis Lotmani arvates tagab eriti väärtuslikud tõlketulemused, kuna nii tekivad uued tähendusseosed (Lotman 1990: 219). Nii tekib peirce'ilik lõpmatu semioos ehk siis tähenduste pidev loomeprotsess, mistõttu võiks iga tõlget käsitleda algtekstist tõukunud uue teosena.

Peamine probleem tõlgitavuse poolt või vastu kõnelevates teooriates on lähteteksti sisuplaani ja väljendusplaani ning nende omavahelise suhte sihtteksti ülekandmises, seega sõltub sisuplaani ja väljendusplaani tõlgitavus just sihtkeelest ning eeskätt tõlgitava kultuuri eksisteerimisest selles (Pym, Turk 2001: 172–277). Eriti ilmnevad ekvivalentsussuhte nihked sõnamängude ja reaaside tõlkimisel ja üldiselt peetaksegi neid keelendeid raskesti tõlgitavateks või suisa tõlkimatuteks. Sõnamänge peetakse tõlkimatuks nende mitmekihilise märgilise struktuuri ja reaale nende kultuurispetsiifilisuse poolest, seda teemat aga käsitletakse põhjalikumalt järgmises peatükis. Hoolimata teooriast näitab aga tõlkepraktika, et enamasti on reaamid ja sõnamängud ikkagi tõlgitavad, kuna ekvivalentsussuhet saab paindlikult ja funktsionaalselt käsitleda.

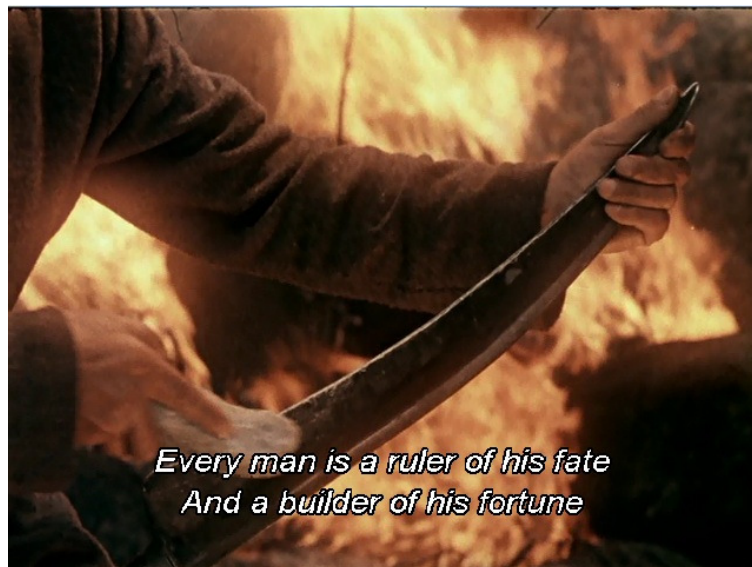
2.3.2 Lokaalsete strateegiate liigid

Delabastita läheneb strateegiatele lähtekeele ja sihtkeele tõlkeüksuste isomorfismi vaatepunktist, tuues tõlkestrateegiatest välja peamiselt kaks: analoogse (teatud isomorfism olemas) ja homoloogse (isomorfism puudub) tõlkestrateegia (Delabastita 1993: 11). Järgmised neli tõlkestrateegiat – asendamine, väljajätmine, lisamine ja permutatsioon – on tuntud juba antiikajast (Delabastita 1993: 33jj) ja neid on käsitlenud ka H. van Gorp (van Gorp 2004). Korduse kui strateegia on lisanud antiikretoorikast tuntud ülejäänud strateegiatele Julia Kristeva (van Gorp 2004: 63). Järgmiselt loetletud lokaalsed strateegiad aktualiseeruvad

Delabastita käsitluses kolmel tasandil: lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise rekodeerimise tasandil.

1. *Asendamine (substitution)*. Lähteteksti keelekoodi asendamine sihtteksti keelekoodiga, mis annab optimaalselt edasi kultuurilise, mitte niivõrd lingvistilise tähenduse – tegemist on sihtteksti tasandil analoogse tõlkega (Delabastita 1993: 17). Ranges mõttes on igasugune tõlkevastete leidmine asendamine (Delabastita 1993: 36). Asendamise nimetavad subtitreerimisstrateegiana ka de Linde ja Kay (Linde, Kay 1999: 28).

Järgmisest näitest on näha, kuidas selline asendamine sõnamängu tasandil toimib. Samas on lingvistiline ja visuaalne kood omavahel läbipõimunud, kuna ekraanilt näidatakse samaaegselt laulusõnadega, kuidas nn mässajad oma relvi ihuvad ehk siis sõna otseses mõttes sepatööd teevad. Lingvistiline, kultuuriline ja visuaalne kood on selles LT keelendis lahutamatud.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Viimne relikvia“	Iga mees on oma saatuse sepp ja oma õnne valaja .	Every man is a ruler of his faith and a builder of his fortune.	Sõnamäng (metafoorid ja visuaalse-verbaalse kreoliseerumine).	Sõnamäng-> sõnamäng. Sõnamäng-> sõnamäng

2. **Kordus** (*repetition*). Tegemist on LT segmendi kordamisega ST segmendi tasandil, kusjuures LT tähendusvälja ei edastata ST puhul maksimaalselt täpselt (Delabastita 1993: 35). Delabastita nimetab seda homoloogseks tõlkestrateegiaks, mis on lisaks asendamisele üks peamisi kultuurilise koodi ülekandemehhanisme. Seda lähenemist ei peeta tõlkeks, kuid tegelikult on see Delabastita arvates vale (*ibidem*). Strateegia väljendub näiteks laensõnade kasutamises, stiili matkimises või sisu laenamises jne (*ibidem*).

Järgmises näites on tõenäoliselt eesti regivärsist pärit Liiva-Annus sõnasõnaliselt ära tõlgitud. Eesti folklooris on lisaks Liiva-Annusele ehk Hannesele kasutusel ka Mulla-Madis, Kalmu-Kaarel ja Kabeli-Ants. (Arvatavasti oleks Mulla-Madis sellise tõlkestrateegia kasutamise korral saanud ingliskeelseks vasteks „Earth Michael” vms).

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Tuulepealne maa“	Ega sul pääsu pole, kui Liiva-Annus ükskord järgi tuleb.	One day "Sand John" will take you with him.	Reaal (nimi). Sõnamäng (personifikatsioon).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng

Võrdluseks semantiliselt sarnane näide korpuselt, mille puhul on kasutatud asendamise strateegiat ja tõlgitud on kultuurilist koodi.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Nimed marmortahvil“	Surmakutsar tuleb.	Messenger of Death.	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng

3. **Väljajätmine** (*deletion*). Teatud LT segmente ei edastata tõlkes üldse. Normatiivsed tõlkekriitikud ei pea ka seda lähenemisviisi tihti legitiimseks tõlkestrateegiaks (Newmark 1981: 149). Tšehhi tõlketeadlane Levý on väitnud, et raskete keelendite lühendamine või väljajätmine on ebamoraalne (Bassnett 2003: 23), kuid subtitreerimises on see ajalis-ruumiliste piirangute tõttu tihti kasutusel. Väljajätmise strateegia on selles mõttes huvipakkuv, et tegelikult ei allu see tõlkeprotsessi skeemile, seetõttu on seda globaalseks tõlkestrateegiaks võimatu nimetada.

See võib olla lokaalne strateegia, mida saab väga edukalt subtitreerimisel tahes-tahtmata tekkivate ajalis-ruumiliste piirangute tõttu rakendada.

Isegi kui sisulisel tasandil tundub mingi keelend otstarbekas ära tõlkida, siis filmikeele komplementaarsust arvestades võib see olla hoopis tarbetu – tõlgitav on juba niigi eksplitsiitne (hüüatused, nimede nimetamine, onomatopoeetilised sõnad vms, vabanevat tõlkeruumi võiks hoopis järgmise subtiitri jaoks ära kasutada (vt eelmine näide, kus lingvistilisel tasandil tegusõna ei ole tõlgitud). Väljajätmist nimetavad tõlkestrateegiana välja paljud teoreetikud. H. Gottlieb märgib, et väljajätmise strateegiat kasutatakse kõige enam väikese kultuuri lähteteksti tõlkimisel domineeriva kultuuriruumi sihttekstiks (näiteks inglise keelde angloameerika kultuuris). Eeskätt kehtib see lokalismide (siinses töös reaaliid) subtitreerimisel (Gottlieb 2009: 30jj), seetõttu tuuakse siinses töös näiteid reaale puudutavas peatükis.

Baker peab subtitreerimise kolmeks globaalseks strateegiaks mugandamist, kompressseerimist ja kustutamist (Baker 2008: 16). Siinses käsitluses on kustutamine ehk väljajätmine lühendamis- ehk kompressseerimisstrateegia erijuht.

4. **Lisamine** (*addition*). ST segment sisaldab informatsiooni, mida LT segment lingvistilisel, kultuurilisel või tekstilisel tasandil ilmselt ei sisalda, kuid mida tõlkija võib pidada näiteks esteetilistel vm kaalutlustel oluliseks lisada. Lisamisel on mitmeid eri põhjuseid. Väljajätmine ja lisamine võivad käia käsikäes eesmärgiga säilitada teksti makrostruktuur (näiteks luuletused, kus värsiridu võib sellisel viisil ümber sättida), teisalt võib olla tegemist tõlketeksti mahukuse kasvamise üldise tendentsi ilminguga (Delabastita 1993: 36). Ka seda tõlkestrateegiat taunitakse normatiivsel tasandil, eriti kui tegemist on parafraseerimise ehk ümbersõnastamisega (Newmark 1981: 130). Subtitreerimise puhul ei ole see ajalis-ruumiliste piirangute tõttu levinud strateegia, kuid siiski võib seda vahel ette tulla.

5. **Permutatsioon** (*permutation*). Seda strateegiat nimetatakse teise sõnaga ka kompenseerimiseks. Tõlgitakse mitte LT ja ST segmentide üheseid vastavusi, vaid üle kantakse nende omavahelised suhted tekstis (kas homoloogse või analoogse strateegia kaudu, väljajätmist ja lisamist hõlmates või mitte). Samuti tähistab permutatsioon olukordi, kus võib

olla vajalik teatud mõisteid esile tuua või neid kommenteerida. Sellisel puhul eritleb tõlkija teksti ja metateksti tasandit kas joonealuse märkuse, sulgude või kursiivi abil. Sageli on metatekstuaalne kompenseerimine tihedalt seotud lisamise strateegiaga, kuid selle eesmärk on eeskätt teksti kommunikatiivsuse säilitamine. Ka kompenseerimine ei ole subtiitertõlkes levinud strateegia, kuna see nõuab lisaruumi.

Delabastita on nendele strateegialiikide lisanud kolme rekodeerimise tasandi (keelekood, kultuurikood ja tekstikood), millest väljapoolle jäävad tema jaoks tõlkimise tehnilised küsimused (Delabastita 1993: 33). Delabastita on välja toonud ka teatud probleemid: esiteks lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise koodi teoreetiline piiritlemine, esimese strateegia ehk asendamise hägused piirid, LT ja ST omavaheliste suhete keerukas hierarhiline struktuur ning autofunktsionaalsete ja sünfunktsionaalsete (ehk kontekstist sõltumatute ja kontekstuaalsete tähenduste) vaatepunktide mittekattuvus (Delabastita 1993: 37).

Lokaalseid subtitreerimisstrateegiaid uuritakse sellelt pinnalt lähemalt reaalide ja sõnamängude tõlkimist käsitlevas peatükis, kuna eespool esitatud loetelu annab lokaalsete strateegiate üldise raamistiku klassikalisest liigitusest lähtudes.

2.4 Rekodeerimise ekvivalentsustasandid

Ekvivalentsusteema väärrib natuke lähemat käsitlemist – olgugi et see on üks segasemaid ja keerukamaid teemasid tõlkeloos – kuna nii lingvistilise, kultuurilise kui ka tekstilise rekodeerimise tasandeid on asümmeetriliste ekvivalentsussuhete tõttu raske tõlkida ja see tingib ka tõlkestrateegiate valiku.

Selleks et tõlkida, on selge, et *miski* peab tõlkimise puhul lähte- ja sihttekstis vähemalt sarnane, kui mitte samaväärne ehk ekvivalentne olema, kuid seda kõike siiski eeldusel, et ükski tõlge ei saa olla lõpuni täpne ega lähtetekstiga ekvivalentne. Lotmani arvates toimiks täielik

ekvivalentsus üksnes tehiskeelte puhul, kuid loomulike keelte puhul on täpse vastavuse asemel üks võimalikest tõlgendustest, sümmeetrilise transformatsiooni asemel asümmeetriline, tekst₁ ja tekst₂ moodustavate elementide identsuse asemel konventsionaalne ekvivalentsus (Lotman 2000: 13).

2.4.1 Lingvistiline rekodeerimine

Lokaalsete tõlkestrateegiate kasutamine ei lahenda ilmselget interlingvistilise ekvivalentsuse puudumise probleemi. Tõlketeaduses on tihti tõlgitavuses kaheldud eeskätt keeltevahelise ekvivalentsusprintsibi tõttu, kus võetakse eelduseks kahe loomuliku keele vahelise vastavuse teoreetiline võimalikkus. Ekvivalentsuse puhul saab eristada ühelt poolt keeltevahelist loomulikku ekvivalentsust (Pym 2010: 6), mis tähendab, et keeltel on teatud loomulik samaväärsus, mis kajastub LT ja ST segmentide vahel mis tahes lingvistilisel tasandil, alates väärtusest kuni vormini. Loomulik ekvivalentsus on tõlkimise eelduseks (Pym 2010: 26). Samas ei avaldu see ekvivalentsus loogiliselt võttes mitte loomulike keelte üksuste, vaid mõtlemise tasandil. Näiteks väidab ka kuulus keelefilosoof Steiner, et kõik inimõtted on identsed kognitiivse maailmaga, mõtteviisid on universaalsed ja et üldine inimsus on tõlkimise võimalikuks muutnud (Steiner 1998: 259).

Teiselt poolt saab eristada LT ja ST segmentide vahelist direksionaalset ekvivalentsust, mis on oma olemuselt asümmeetriline ja mille puhul avanevad tõlkijale eri tõlkestrateegiad (Pym 2010: 6). Ka Chomsky leiab, et kuigi keel on universaalne ja keeltevahelise tõlgitavuse teeb makrotasandil võimalikuks ühine universaalidel põhinev baasgrammatika, puuduvad mikrotasandil keeltes tõlkimiseks vajalikud grammatilised vastavused.

„Sügavale istutatud formaalsete universaalide olemasolu eeldab, et kõik keeled on loodud ühe mõõdupuu järgi, kuid see ei eelda, et konkreetsete keelte vahel valitseks ühene vastavus. Näiteks ei eelda see mõistuspärasest keeltevahelise tõlgitavuse protseduuri olemasolu.” (Chomsky 1965: 30). „[...] mõistuspärase protseduuri all pean ma silmas sellist protseduuri, mis ei hõlma

ekstralingvistilist teavet ehk ei hõlma teadmiste entsüklopeediat.” (Chomsky 1965: 202).

Chomsky leiab seega, et paljuvaideldud tõlkeuniversaalide olemasolu ei eelda, et tõlkimisel saaks kasutada mingit universaalset loogilist meetodit ja et alati tuleb arvesse võtta ekstralingvistilist maailma ehk siis kultuurikonteksti, mis on järgmine rekodeerimise tasand.

Delabastita käsitluses on lingvistiline rekodeerimine lihtsustatult lähtekeele koodi ülekanne sihtkeele koodiks, mida teate saaja peab valdama. Subtitreerimise puhul on siinses uurimuses lähtekeeleks suuline eesti keel ja sihtkeeleks kirjalik inglise keele. Subtiitertõlke tegija peab valdama mõlemat koodi nii paradigmaatilisel kui süntagmaatilisel tasandil. On selge, et eesti keele kõnekood ja inglise keele kirjakoode erinevad üksteisest mõlemas osas (kirjakoode ja kõnekoodi erinevustest räägitakse tekstilise rekodeerimise osas, mis käsitleb kõneakte).

Paradigmaatiline ekvivalentsus eeldab samade keeleliste kategooriate olemasolu. Sugulaskeelte vahel on neid lihtsam leida kui kaugemate keele puhul. Soome-ugri keelkonda kuuluva eesti keele ja indoeuroopa keelkonda kuuluva läänegermaani keelest inglise keele puhul on sarnasus kaduvväike. Eesti keeles puuduvad nii mitmedki kategooriad, mis inglise keeles on olemas: grammatiline sugu, määratud ja määramata artiklid, märkimisväärselt erinevad ka tegusõna ajavormid. Samas on eesti keeles ka kategooriaid, mis inglise keeles puuduvad, näiteks käänded, mida inglise keeles väljendatakse muude vahenditega (eessõnad jne). Keelekategooriate sünonüümsus sõltub leksikaalsel tasandil kontekstist ja keelekasutaja (kõneleja, tõlkija ja televaataja) assotsiatsioonidest ning konnotatsioonidest, mis konkreetse sõnega seostuvad. Ka süntagmaatiliselt teljel on kõnekeel ja kirjakeel ning eesti ja inglise keel väga erinevad, kuna lauseehitust ja sõnajärge reguleerivad erinevad reeglid.

2.4.2 Kultuuriline rekodeerimine

Delabastita käsitluses tähendab kultuuriline rekodeerimine lähtekultuuri koodi asendamist sihtkultuuri koodiga (Delabastita 1993: 13jj). Subtitreerimise puhul eeldab kultuuriline rekodeerimine, et vaataja mõistab kultuurilist konteksti, milles keelemärgid eksisteerivad.

Kuna siinses töös käsitletakse eesti kultuuri edastamist angloameerika kultuuriruumis, siis on selge, et need kaks kultuuri asuvad üksteisest kaugel. Frank väidab, et on otsene korrelatsioon kultuuride vahelise distantssi ja kultuuriliste muudatuste (*reculturings*) hulga vahel, mis tõlkija peab tegema (Frank, tsit Leppihalme 1997: 133). Lisaks sellele on tegemist kultuurilise interferentsiga, kus üks kultuur mõjutab teist, antud juhul mõjutab angloameerika kultuur eesti kultuuri. Even-Zohar defineerib interferentsi kui kirjanduste vahelist suhet, kus teatud kirjandus A (lähtekirjandus) võib muutuda kirjandusele B (sihtkirjandus) vahetute või kaudsete laenude allikaks (Even-Zohar 1990: 54). Kirjanduse all mõistab Even-Zohar laiemalt mis tahes repertuaari elementi, mida saab ühest kultuurist teise liigutada, laenata, üle kanda või modelleerida (*ibidem*). Loomulikult eksisteerib lisaks kultuurilise ka keeleline interferents, Even-Zohari mõistes on inglise-eesti suunal tegemist vahetu (vahendamata) interferentsiga, kuna enamik eestlasi räägib või saab aru inglise keelest. Interferents võib olla ühe- või kahepoolne, kuid kuna eesti-inglise suunal selline interferents puudub, siis on tegemist ühepoolse interferentsiga.

Eesti kultuurist angloameerika kultuuri tõlkimise puhul toimib kultuurilise interferentsi tõttu globaalsete tõlkestrateegiate peatükis juttu olnud kodustamine pigem inglise-eesti suunal tõlkides. Vastupidisel suunal eesti-inglise toimivad võõrapärastavad tõlkestrateegiad, selles veendumiseks piisab vaid vaadata võõrsõnade hulka, mida eesti keelde angloameerika filmide/seriaalide eestikeelsetes subtiitrites tuuakse ja võrrelda seda eesti keele mõjuga inglise keelele. Oleks ootamatu leida ingliskeelsetes subtiitrites näiteks eestikeelsete reaalide otsetõlkeid (see ei kehti muidugi nimede puhul). Gottlieb on sellist nähtust, kus väiksemast

kultuurist suuremasse tõlgitakse, nimetatud tabavalt vastuvoolu subtitreerimiseks (Gottlieb 2009: 22jj), s.t et sellise tõlkimise puhul on kohata domineeriva kultuuri vastupanu igasugustele välistele mõjudele.

Seetõttu tuleks tõlgitavust lähemalt uurides käsitleda ka siht- ja lähtekultuuri interferentsi suhteid. Eesti ja inglise kultuuri lahutab selles mõttes suur tõlkimatuselõhe, kuid Juri Lotman väidab, et mida sügavam tõlkimatuselõhe kaht keelt (kultuuri) eraldab, seda tungivam on vajadus ühise metakeele järele, mis heidaks nende vahele silla ja lubaks erikeelseid elemente suhestada kui ekvivalentseid (Lotman 1991: 220).

2.4.3 Tekstiline rekodeerimine

Selleks et keelekoodi oleks võimalik kõneleja ja televaataja vahel subtiitrite abil jagada, eeldab tekstiline rekodeerimine korrektset ja arusaadavat keelekasutust. Tekstiline kodeerimine hõlmab Delbastita käsitluses keelepraktikat (ehk kõneakte kui selliseid), keelekasutuste kogu lingvistilist repertuaari ning süntaktika, semantika ja pragmaatika dimensiooni (Delabastita 1993: 20).

Verbaalsel kõnel on filmides tähtis osa, tegemist on kõneaktidega. Paradigmaatilisel teljel iseloomustavad kõnekeelt lisaks kirjakeele lauseosade ekvivalentsetele asendussuhetele ka prosoodilised nähtused ehk kõnesignaali mittehäälikulised tunnused, s.t tunnused, mis on seotud heli põhitooni, kestuse ja intensiivsusega (toon, intonatsioon, rõhk, aktsent, tämber). Suuline kõne on seega sellise tähenduslaenguga, mida on täiel määral võimatu kirjakeeles kaherealises subtiitris edasi anda. Lisaks võib hääle järgi enamasti tunda ära inimese soo, vanuse, vahest ka sotsiaalse kuuluvuse dialekti/sotsiolekti põhjal. Selles mõttes on kõnekeele kood rikkalikum kui kirjakeele kood. Kõnekeele rekodeerimiseks kirjakeeleks tuleb moodustada kaherealine subtiiter ekraani allosas, mida oleks võimalikult lihtne lugeda. Sõnade

järjekord on inglise keeles teine kui eesti keeles, kokkukäivad sõnad peavad olema alati koos ühel real, sõnad peavad jääma konteksti ja kõige selles juures tuleb jälgida tähemärkide arvu.

Aga on teatud suulisele kõne omaseid aspekte, mida kõnekeele koodi rekodeerimisel kirjakeele koodiks ei ole vajalik ega võimalik kajastada. Nendeks aspektideks on keelelise esitluse, tajumise ja mõistmisega seotud lüngad, mis tekivad eeskätt spontaanse, aga ka muud liiki suulise kõne puhul. Subtitreerija peab ideaalis püüdma neid lünki subtiitrites siluda ja täita. Nimetatud aspektid on siinse uurimuse autori arvates järgmised:

1. Keeleline esitus

- lõpetamata laused, grammatiliselt ebakorrektssed konstruktsioonid;
- prosoodilised aspektid – toon, intonatsioon, rõhk, aktsent, tämber;
- dialekt/sotsiolekt/idiolekt, mida on raske adekvaatselt subtiitris esitada.

2. Tajumine

- Mitme inimese samaaegne rääkimine (keeruline subtiitrites edasi anda, kasutatakse muu hulgas eri tooni fonte või muudetakse subtiitrite asukohta);
- sõnade hääldus on niivõrd moondunud, et omandab kuulaja jaoks uue tähenduse;
- pausid, jutu katkestamine, iseenda teksti parandamine, liiga vaikne kõne (taustamüra).

3. Mõistmine

- Keelevääratused, loogikavead, (tahtmatu) kahetähenduslikkus ja mõttetus.

Subtitreerija peaks aga tõlkimisel olema tähelepanelik sõnamängude suhtes, kuna nimetatud aspektidel on siis oluline roll. Olgugi et subtitreerimise kvaliteeti käsitlevas osas räägiti keeleliste nõuete täitmise olulisusest kvaliteedi tagamisel, tuleb nüüd seda väidet neutraliseerida. Nimelt põhinevad mitmed sõnamängud keeleapsudel, luues nii naljakaid kõnesituatsioone. Kui tegemist on huumoriga, tuleks lingvistilise rekodeerimise tasandil mitmetähenduslikke, kas tahtmatuid või tahtlikke, keeleapse püüda võimaluse korral edastada.

***

Tõlkestrateegiaid käsitlevast osast selgus, et subtiitertõlkes on globaalne tõlkestrateegia seotud teksti eesmärgiga ja tõlkija taotlustega ning et tegemist on kollektiivse strateegiaga, kus on oluline teatud tõlkekonventsioonide jälgimine. Lokaalne tõlkestrateegia on LK ja SK tõlkeühikute vaheliste ekvivalentsusuhete nihestamine, mille käigus toimub samaaegselt nii tähenduse säilitamise kui ka loomise protsess. Lähtekeele ja sihtkeele ekvivalentsussuhted on lokaalsete tõlkestrateegiate puhul olulised, kuna need puudutavad konkreetseid tekstuaalseid operatsioone.

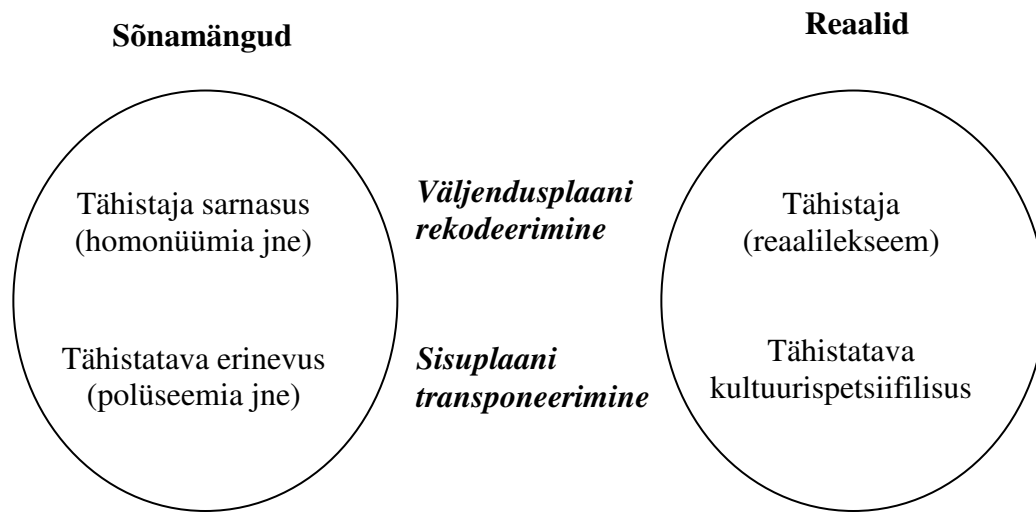
Kuna subtitreerimisel on ekvivalentsust sellele tõlkeliigile omaste piirangute tõttu võimatu saavutada, toimib tõlge tänu kompenseerimisele, kus infovahetus leiab aset visuaalse ja verbaalse märgisüsteemi vahel. Olgugi et tähendusnihked on suured ning ka uusi tähendusseoseid tekib palju, toimub tõlkimine siiski ja tulemused on seda väärtuslikumad oma mitmekesisuse ja uute tähendusseoste poolest.

3. Sõnamängude ja reaaside tõlkimine

Järgnevalt on lähemalt juttu kriitiliste keelendite ehk täpsemalt sõnamängude ja reaaside tõlgitavusest ning nende tõlkestrateegiatest läbi tõlkesemiootilise prisma. See tähendab, et nii sõnamänge kui reaale käsitletakse diaadilise struktuuriga märkidena ja tõlkeprotsessis eristatakse sisuplaani transponeerimist / väljendusplaani rekodeerimist ja kodustamist/võõrapärastamist kui kahte peamist globaalset strateegiat, mis lokaalseid tõlkestrateegiaid suunavad ja mõjutavad. Kuna eelmises peatükis juba käsitleti globaalseid ja lokaalseid tõlkestrateegiaid, siis nüüd keskendutakse konkreetsemalt sõnamängude ja reaaside subtitreerimisstrateegiatele. Samas tuleb mainida, et sõnamängude ja eeskätt reaaside tõlkestrateegiad on võrreldes eelmises peatükis nimetatud lokaalsete tõlkestrateegiatega nii mõneski osas sarnased, eriti mis puudutab reaale.

3.1 Reaaside ja sõnamängude märgiline struktuur

Intra- ja ekstralingvistilisi probleeme kätkevaid kriitilisi keelendeid ehk sõnamänge ja reaale on tõlkestrateegiate seisukohast huvitav uurida, kuna üldlevinud teooriate kohaselt on need raskesti tõlgitavad. Reaaside ja sõnamängude tõlgitavuse poolt või vastu esitatud argumendid resoneerivad nende keelendite sisuplaani ja väljendusplaani omaduste pinnalt. Seetõttu tundub kasulik iseloomustada enne lokaalsete strateegiate põhjalikumat analüüsi reaaside ja sõnamängude märgilist struktuuri natuke lähemalt. Siinse töö autor näeb nende keelendite diaadilist märgistruktuuri järgmiselt (skeemis esitatud sisuplaani ja väljendusplaani käsitletakse edaspidi täpsemalt).

Joonis 2. Sõnamängude ja reaaside märgiline struktuur.

Kui vaadata nüüd joonist, siis on näha, et nii reaamid kui ka sõnamängud on raskesti tõlgitavad, kuid täiesti tõlkimatud need siiski ei ole. Sõnamängud jäävad Delabastita definitsiooni kohaselt vormilise sarnasuse ja semantilise erinevuse pärusmaale (Delabastita 1993: 77), reaamid aga on raskesti tõlgitavad tähistatava kultuurispetsiifilisuse tõttu. Seega on sõnamängudel vähemalt üks tõlgitav lisakiht juures, mis reaaside puhul puudub.

Reaamid on raskesti tõlgitavad või tõlkimatud, kuna ühes kultuuris esinev objekt või nähtus (sisuplaan) lihtsalt puudub teises kultuuris või on tegemist osaliselt kattuva objekti või nähtusega (näiteks saun ja saunaskäimise komme eestlastel ja selle reaali ülekandmine angloameerika kultuuri). Seoses reaasidega väidavad Vlahov ja Florin, et neid ei saagi tõlkida, kuna sihtkultuuris puudub vastav analoog ja kuna sellega on seotud teatud semantilised konnotatsioonid (Florin, Vlahov 1986: 88–89). Kuid olgugi et reaaside sisuplaani on keerukas transponeerida, saab seda siiski teha, kasutades väljendusplaanis mitmesuguseid reaalilekseemi

ülekandemehhanisme, mis aitavad reaali tähendust mõista (eeskätt kirjeldamise ja asendamise strateegiad).

Ka sõnamänge peetakse raskesti tõlgitavateks, kuid nendest rääkides Delabastita nii radikaalselt ei väida: ta küll nendib, et keelte idiosünkraatilised omadused muudavad tähenduste edastamise tõlkes raskeks ja et keelte vahel valitseb anisomorfism, kui sellest hoolimata ei pea me eeldama, et tõlge peab olema ekvivalentne lähtetekstiga, kuna see vaid piiraks tõlke mõistet (Delabastita 1993: 10). Sõnamängudki on oma mitmetähenduslikkuse/polüseemia tõttu referentsiaalselt raskesti tõlgitavad ja nagu tõlkekorpuselt selgus, võivad need isegi sisaldada kultuurispetsiifilist komponenti, mis sõnamängu eriti raskesti tõlgitavaks muudab (nt *ehal käimine* -> *snuggling*, see on ühtlasi nii reaali kui ka sõnamäng) ja need võivad olla otseses seoses visuaalse filmikeelega. Lisaks sellele on ka sõnamängu väljendusplaani keeruline tõlkida, kuna selles kasutatakse tihti homofooniat või muud sarnasust loovat retoorilist võtet.

3.1.1 Sisuplaan ehk tähistatava tasand

Sisuplaan ehk tähistatava tasand (ka tähistatu, signifikaat, mõtt, referent) on tähenduste peegeldus teadvuses, mis on lahutamatu, kuid samas motiveerimatu (v.a erandid, kus suhe võib olla ikooniline) seotud väljendusplaaniga ehk konkreetse keeleväljendiga (või laiemalt lähenedes teose kunstiliste väljendusvahenditega). Tähendus sõltub kasutuskontekstist ja sotsiokultuurilistest konventsioonidest. Tähendusi saab edastada seda lihtsamalt, mida lähemal siht- ja lähtekultuur üksteisele asuvad ning mida suurem on siht- ja lähtekeele sugulusaste. Tähendusel on palju liike ja see on keeruline teema, millel siinses töös pikemalt ei peatuta.

Keeleteaduslikust aspektist vaadelduna on sõnamängud sisuplaanis polüseemilised või siis üldisemalt võttes referentsiaalselt mitmemõttelised ja/või ebamäärased, samas kui reaali on sisuplaanis ühe keele piires valdavalt monoseemilised ehk ühetähenduslikud. Mis muudab asja

keerukamaks, on see, et reaalide puhul on monoseemiat keele- ja kultuurspetsiifilisuse tõttu raske eri kultuurides keelendada.

Sisuplaani transponeerimine võib sõnamängude puhul õnnestuda, aga ei pruugi. Oluline on kahe lähtekultuuri ja -keeles ning sihtkultuuri ja -keeles sarnasuse ja läheduse aste. Heal juhul leitakse kriitilisele keelendile sihtkultuurist sobiv vaste, halval juhul on tõlge tähenduseta keelevääratus. Sõnamängu tõlkimine on seetõttu keeruline, et polüseemiline tähendus on kultuurilise tausta ja isikliku kogemuse (konnotatsioonide) tõttu vaatajate lõikes mitmeti tõlgendatav ning lisandub veel see aspekt, et sõnamängud on tihti filmides lahutamatult seotud visuaalse väljendusplaaniga. Sõnamängu poeetika peitub selles, et see võib adressaadis esile kutsuda kõige erinevamaid tähenduseseid ja kunagi ei saa kaljukindlalt väita, milline see ainuõige seos on (näiteks ei oskaks esmapilgul „Meeletus” tõlgitud sõnamängu ära tunda: *Need, kes tulevad. Kolmapäeval kell kolm -> Those, who are coming. Tuesday at two*).

3.1.2 Väljendusplaan ehk tähistaja tasand

Väljendusplaan ehk tähistaja ehk keelekuju on laiemalt lähenedes ka tekstuaalsete ja kunstiliste väljendusvahendite tasand, mis on sisuplaaniga lahutamatult seotud.

Väljendusplaani rekodeerimine oleneb sõnamängude ja reaalide puhul mitmest tegurist. Sõnamängudes esineb homonüümia ehk sarnasus tähistaja tasandil. Homonüümias esinevad samakujulised, aga eri tähendusega sõnad – sama häälduse, aga erineva kirja pildi ja tähendusega sõnu nimetatakse homofoonideks, sama kirja pildi, aga erineva häälduse ja tähendusega sõnu nimetatakse homograafideks. Interlingvistilise tõlke puhul on keeltevahelise asümmeetria tõttu vahel raske leida homofoonilisi või -graafilisi keelendeid. Sõnamängudes võib kasutada ka visuaalselt filmikeelt ja retoorilisi võtteid sarnasuse loomiseks – riimid, alliteratsioon, assonants konsonants jne.

Reaalide puhul aitab sisuplaani transponeerimisele kaasa tähistaja ja tähistatava arbitraarne suhe, s.t reaalilekseelem ei ole enamasti reaaliga ikoonilise suhte kaudu seotud. Kuid isegi kui reaalide puhul ei ole tähistaja-tähistatava omavaheline suhe enamasti motiveeritud, on sõnamängudes vastupidi see motiveeritud – nimelt peab see sarnanema mängu efekti loomiseks mingi teise sõna kõlakujuga või olema muul viisil vormiplaanis teisele keelendile sarnane. Reaalide tähendust on võrreldes sõnamängudega natuke lihtsam tõlkida, kuna alati on võimalus sihtkeelt tõlkelaenudega täiendada, ilma et peaks mõtlema sarnasuse aspektile tähistaja tasandil. Üks rekodeerimisviise on ka transkribeerimine, mille käigus säilitatakse lähtekeele häälikukuju ja tuuakse see mitteleksikaliseerunud tsitaatsõnana sihtkeelde üle sealjuures seda sisuliselt tõlkimata. Ka mängib visuaalne väljendusplaan reaalide rekodeerimisel olulist osa, kuna nii mõnegi väga spetsiifilise eseme olemus selgub vaatajale paremini, kui seda näidatakse visuaalset.

3.2 Sõnamängud ja nende tõlkestrateegiad

Eesti keele käsiraamatu määratluse kohaselt on sõnamäng ehk keeleteadusliku terminiga paronomaasia selline nähtus, kus sisult erinevaid sõnu ühendab nende pseudoetümoloogilisest seostamisest, samatüvelisusest vm johtuv segav kõlasarnasus (Erelt, Erelt, Ross 2007: 650). Paronomaasia kasutab paronüüme ehk sarnassõnu, mis on kõlalt sarnased, sageli morfeemkoosseisu poolest osaliselt kattuvad sõnad, mis võivad keelekasutajal segi minna. Nt *metroloogia* ja *meteoroloogia*, *ortoeepia* ja *ortopeedia*, *käsitلة*, *käsitama* ja *käsitsema*. Eesti keeles on palju paronüüme, kuna üks produktiivsemaid sõnaloomete viise on derivatsioon ehk tuletus. See annab palju võimalusi sõnadega mängimiseks (näiteks *kogelema* – 'pidevalt või korduvalt kogema'). Teine paronomaasia ilming on eesti keeles olnud võõrsõnade ümberstruktureerimine ja -mõtestamine (*ibidem*).

Järgmiselt vaadeldakse sõnamängu natuke laiemalt kui keeleteaduslik paronomaasia seda eeldab. Sõnamängu püütakse defineerida sisu- ja väljendusplaanide rekodeerimise tasandite,

kommunikatiivsuse ja intentsionaalsuse pinnalt. Esitatakse sõnamängude liigid ja peamised tõlkestrateegiad, lähtudes peamiselt D. Delabastita sõnamänge käsitlevatest teooriatest ja tuues näiteid tõlkekorpuselt.

3.2.1 Püüe sõnamängu defineerida

Sõnamäng (ingl *pun*, *word-play*, ka laiem mõiste *language-play* ja kitsam mõiste *sound-play*) on kurikuulus selle poolest, kui raske on seda defineerida ja klassifitseerida, kuid enamus definitsioone nõustuvad väitega, et kõik sõnamängude vormid on vahetult või kaudselt tähenduste erinevuse ja vormilise sarnasuse tulemus (Delabastita 2004: 601). See definitsioon on kooskõlas sõnamängude lingvistilise definitsiooniga, kuid siinses uurimuses on sõnamängu mõiste laiem paronomaasiast, nii nagu seda kirjeldatakse keeleteaduses. Järgmiselt toon välja Delabastita sõnamängu täpsema määratluse:

„[...] sõnamäng on üldine nimetus, millega tähistatakse erinevaid tekstuaalseid nähtusi (s.t kõne ehk *parole*’i tasandil), kus kasutatud keele struktuurile omaseid teatud aspekte kasutatakse (keelepädevuse ehk *langue*’i tasandil) nii, et luuakse kommunikatiivselt tähenduslik, (kvaasi-)simultaanne vastandus vähemalt kahe lingvistilise struktuuri vahel, mille tähendused (tähistatavad) on rohkem või vähem erinevad ja vorm (tähistajad) rohkem või vähem sarnased.” (Delabastita 1993: 57)

Delabastita leiab, et sõnamäng on tahtliku ja funktsionaalse olemusega (Delabastita 2004: 871) ja nende funktsioon on enamasti poeetiline. Delabastita leiab, et tõlkeprobleemid tekivad peamiselt keele poeetilise funktsiooni raames (Delabastita 2004: 870), mis on suunatud teatele kui sellisele. Sõnamängud võib käsitleda huumori ühe liigina, kuid mitte kõik sõnamängud ei ole huumor (näiteks iroonia). Tuleb mainida, et esineb ka tahtmatuid sõnamänge, nagu freudistlikud keelevääratused, tahtmatud sõnakordused, kõlakajad jms, mis on samuti üks sõnamängu ja huumori liike. G. Leech kirjeldab sõnamängu kui esiplaani leksikalist mitmemõttelisust (ingl *ambiguity*), mis saab alguse kas homonüümiast või polüseemiast (Leech 1974, tsit Gottlieb 2009: 125). Delabastita arvates ei ole sõnamängud ise kahemõttelised keelendid (*ambiguities*), välja arvatud paronüümia (Delabastita 2004: 603), pigem kasutab

sõnamäng poeetilise, humoorika või retoorilise efekti saavutamiseks muu hulgas ka polüseemiat. Keeltevahelise asümmeetria tõttu on sõnamängud kõige sagedasemad mitteekvivalentsuse juhtumid tõlkimisel, kuna vormiline sarnasus etümoloogiliselt või semantiliselt seotud sõnade vahel ning sama sõna tähenduste paljusus ei lange keelte vahel tavaliselt kokku (Gottlieb 2009: 125). Seetõttu läheb vaja avaramat lingvistilist manööverdamisruumi kui muude tõlkeprobleemide puhul (*ibidem*). Lisaks lingvistilisele tähenduskihile võib audiovisuaalteostes sõnamänge veelgi keerukamaks muuta visuaalne väljendusplaan, mille abil semantiliselt lisatähendust edastatakse eesmärgiga teha nalja või vihjata millelegi (Sanderson 2009, tsit Gottlieb 2009: 125). Keele tavapärane kommunikatiivne funktsioon katkestatakse sihilikult, kuna stabiilne suhe tähistaja ja tähistatava vahel lõhutakse uue semantilise kihi lisamise teel (Gottlieb 2009: 125). See annab Delabastita mõistes sõnamängule nõ kommunikatiiivselt tähendusliku aspekti.

Sõnamängust kui kõneaktist rääkides tuleb silmas pidada, et ükski kõneakt ei kanna endas vaid ühte funktsiooni. Sõnamäng on õnnestunud, kui selle adressaat tunneb lisaks esmasele tähendusele ära ka sõnamängu peidetud tähenduse, mis ongi selle tegelik tähendus. Kui seda ära ei tunta, siis see muudab sõnamängu keelevääratuseks ja kommunikatsioonis ei teki taotletavat katkestuspunkti. Sõnamängud ei eelda alati kahte või enam kommunikatsiooniakti osalejat. Üks sõnamängu liike on näiteks eneseiroonia, mis toimib ka autokommunikatiivsel tasandil sisemonoloogides. Sõnamängud kuuluvad Delabastita arvates just kõne ehk *parole*'i pärusmaale ja on seega seotud kõneaktide teooriaga.

Mis siis täpsemalt tähendab tähistatavate suurem või väiksem erinevus ja tähistajate suurem või väiksem sarnasus Delabastita käsitluses? Natuke on seda teemat juba käsitletud sõnamängude ja reaalse märgilise struktuuri osas. Delabastita on lähenenud sõnamängudele väga põhjalikult ja eristanud fonoloogilist ja grafoloogilist, leksikaalse struktuuri (polüseemia, idioom), morfoloogilise struktuuri ja süntaktilise struktuuri rolli sarnasuse ja erinevuse loomisel (Delabastita 2004: 602–603). Kui püüda seda ülikompaktselt lahti seletada, peaks mainima järgmist. Fonoloogilise ja grafoloogilises struktuuri puhul kasutavad paljud keeled, sh eesti keel, väga vähe foneeme ja grafeeme, mis võivad esineda vaid teatud kombinatsioonides. Seetõttu on sellelt pinnalt lihtne homonüümilisi sarnasusi tekitada, ilma et sõnad oleksid

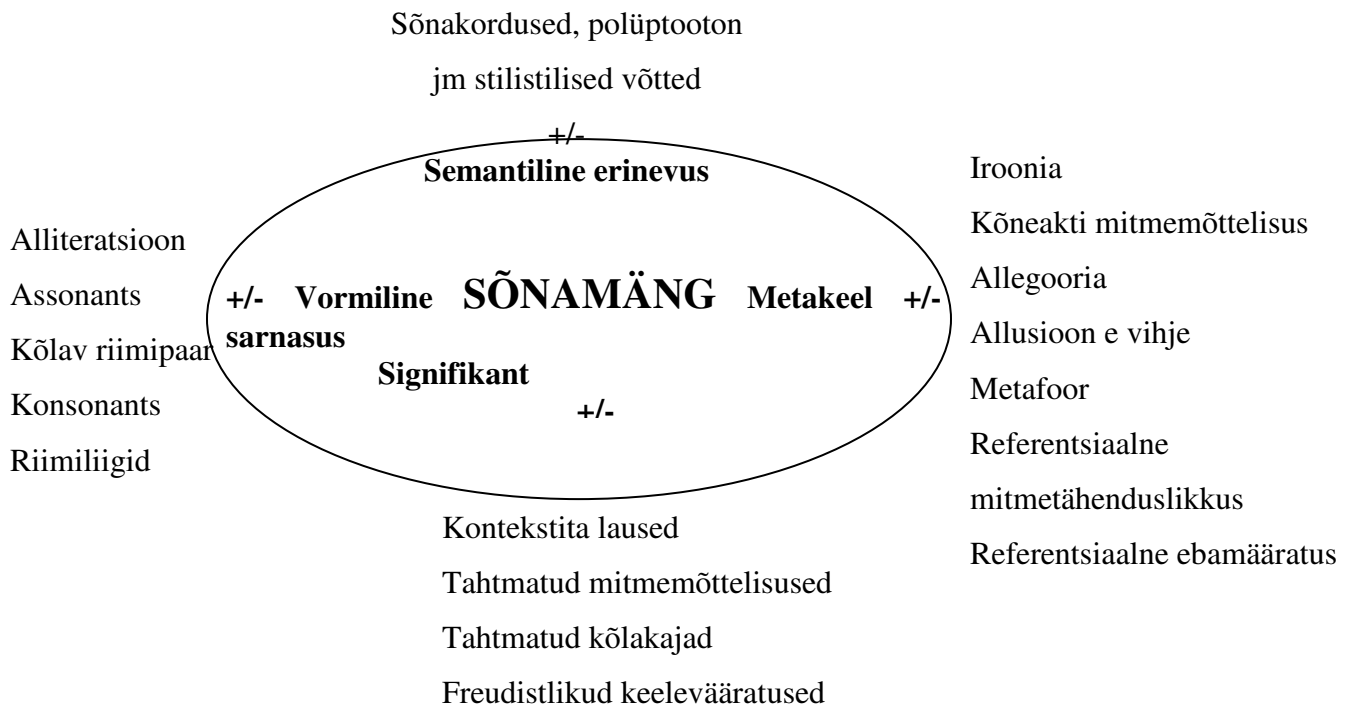
semantiliselt või etümoloogiliselt seotud. Eesti keeles aitab sellele kaasa ka tuletus ehk liidete abil uute sõnade moodustamine. Leksikaalse struktuuri sarnasus leiab väljundi polüseemias ja idioomides: keeled sisaldavad idioome ehk sõnu, mille tähendus on kombineeritult teine kui nende üksikute sõnade ajalooline tähendus. Morfoloogilise struktuuri puhul muutuvad tuletised ja liitsõnad sõnavara üheks osaks ehk leksikaliseeruvad ja võivad selles protsessis kaotada osa oma algsest läbipaistvusest, omandades nii kaks tähendust, üks neist üldiselt aktsepteeritud ja teine sõnasõnaline. Sellised morfoloogilised sõnamängud on koostatud liitsõnadena või tuletistena, nii et see on etümoloogiliselt väär, kuid semantiliselt mõjus. Süntaktilise struktuuri puhul tekib sarnasus fraaside või lausete tasandil, mida võib mitmel moel jaotada (näiteks kaks lauset, millel on kardinaalselt erinev tähendus: „tappa, mitte ellu jätta” vs. „tappa mitte, ellu jätta”). Tihti esinevad nimetatud keelemehhanismid samaaegselt. Delabastita väidab, et samade keelterühmade vahel on sarnased retoorilised võtted juba tekkinud ja see väide tundub igati usutav ja asjakohane (Delabastita 2004: 604). Kuigi eesti ja inglise keel ei kuulu samasse keelterühma, on need retoorilised võtted märkimisväärselt vähem arenenud kui näiteks inglise ja prantsuse keele või eesti ja soome keele vahel, mille nimetatud lingvistilised struktuurid on väga lähedased.

Kokkuvõtteks võib öelda, et siinses käsitluses on sõnamängud enamasti tahtlikud (kuid vahel ka tahtmatud) kommunikatiivselt tähenduslikud enamasti poeetilise funktsiooniga kõneaktid, mida iseloomustab väljendusplaani vormiline sarnasus (homonüümia, paronomaasia jne) ning sisuplaani semantiline erinevus (polüseemia, idioomid jne).

3.2.2 Sarnasus- ja erinevussuhete liigitus

Eespool esitati suhteliselt lai sõnamängu definitsioon, mis võimaldab rohkem mänguruumi kui paronomaasia lingvistiline määratlus, hõlmates nii metafoore, vihjelisust, retoorilisi kujundeid ehk troope, bukvalisme, kõnedefekte, võõrsõnadega mängimist, palindroome jpm, kuna neid kõiki võib iseloomustada tähenduserinevus ja vormisarnasus. Selleks et seda kirevat pilti

mingil viisil korrastada, tuleks sõnamängude sarnasus- ja erinevustasandeid kuidagi liigitada. Sõnamänge on võimalik liigitada nende vormilise struktuuri või keeleliste omaduste alusel. Lisaks tundub, et läheb vaja mitmeid kriteeriume, mitte lihtsat rusikareeglit sõnamängude välise piiri määramiseks, kuid isegi nii jääb hall ala sõnamängude ja mittesõnamängude vahele (Delabastita 1993: 134). Delabastita on liigitamise näitlikustamiseks esitanud järgmise joonise.

Joonis 3. Sõnamängu erinevuste ja sarnasuste skeem (Delabastita 1993: 134).

Delabastita skeemil on näha sõnamängu klassifitseerimisvõimalused vastavalt vormilise sarnasuse, sisulise erinevuse, metakeele ja konteksti aspektidele. Tähised „-“ ja „+“ märgivad suuremat või väiksemat sarnasust ühel või teisel tasandil. Skeem on otseseks aluseks järgmises punktis nimetatud sõnamängu liikide eritlemisel. Joonisel on näha nelja eri dominantidega sõnamängu. Esiteks eristab Delabastita sõnamänge vormilise sarnasuse, teiseks semantilise erinevuse alusel, kolmandaks metakeelse tasandi ja neljandaks konteksti alusel.

1. Vormilise sarnasuse puhul on Delabastita nimetanud erinevaid homonüümia rõhutamiseks kasutatavaid retoorilisi võtteid, mis on näiteks eesti keeles ja kultuuris omased regivärsile ja luulele. Alliteratsioon ehk regilaulule iseloomulik korduste rohkus ja mitmekesisus; kordus võib esineda näiteks sõnatasandil (anafoor, epifoor, endofoor, epanastroof jne), värsi- ja värsirühma tasandil; häälikukordusega on seotud mõisted konsonants (helide kooskõla), assonants (täishäälikukordus pearõhusilpides) ja algriim⁷. Ka mnemotehnika, palindroom ja riimiliigid kuuluvad siia kategooriasse.
2. Semantilise erinevuse puhul toob Delabastita esile erinevaid stilistilisi võtteid, kus kõrvutatakse semantiliselt erineva tähendusega, kuid vormiliselt sarnaseid sõnu. Seega kuuluvad siia kategooriasse polüseemia rõhutamiseks kasutatavad retoorilised võtted, näiteks polüptooton, mis on ühe ja sama sõna eri käänete lausesisene kordus, kasutades ära nii semantilist samasust kui ka kõlasarnasust.
3. Metakeele tasandil on oluline intentsionaalsus, siin nimetab Delabastita irooniat, metafoori, sh sünekdoohhi, ja muid übermõtestamise juhte. Selliste sõnamängude abil luuakse olukord, kus kõneaktis rikutakse tõesuse postulaati – ei väideta seda, mida näivalt väidetakse, st silmnähtav ütluse otsese tähenduse väärus sunnib kuulajat otsima ütluses varjatud mõtet.
4. Konteksti tasandil eristatakse kontekstist väljarebitud keelendeid, mille puhul tekib tähenduse hägusus. Need sõnamängude kõneaktid ei ole intentsionaalsed.

Hausmann leiab, et just sõnamängu objektile orienteeritud (referentsiaalsus) ja enesele orienteeritud (enesereferentsiaalsus) keelekasutusviis muudab sõnamängu spetsiifiliseks (Hausmann, tsit Delabastiat 2004: 602) Ehk parafraseerides – metakeele ja objektkeele kombinatsioon muudab tõlkimise raskeks. Metakeelt saab tõlkida, kuid kombinatsiooni tõlkimine on juba keerukam. Kuidas tõlkida samaaegselt lingvistilist, referentsiaalset ja poeetilist tasandit? Suletud süsteem ja funktsionaalne ülemääratletus (*overdetermination*) räägivad tõlgitavuse vastu (Delabastiat 2004: 602).

---

⁷ Tartu Ülikooli õppejõu Tiitu Jaago regilaulu poeetika loengukonspekt aadressil <http://www.folklore.ee/UTfolk/loengud/poeetika/2alliteratsioon.html#f1> (vaadatud 16.05.2011).

3.2.3 Sõnamängude liigid

Järgmiselt esitatakse sõnamängude liigitus, mis on siinse töö autori täiendatud kokkuvõtte eespool esitatud Delabastita sõnamängu üldskeemist (joonis 3). Sõnamängude liike on vaja leida selleks, et analüüsida tõlkekorpus. Seetõttu on igale sõnamängu liigile omistatud viide (S1...S12), mida on kasutatud tõlkekorpus näidete liigitamisel ning populaarsemate sõnamängude ja nende tõlkestrateegiate väljaselgitamisel. Liigitus ei pretendeeri täiusele ega ammendumusele, kuid loodetavasti on siin ära toodud peamised sõnamängude liigid.

Sõnamängu liik	Selgitus	Viide
Iroonia	Saavutatakse prosoodiliste jm vahenditega.	S1
Kõneakti mitmemõttelisus	Kõneakti funktsioon ebamäärane.	S2
Allusioon e vihjelisus	Mõistaandmine, aimata laskmine, kaudne märguande.	S3
Troobid	Metafoor (täendusülekanne sarnasuse alusel): personifitseerimine, allegooria (mõistukõne, -jutt, -kuju), võrdkuju. Metonüüm (täendusülekanne suhte alusel), sh sünekdooh. Aga ka <i>simile</i> , hüperbool, palindroom jne.	S4
Referentsiaalne mitmetähenduslikkus/ebamäärasus	Tähistatavate paljususe/hägusus.	S5
Kordused	Polüseemia rõhutamiseks kasutatavad retoorilised võtted, nagu sõnakordused, polüptooton jm stilistilised võtted.	S6
Alliteratsioon, assonants, konsonants	Mitmesugused häälikukordused (eriti iseloomulikud nt regilaulule).	S7
Riimiliigid	Paarisriim, paarituriim, kõlav riimipaar jne.	S8
Kontekstita laused	Katkendid kirjadest või pealtkuulatud jutukatked.	S9
Tahtmatud mitmemõttelisused	Kogemata tekkinud mitmetähenduslikkus.	S10
Tahtmatud kõlakajad	Kogemata tekkinud kõlalised sarnasused.	S11
Freudistlikud keelevääratused	Alateadlikest soovidest mõjutatud keelevääratused.	S12

Kõige vähem oli tõlkekorpus kontekstita lauseid ja freudistlikke keelevääratusi. Väga vähe oli ka tahmatuid kõlakajasid ja mitmemõttelisusi. Kuna sõnamänge on raske defineerida, on neid samuti raske liigitada ja ära tunda, kuna puudub ühtne reeglistik, mille alusel oleks võimalik ilmeksimatult tunda ära, kas tegemist on sõnamänguga või mitte. Sõnamängu

äratundmist segavad mitmed aspektid, näiteks vähesed taustateadmised keelest, kultuurikontekstist, teatud sõnade konnotatsioonid jms.

Järgmiselt toon kõige levinumate sõnamängude kohta tõlkekorpusest mõningaid kasutusnäiteid (statistika: vt lisa 2).

1. **Troobid** (68%). Ilmselt oli üks populaarsemaid sõnamängude liike audiovisuaalmaterjalis just metafoorid (samas ei ole neid väga eristatud näiteks *simile*'dest, kuna nii põhjalik käsitus ei ole troopide kategooria puhul vajalik).

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Kevade“	Pea meeles, Toots, sa oled siin nagu noatera peal!	Mark my words! You just had a very narrow escape.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng

Väike märkus – siin oleks võinud sihtkeele sõnamängu vormiliselt sarnasemalt tõlkida, kasutades näiteks väljendit *walk the line* (*have a narrow escape* kõlaks tagasitõlkes *napilt pääsema*). Seega on tõlkimisel peetud rohkem silmas sisuplaani kui väljendusplaani.

2. **Alliteratsioon, assonants, konsonants** (7,6%). Populaarsuselt järgmine kategooria olid regivärsile omased häälikukordused, kuigi neid esines oluliselt vähem kui metafoore. Näiteks toon ühe eesti kõnekäänu, kus esineb assonants/konsonants ning algustähe kordus.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Vana vaen veab vagu viltu ja paneb vatsad valutama.	Far gone feud fills furrows full, failing food fulfil you fatty.	Sõnamäng (kõnekäänd: alliteratsioon, konsonants).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte

Siin on püüdnud tõlkija sarnaselt lähtekeelele taastada väljendusplaanis häälikuline sarnasus, ilma et sisuplaanis oleks erilist rõhku asetatud mingi reaalselt kasutatava sõnamängu leidmiseks inglise keeles (samas ei ole ma ka kindel, kas eesti keeleski selline kõnekäänd ikka eksisteerib).

3. **Iroonia** (5,7%). Üks ehe näide angloameerika kultuuris raskesti äratuntavast irooniast võiks olla järgmine. Vend küsib vennalt, miks too endale vappi tahab saada.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Tuulepealne maa“	Ja mis sinust siis saab? Oswald von Kükametsa? Või äkki Emajõgi? Oss von Matspere?	So what are you to become? Oswald von who-knows-from-where?	Reaalid (kohanimed). Sõnamäng (iroonia).	Sõnamäng-> sõnamäng

Tegelikkusele kardinaalselt vastupidise seisukoha retooriliste võtetega rõhutamine liigitub ühe iroonia põhitunnuse alla (loomulikult võib seda paralleelselt ka huumorina käsitleda, oleneb vaataja naljasoonest). Sõnamängu tõlkimine ei õnnestu väljendusplaanis just eriti hästi, kuna nimetatud kohanimedel on eesti kultuurile spetsiifiline halvustav konnotatsioon, aga samas on neil ka suurstlev väljendusplaan. Siin on tegemist nn kadakasaksluse pilamisega, sakslaste ja eestlaste suhted on suure tõenäosusega isegi tänapäeva noorte sakslaste kultuuriruumis, rääkimata siis angloameerika kultuurist, sootuks võõras teema. See näide on ka hea, et näitlikustada, mida Delabastita pidas silmas sõnamängude kultuurilise tähenduskihiga ja toon esile ka selliste sõnamängude ja reaalide kultuurilise ühisosa.

3.2.4 Sõnamängude tõlkestrateegiad

Sõnamänge võib tõlkida D. Delabastita käsitluses kaheksa strateegia abil, mis on esitatud järgmises tabelis. Kui vaadata, mille alusel tõlkijad sõnamänge tõlgivad, siis tulevad mängu lisaks lingvistilistele kaalutlustele ka lisafaktorid, nagu tekstuaalsed funktsioonid, subtitreerimisele omased tõlkekonventsioonid, tõlkenormid, kultuuritabud ning üldisemal tasandil poeetika ja ideoloogia (Delabastita 2004: 600).

Nagu eelmisest kolmest näitest näha, võib tõlkimisel olla globaalse strateegia dominant sisuplaani transponeerimisel või väljendusplaani rekodeerimisel (või ka mõlemas korraga tasakaalustatud dominandi korral). Samuti võib eristada dominanti nii lähtekultuuri kui ka sihtkultuuri tasandil. Järgmiselt toon välja Delabastita esitatud kaheksa sõnamängude lokaalset tõlkestrateegiat (Delabastita 2004: 604) ja lisan sinna juurde võrdluseks kaks eri dominandiga globaalset strateegiat, mis konkreetsetele lokaalsetele tõlkestrateegiatele on mõju avaldanud.

<i>Globaalne strateegia</i>		<i>Lokaalne strateegia</i>
Protsessuaalne või kvantitatiivne dominant	Tekstiline dominant	Sõnamäng
Väljendusplaani rekodeerimine	Sihtkultuur	(1) Sõnamäng->sõnamäng
Sisutasandi transponeerimine	Sihtkultuur	(2) Sõnamäng->mittesõnamäng
Väljendusplaani rekodeerimine	Sihtkultuur	(3) Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte
Kvantitatiivne	Sihtkultuur	(4) Sõnamäng->>nulltõlge
Lingv. koodi rekodeerimine	Lähtekultuur	(5) LK sõnamäng->SK sõnamäng
Transponeerimine ja rekodeerimine	Sihtkultuur	(6) Mittesõnamäng->sõnamäng
Transponeerimine ja rekodeerimine	Sihtkultuur	(7) Nulltekst->sõnamäng
Transponeerimine	Sihtkultuur	(8) Toimetamistehnikad

Tabel 1. Sõnamängude lokaalsed tõlkestrateegiad.

Kõiki neid strateegiaid saab ka omavahel kombineerida. Järgmiselt kirjeldan tabelis 1 nimetatud sõnamängude tõlkemehhanisme lähemalt ja proovin luua vastavusi antiikretoorikast tundud lokaalsete tõlkestrateegiatega (vt punkt 2.3.2).

1. Sõnamäng->sõnamäng. LT sõnamäng tõlgitakse ST sõnamänguks, mille tähendus võib olla algsest tähendusest olulisel määral teistsugune lingvistiliselt, vormiliselt, semantilisel, tekstuaalselt ja/või kontekstuaalselt (Delabastita 2004: 604). Asendamine.

Tegemist on kõige populaarsema sõnamängu tõlkestrateegiaga (50%) vastupidiselt püstitatud hüpoteesile, mille kohaselt sõnamängude mitmekihilisest tähendusväljast tõlgitakse vaid üks tähenduskiht (põhitähendus) sõnamängu sealjuures tõlkes säilitamata. Kummalisel kombel on subtitreerimisel selge eelistus tõlkida sõnamängu väljendusplaani, selle asemel et transponeerida sisuplaani. Põhjuseks on võib-olla see, et tõlkija ei adu alati tekkivat tähendusnihet või siis on nihked niivõrd marginaalsed, et need ei ole sisu mõistmisel olulised. Samuti on lingvistiliste mehhanismide sarnasuse tõttu eesti ja inglise keeles näiteks palju selliseid metafoore, mida saab ilma igasuguse tähendusnihketa edastada. Toon mõningaid näiteid.

Tähendusnihet ei toimu: poeetiline väljend on nii sisu- kui ka väljendusplaanis raskusteta inglise keelde tõlgitav.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Viimne reliikvia“	Sinu jõud ja võim on sinu vangitorn.	Your strength and power is your prison.	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng

Tähendusnihe toimub: *lehmakauplemine* ei ole just sama tähendusega, mis kompromissidele minek (*give-and-take politics*), tähistades pigem soodsa tehingu tingimist.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Tuulepealne maa“	Aitab sellest Toompea lehmakauplemisest .	Enough of the give-and-take politics of the Dome Hill.	Reaal (kohanimi). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng

2. Sõnamäng->mittesõnamäng. Sõnamängu sisu edastatakse mittesõnamängu abil, mis võib edastada sõnamängu mõlemad tähendused või valib välja ühe, ohverdades teise (Delabastita 2004: 604). Asendamine.

Tegemist oli teise populaarse tõlkestrateegiaga (29%), mis hüpoteesi kohaselt oleks pidanud olema kõige populaarsem. Tõlkimisel toimub sisutasandi lingvistilise, kultuurilise või tekstilise koodi transponeerimine ehk analoogne tõlkeprotsess. Kuigi ka siin võivad tekkida tähendusnihked, on sisuplaan siiski olulisem kui väljendusplaani.

Vaadates järgmist sõnamängu, täpsemalt metafoori, siis ei ole seda inglise keelde täielikult ära tõlgitud, kuna arvatavasti ei leidnud tõlkija sobivat ingliskeelset stereotüüpset/standardset metafoori või oleks see muidu läinud liiga pikaks (tähemärke on antud tõlke puhul isegi üle jäänud). See muidugi ei tähenda, et inglise keeles tühjust tähistavad metafoorid puuduksid (pealegi saab neid ise luua originaalse või uudse metafoori leiutamise teel). Kuid olgugi et keelesfääris (*langue*) on arvatavasti lahendus olemas, ei ole see kõnetasandil (*parole*) siiski aktualiseerunud.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Tuulepealne maa“	Ma tulin käsklust andma ja vagun oli tühi nagu kell.	I came to give orders and found an empty wagon.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng

Tagasitõlge ~ Tulin käsklusi andma ja leidsin tühja vaguni.

3. Sõnamäng->asjakohane retooriline võte. Sõnamäng asendatakse samamõjulise asjakohase retoorilise võttega: kordus, alliteratsioon, riim, referentsiaalne hägusus, iroonia, poeetiline metafoor, paradoks jne (Delabastita 2004: 604). Asendamine.

Tegemist oli vähepopulaarse tõlkestrateegiaga (4%). Tõlkimisel on dominant sihtkultuuris ja väljendusplaani rekodeerimisel. Kuna asjakohase retoorilise võttega on lihtne ajada sõnamängu ennast ja LK sõnamäng->SK sõnamäng tõlkestrateegiat, siis oli peamine kriteerium, kas retoorilise võttega loodi leksikaliseerumata uudne sõnamäng või oli see juba enne kasutusel. Siinkohal sobib illustreerimiseks üks näide sõnamängu alliteratsioonil, assonantsil ja konsonantsil põhineva liigi (S7) kohta, kus on kasutatud asjakohast retoorilist võtet (väljamõeldud?) eesti kõnekäänu väljendusplaani edastamisel:

Vana vaen veab vagu viltu ja paneb vatsad valutama -> Far gone feud fills furrows full, failing food fulfil you fatty, .

4. Sõnamäng->nulltõlge. Sõnamängu sisaldav tekstiosa kustutatakse (Delabastita 2004: 604). Väljajätmine. Siin on raske sisuplaani/väljendusplaani või lähtekultuuri/sihtkultuuri tasandil dominant määra, ilmselt on dominant kvantitatiivne ehk siis tegemist on hoopis kompressseerimise kui ühe globaalse tõlkestrateegia mõjuga selle ekstreemses vormis. Selle strateegia põhjuseks võib subtitreerimisel olla hoopis ajalis-ruumilised piirangud, samas tõlkekorpusel selgus, et see strateegia ei ole väga populaarne, vaid 3%. Järgnevalt üks ajalis-ruumilisest piirangust johtuva kustutamise kohta.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Tuulepealne maa“	Tõnisson on sirge seljaga mees. Tema on otsekohene. Tema on nagu margapuu alla neelanud.	Tõnisson is a upright man. He is frank and outspoken.	Reaal (mööteriist). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> nulltõlge

5. LK sõnamäng->SK sõnamäng. Tõlkija taastab LT sõnamängu ja võimalusel seda ümbritsevad lauseosad originaalkujul, s.t tegelikult sõnamängu tõlkimata (Delabastita 2004: 604). Kordus. Dominant on väljendusplaani lingvistilise koodi rekodeerimises ja lähtekultuuris.

Tegemist on siis otsetõlkega, mis on selgelt seotud võõrapärastava tõlkestrateegiaga. Tõlkekorpusel analüüsist selgus, et see strateegia on samuti vähepopulaarne (vaid 8%). Näiteks valisin sellise tõlke, kus eesti sõnamäng *üheksa ametit, kümnes nälg* tõlgiti sõna-sõnalt inglise keelde, olgugi et inglise keeles on anaoogne kõnekäänd olemas (*Jack of all trades, master of none*), kuid seda tõlkes millegipärast ei kasutatud.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Tuulepealne maa“	Õeldakse küll, et üheksa ametit, kümnes nälg.	They say that when one has 9 jobs, the tenth will be hunger.	Reaal (kõnekäänd). Sõnamäng (kõnekäänd: allegooria).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng

6. Mittesõnamäng->sõnamäng. Tõlkija lisab sõnamängu sellisesse kohta, kus lähtetekstis sõnamäng puudub, kompenseerides seda kusagil mujal tekstis taastamata sõnamängu (või tehes

sedal mõnel muul põhjusel) (Delabastita 2004: 604). Lisamine/permutatsioon. Kasutati sellist strateegiat vaid korra (nagu ka järgmise strateegia nulltekst->sõnamäng puhul). Kolme järgmist strateegiat ei kasutata subtiitertõlkes eeskätt kvantitatiivsetel põhjustel.

7. Nulltekst->sõnamäng. Teksti lisatakse täiesti uus sõnamängu sisaldav materjal, millele ei eelne mingit pretsedenti ega mis ei ole kuidagi lähteteksti alusel põhjendatud, olles vaid kompenseeriv võtte (Delabastita 2004: 604). Lisamine/permutatsioon. Nagu ka eelmise strateegia puhul on raske dominanti kindlaks määrata, see võib asuda näiteks sihtkultuuris ja sellise võtte eesmärk võiks olla teksti kommunikatiivsuse säilitamine ja kas vahetult või kaudselt sõnamänguga seotud stilistiliste vajakajäämistest korrigeerimine.

8. Toimetamistehnikad. Joonealused selgitavad märkused, erinevate, eeldatavalt komplementaarsete lahenduste ontoloogiline esitamine samale ST keelendile jne. Subtitreerimise näiteks sulgudes selgituse esitamine (Delabastita 2004: 604). Permutatsioon.

Üldiselt on sellise strateegia puhul tegemist subtiitertõlkes väga harva esineva juhtumiga (4%) ja enamasti kasutatakse kas sulge või lähtekeelele samakeelseid subtiitreid (vrd saarlaste aktsendi pilamise näide eespool). Näiteks võiks tuua nimega seotud mitmetähenduslikkuse filmist „Kevade“. Kuna eestikeelsed tähenduslikud nimed on angloameerika kultuuris kindlasti tundmata, siis pidas tõlkija vajalikuks sõnamängu selgitada.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Kevade“	Mis su nimi on? – Imelik. – Mis on imelik? – Nimi on selline.	What's your name? – Imelik (Strange). – What's strange? – The name is Strange.	Reaal/sõnamäng (pärisnimi ja selle semantiline mitmetähenduslikkus).	Toimetamis-tehnika

Sellised olid siis peamised sõnamängude subtitreerimisstrateegiad, nendest enim kasutatakse vaieldamatult analoogial põhinevaid sõnamäng->sõnamäng (vastupidiselt hüpoteesile) ja sõnamäng->mittesõnamäng (vastavalt hüpoteesile) tüüpi strateegiaid. Kordusel, väljajätmisel, lisamisel ja permutatsioonil põhinevaid strateegiaid kasutati väga vähe. Järgmisena käsitlen lähemalt reaalide tõlkestrateegiaid.

3.3 Reaalid ja nende tõlkestrateegiad

Reaalid on tõlketeaduses sellised nähtused, objektid ja kontseptid, mis esinevad vaid teatud kultuuriruumis ja mis käsitlevad sellele kultuurile iseloomulikke kombeid, ajaloolisi sündmusi, isikud, esemeid, monumente, folkloori jne. Reaalid kirjeldavad siinse töö autori arvates ilmekalt kultuuridevahelisi erinevusi ja raskusi, mida kultuuride vahendamise katsed tõlkijale valmistavad.

Järgmises punktis uuritakse reaali mõistet, eesti kultuurile omaste reaalide liike ja nende tõlkestrateegiaid subtiitertõlkes. Selleks selgitatakse reaalide kultuuriipiire, kirjeldatakse nende erijuhte ja uuritakse tõlketeoreetilist tausta seda samas subtiitertõlkega võrreldes.

3.3.1 Reaali mõiste

Reaalidest räägiti juba Antiik-Roomas, kus sõna *realia* tähistas „tõelisi asju”, vastandades neid ebatõelistele või mitteasjadele.⁸ Reaalid on tihedalt teatud kultuuriruumi olme, ühiskonna või loodusega seotud mõisted (söökide, taimede, mõõt- ja rahaühikute nimetused, kõnetlussõnad jpm), millele teistes keeltes enamasti vastet pole, kuna puudub ka vastav nähtus või objekt ise (Laan 2006). Seega võiks järeldada, et reaalide kultuurilised piirid kattuvad teatud juhul ka selles kultuuris kõneldava keele piiridega, kuid see ei ole nii lihtne. Piirid võivad minna ootamatutest kohtadest ja piir oleneb ka kultuurist, kust reaali vaadeldakse (näiteks *sauna* peetakse tüüpiliseks Soome reaaliks, kuid samas on see mõningate tehniliste nüanssidega sarnane Eesti *suitsusauna* reaalile, seega võiks sauna pidada ka tüüpiliseks Eesti reaaliks).

Eesti keele ja kultuuri puhul keele- ja kultuuriapiirid kattuvad, samas on inglise keelt kõnelev angloameerika kultuuriruum väga mitmekesine, hõlmates Ühendkuningriike, USA-d, Austraaliat, Kanadat ja endisi Briti impeeriumi kolooniamaid. Samuti tekib reaalide puhul oma ja võõra kultuuri eristamise küsimus. Peab omama väga põhjalikke teadmisi, et leida piltlikult väljendudes reaali kultuurilised juured ja eristada nende erinevaid vilju. Näiteks tekib küsimus, kas võõrvõimu vallutuste käigus eesti kultuuri toodud reaalid, mida kohalikud eestlased häda sunnil lõpuks omaks võtsid, on ikka eesti kultuurile omased ja kust lähevad reaali definitsioonis rõhutatud kultuurispetsiifilisuse piirid. Selle küsimuse tõttu ei ole filmide valikusse teadlikult kaasatud mitmeid Nõukogude okupatsiooni ajal vändatud teoseid, mis on kunstiliselt tasemelt väga head, kuid ei näi eesti kultuuriruumi reaale ideoloogilistel põhjustel väga käsitlevat.

Reaali kontseptsiooni on põhjalikult välja arendanud slaavi tõlke- ja kirjandusteoreetikute koolkond (Fjodorov, Vlahov, Florin) alates 1950. aastatest. Nende kasutatud terminile *reaal* leiab palju sünonüüme ka teiste teoreetikute tööst. Subtitreerimisalases teaduskirjanduses räägitakse kultuurispetsiifilistest viidetest (ingl *culture-bound references*, Pedersen 2005) ja lokalismidest (ingl *localisms*, Gottlieb 2009). Lisaks räägitakse tõlkekirjanduses

---

⁸ http://courses.logos.it/EN/3_33.html

mitteekvivalentsest leksikast, eksotismidest, etnografismidest, varvarismidest, etnolekseemidest, etnokultuurilisest leksikast, kultuurilis-konnotatiivsest leksikast, alienismidest, dialektismidest jne (Vlahov, Florin 1986: 44–55). Leipzigi koolkonna esindaja Otto Kade on kasutanud terminit *nullekvivalents* (Laan 2006: 12).

3.3.2 Reaaside liigid

Reaale on väga palju, kuna igal kultuuril on spetsiifilisi termineid esemete või nähtuste kohta, mis näiteks naabritel puuduvad. Üks probleem seisneb reaaside piiritlemises, nagu eelnevalt mainitud, kuid teisalt ka nende liigitamises, kuna reaaside kategooriad kipuvad tihti liiga kõikehõlmavaks muutuma. Kuna reaaside taksonoomia on kõige täpsemalt esitanud just Bulgaaria tõlketeadlased Sergei Vlahov ja Sider Florin oma uurimuses pealkirjaga „Tõlkimatu tõlkes” (1986), siis esitatakse just nende pakutud liigitus, millele on lisatud veel mõned siinse töö autori arvates vajalikud täiendused. Need tulemused on esitatud lisas 2, kust saab vaadata konkreetseid alaliike ja tõlkekorpusest väljanopitud kasutusnäiteid. Järgmiselt esitatakse reaaside üldine liigitus, sealjuures mitte liiga spetsiifiliseks minnes, kuna näited on reaaside kohta väga palju. Üks huvitav lisaliik, mida käesolevas töös ei ole aga käsitletud, kuid mida Newmark on eraldi välja toonud, on žestid. See on tõesti tõsi, et žestid võivad olla väga kultuurispetsiifilised, kuid neid ei ole enamasti vaja tõlkida, seetõttu neid siinses töös ei käsitleta.

Käesoleva töö reaalid	Alakategooria	Näide (ET)	Vaste (EN)
Nimed	Tähenduslikud pärisnimed, mütoloogilised isikunimed, pseudonüümid, kaubamärgid, tootenimed jms.	Peaministriks on määratud Johannes Vares, kirjanikunimega Barba...russ.	The Prime Minister is Johannes Vares, with a pseudonym Barbar...uss (snake).
Geograafilised reaalid	Füüsiline geograafia ja meteoroloogia. Inimtegevusega seotud geograafilised objektid. Endeemid (ainult mingis piirkonnas esinevad taime- ja loomaliigid).	Ja esimest korda tõusis meie Eesti lipp Pika Hermann'i torni.	For the first time our tricolor was hoisted in Tall Hermann's tower.
Etnograafilised reaalid	Olme. Töö. Kunst ja kultuur. Etnilised nimetused. Mõõtühikud ja raha. Perekondlikud suhted.	Muidugi! Sülti, vorsti, praadi – kõike!	Sure, brawn, sausages, roast beef, everything!
Ühiskondlik-poliitilised reaalid	Haldus-territoriaalsed reaalid. Võimuorganid ja võimukandjad. Ühiskondlik-poliitilist elu puudutavad reaalid. Sõjareaalid. Õigus- ja korraldus süsteem.	Onu viidi Krediidikassa keldrisse. Sealt ta tuli, jalad ees.	He was killed in the cellar of the mutual loan society building.
Žestid (Newmark, 1981)	<i>Ei ole analüüsitud.</i>	<i>Ei ole analüüsitud.</i>	<i>Ei ole analüüsitud.</i>

Tabel 2. Reaalide üldine liigitus

Omaette poleemilise kategooria moodustavad nimed. Vlahov ja Florin nimesid reaalidena ei nimeta, küll aga mainivad, et neid võib mööndustega reaalidena käsitleda, kuna nimedel ja reaalidel on ühiseid jooni (Vlahov, Florin 1986: 20-21). Samas kui nimed välja jätta, nagu Florin ja Vlahov seda on teinud, siis tekiks küsimus etniliste nimetustega (rahvaste nimed) ja eriti geograafiliste reaalide (*Pika Hermann'i torn* -> *Tall Hermann's Tower*, *Toompea* -> *Dome Hill*, *Pääsjärve* -> *Lake Relief* jne) põhjendatusega, kuna need on ka oma olemuselt nimed ja seega kattuvad nimede ja reaalide kategooriaga ikkagi osaliselt. Seetõttu jätsin liigitusse sisse teatud nimede erijuhud, nagu tugeva semantilise tähendusväljaga nimed, pseudonüümid, kaubanduslikud nimed ja tootenimed, samuti mütoloogiliste isikute nimed. Geograafiliste nimedega on tihti nii, et neid tõlgitakse inglise keelde, samas kui isiku- ja tootenimesid peamiselt transkribeeritakse (välja arvatud semantiliselt tähenduslike nimede puhul). Seetõttu on ka nimede kategooria tõlkestrateegia enamasti transkribeerimine, mille tõttu on säilitamise strateegia muutunud võib-olla põhjendamatult populaarseks ja ei näita hästi tegelikku olukorda.

3.3.3 Reaalide globaalsed tõlkestrateegiad

Järgmiselt süstematiseeritakse reaalide tõlkestrateegiad, koostades selleks otstarbeks nii üld- kui ka subtiitertõlketooriast tuntud reaalide peamiste tõlkestrateegiate koondtabeli, mida oleks mugav ka globaalsete tõlkestrateegiatega ühildada. Kuna teoriamaaistik on reaalide tõlkestrateegiate puhul väga kirju, tuleks seda tõlkekorpusse paremaks analüüsimiseks ühtlustada ja kompaktsemaks muuta.

Konkreetselt reaalide subtitreerimist on käsitlenud Skandinaavia tõlketeoreetikud Birgit Nedergaard-Larsen (Nedergaard-Larsen 1993), Ian Pedersen (Pedersen 2003) ja üldisemalt on reaalide tõlkimist käsitlenud Rita Leppihalme seoses kultuurihüpetega (*culture bumps*) (Leppihalme 1997: 3jj), mis osaliselt kattuvad reaalidega. Henrik Gottlieb võrdles nimetatud kolme autorit ja jaotas nende strateegiad vastavalt sellele, kes reaali tõlkestrateegia oli tekstitruu või mitte (Gottlieb 2009: 31). Gottlieb nimetab seda dominantset inglise keeles terminiga *fidelity*. See tähendab tema jaoks tõlkestrateegia üldist põhimõtet – kas tõlkija jääb truuks oma või võõrale kultuurile.

Oma olemuselt langeb see dominant kokku tekstilise dominandiga. Mida suurem on Gottliebi mõistes *fidelity*, seda rohkem asub dominant lähtetekstis ja -kultuuris, ning vastupidi, mida väiksem on *fidelity*, seda rohkem asub dominant sihttekstis ja -kultuuris. Lähteteksti suhtes aitavad truuduse säilitamisele kaasa see, kui vaatajad lähtekeelt oskavad, ja lähtekeele kõrge maine sihtkultuuris, truuduse säilitamise vastu räägivad aga intersemiootiline liiasus ja müratu (sujuv) kommunikatsioon (Gottlieb 2009: 25).

Gottlieb väidab, et eksootiliste keelte puhul (ja eesti keel seda angloameerika kultuuri jaoks kahtlemata on) kodustatakse või kustutatakse kompressimisstrateegia raames inglise keelde tõlkimisel enamus lokalisme, kuid teadlikumad tõlgid säilitavad need (Gottlieb 2009: 22). Gottlieb leiab, et nn allavoolu subtitreerimisel tuleks olla võimalikult truu lähtetekstile (originaaldialoogile), samas kui nn ülesvoolu subtitreerimisel, näiteks eesti keelest inglise

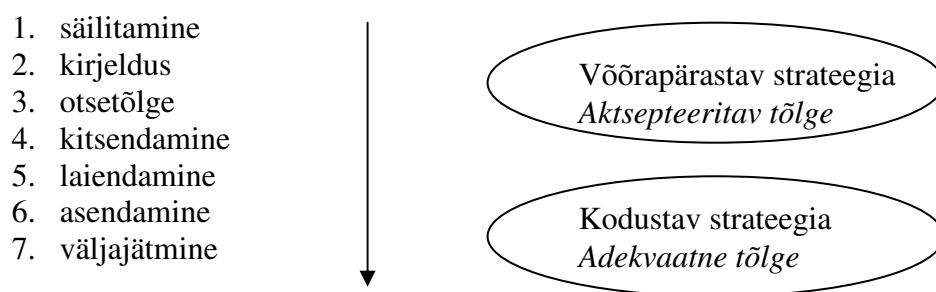
keelde, tuleks kasutada rohkem selgitusi, mugandusi ja kustutamist (Gottlieb 2009: 27). Järeldusena möönab Gottlieb, et vastuvoolu tõlkides ehk marginaalsest keelest etableerunud keelde (nagu seda on inglise keel) tõlkides jääb truu ehk võõrapärastav tõlge kodustavale tõlkestrateegiale alla. Enamasti on see nii ka eestikeelsete filmide inglise keelde tõlkimisel, kus kasutatakse pigem kodustavat tõlkestrateegiat (see on sinse töö autori subjektiivne hinnang, mis ei põhine konkreetset empiirilisel uurimisel).

Lähtudes Gottliebi loogikast otsustasin analüüsida teiste tuntud tõlketeoreetikute pakutud reaalse tõlkestrateegiad, lisades subtiitertõlget käsitletud teoreetikute Tomaszkievici (Tomaszkiewicz 1993) ja klassikud Vinay' ja Dalbelnet' (Vinay, Dalbelnet 1995) ning Florini ja Vlahovi (Florin, Vlahov 1986), kelle reaalse liigitusest ma oma analüüsis ka juhindusin. Nimetatud autorite pakutud strateegiad erinevad üksteisest strateegiate nimetuse ja mahu poolest, seetõttu on tabelis olulised strateegiate osalised kattuvused ja lahknevused. Viimases tulbas on toodud välja kõikide strateegiate süntees ja nende väljavalitud strateegiate alusel on ka lokaalseid strateegiaid järgmises punktis lähemalt käsitletud. Selleks tuli leida arvukatele strateegiatele ühine nimetaja, mis osutus üsna keeruliseks mõistete erineva mahu tõttu.

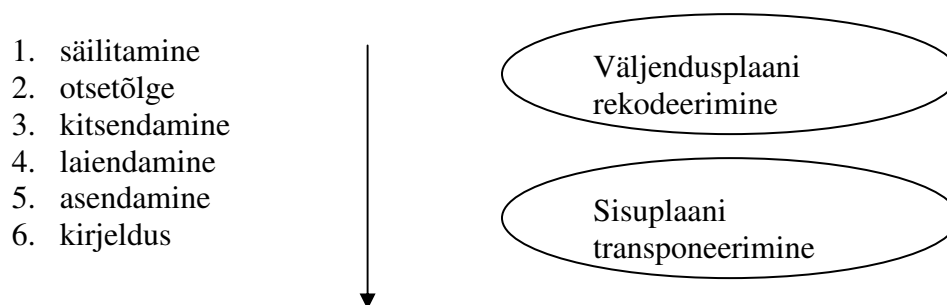
Globaalsed strateegiad		Lokaalsed strateegiad								
Protsessuaalne / kvantitatiivne dominant	Tekstiline dominant	Nedergaard-Larsen, 1993	Leppihalme, 1997	Pedersen, 2003	Tomaszkiewicz, 1993	Vinay ja Dalbelnet, 1995	Gottlieb, 2009	Florin ja Vlahov, 1986	Subtitreerimis-strateegiad (süntees)	
Rekodeerimine	Maksimaalne truudusaste	Identsus	Säilitamine (<i>retention</i>)	Mittetõlge		Laen	Säilitamine	Transkribeerimine (mittetõlge)	Säilitamine	
Transponeerimine			Säilitamine selgitustega	Selgitamine				Selgitus		Kirjeldus, seletus
Rekodeerimine	Kõrge truudusaste	Imitatsioon		Otsetõlge	Laenamine	Kalka	Otsetõlge	Kalka, poolkalka	Otsetõlge (kalka, poolkalka)	
								Mugandamine		Otsetõlge (mugandamine)
		Otsetõlge			Otsetõlge	Otsetõlge		Semantiline neologism		Otsetõlge (semantiline neologism)
Transponeerimine	Madal truudusaste	Eksplitseerimine	Asendamine LT elemendiga	Üldistamine	Üldistamine	Transpositsioon, modulatsioon	Täpsustamine		Kitsendamine	
Transponeerimine							Üldistamine			Sugukondlik-liigiline vastavus
Transponeerimine		Parafraas						Reaali asendamine reaalliga	Asendamine reaalliga	
		Situatsiooniline adaptatsioon						Funktsionaalne analoog		Asendamine (funkt. analoog)
		Kultuuriline adaptatsioon	Asendamine ST elemendiga	Kultuuriline asendamine	Adaptatsioon	Adaptatsioon	Asendamine	Kontekstuaalne tõlge (nulltõlge)	Asendamine (kontekstuaalne tõlge)	
Komprimeerimine	Minimaalne truudusaste	Väljajätmine	Väljajätmine tähenduse ülekandmisega		Kult. termini asendamine deiksisega				Väljajätmine	
			Täielik väljajätmine		Väljajätmine					Väljajätmine

Tabel 3. Reaalide tõlkestrateegiad

Tabelist selgub, et reaaside tavatõlget ja subtitreerimist käsitlevad strateegiad ei erine põhimõtteliselt üksteisest märkimisväärselt. Nagu sõnamängude, nii ka reaaside puhul võib nende strateegiate dominantide otsida lisaks tekstilisele dominantidele ka tõlkeprotsessi tasandilt (ehk käesolevas käsitluses sisuplaani transponeerimine / väljendusplaani rekodeerimine) ja oma roll on ka kindlasti kvantitatiivsel dominantil. Lokaalsed strateegiad on organiseeritud hierarhiliselt vastavalt protsessuaalsele ja tekstilisele dominantidele. Nendest esimene loogiline dominantipõhine jada tekib tekstilise dominantide rakendamisel olenevalt sellest, kas tõlkimisel on oluline lähtekultuur või sihtkultuur.

Järgmine dominant, mille alusel võib strateegiaid liigitada, on protsessuaalsuse dominant, mis organiseerib strateegiaid vastavalt sellele, kas rõhku asetatakse pigem sisuplaani transponeerimisele või väljendusplaani rekodeerimisele (siit reast on väljajätmine strateegiana välja jäetud, kuna selle dominant on enamasti subtiitertõlkes kvantitatiivne).

Viimaks jääb kvantitatiivne dominant kui kompressioonide globaalne strateegia. Ajalis-ruumiliste piirangute tõttu eelistatakse mõningaid strateegiaid subtitreerimise puhul rohkem, teisi vähem. Näiteks on kirjeldamine kindlasti üks vähemeelistatuid subtiitertõlke strateegiaid, kuna see võtab ruumi, samas kui väljajätmine on ajalis-ruumiliste piirangute tõttu

suhteliselt tavaline strateegia, olgugi et sõnamängude ja reaalide arvnäitajad seda väidet just ei kinnita, selle põhjustest räägime täpsemalt järgmises punktis.

3.3.4 Lokaalsed subtitreerimisstrateegiad

Järgmiselt järjestan tabelis toodud lokaalsed strateegiad vastavalt nende esinemissagedusele, tuues analoogselt sõnamängudega välja ka reaalide tõlkestrateegiate seosed antiikretoorikast tuntud lokaalsete tõlkestrateegiatega (vt punkt 2.3.2).

1. Asendamine (kattub antiikretoorikast tuntud asendamisega). Tegemist on kõige populaarsema strateegiaga (30%). Asendamise puhul toimub sisuplaani transponeerimine ja see on sihtkultuurile suunatud tõlkestrateegia. Asendamisel on Florini ja Vlahovi käsitluses kolm alaliiki.

a) Asendamine reaalliga – käesolevas töös on see kategooria kõige populaarsem reaali tõlkimise viis eesti keelest inglise keelde. Florini ja Vlahovi jaoks tähendas see ühe kultuuri reaali asendamist teise kultuuri reaalliga nii, et tekib oluline tähendusnihe originaalreaali koloriidis, seetõttu nad seda kasutada eriti ei soovita (Vlahov, Florin 1986: 101). Samas või asendussuhe olla mõne levinud reaali puhul selline, et mingit olulist tähendusnihet ei toimu. Toon mõningaid näiteid.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Nimed marmortahvil“	Kui kaugel su isatalu siit on? - Versta viis.	How far is your father's house? - About five miles from here.	Reaalid (elamuliik, mõõtühik).	Vastavalt laiendamine ja asendamine reaalliga
„Meeletu“	Las olla aumeeste mäng - 50 000 ja kast õlut .	Let's make a gentlemen's agreement: 50000 and a six-back of beer.	Sõnamäng (metafoor). Reaal (koguse mõõtühik).	Asendamine reaalliga / funktsionaalne analoog
„Tuulepealne maa“	Kolhoosidesse ajavad.	They'll send us to collective farms.	Reaal (tööga seotud reaal).	Asendamine reaalliga

Siin on küsimus reaalide piiritlemises. Näiteks Florin ja Vlahov nimetavad kolme sorti reaale: rahvuslikud, regionaalsed ja lokaalsed. Teatud asendussuhetes on tähendusnihked väiksemad, näiteks kui asendada lokaalne reaali piirkondlikuga, nagu esimeses näites. Teises näites, kus tähendusnihe on suurem, on asendussuhte liik natuke küsitavam, tegemist võib olla ka funktsionaalse analoogiga. See näide on Florini ja Vlahovi käsitlele vastavalt natukene võib-olla liiga kohmakas. Kolmanda näite puhul on asendussuhe sisuplaani osas väga õnnestunud.

b) Funktsionaalne analoog – tulemlausungi element, mis kutsub tõlke lugejas esile sarnase reaktsiooni kui originaali lugejal (A. Schweizer, tsit Vlahov, Florin 1986: 103).

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Kaleva hääled”	Kas nad osutavad muistsele meresõidule või surnumatkale Toonelasse?	...Or the passage of the dead to the underworld?	Reaal (paganlik mõiste)	Asendamine (funktsionaalne analoog)

c) Kontekstuaalne tõlge – ei anta edasi tõlgitavat sõna ennast (nulltõlge), vaid tema sisu antakse edasi sõna konteksti sobival moel muutes (Vlahov, Florin 1986: 104)

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Malev	„Men at Arms” (muidu filmis <i>army</i>)	Reaal (sõjatermin).	Kontekstuaalne tõlge

2. Otsetõlge (kordus). Florin ja Vlahov on eristanud neli reaali otsetõlke viisi, kuidas reaale tõlkelaenuks sihtkeelde üle tuua (eeldatavasti otselaenuks, s.t ilma kolmanda keele vahendusega). Nad nimetasid neid koondnimega neologismideks. Neologism on suhteliselt hiljuti käibe tulnud või alles soovitatav keelend (Erelt, Erelt, Ross 2007: 616). Täpsemalt eritlesid Florin ja Vlahov järgmisi liike (Vlahov, Florin 1986: 99-101):

- *kalka* (ligilähedane tähenduslaenuks) on oma keelse struktuuriga keelend. Florinil ja

Vlahovil on kalkad liitsõnad või sõnaühendid, harvemini tuletised, mis on teisest keelest sõna-sõnalt või morfeem-morfeemilt tõlgitud ja millel on samast kohast laenatud tähendus (Vlahov, Florin 1986: 99);

- *poolkalka* (ligilähedane võõrsõnale) on osalt võõrapärase, osalt omakeelse struktuuriga keelend (Vlahov, Florin 1986: 99–100);
- *mugandamine* ehk omakeelne laenkeelend. Võõrkeelse reaali adapteerimine, s.t võõrkeelse materjali alusel talle omakeelse välimuse andmine (Vlahov, Florin 1986: 100);
- *semantiline neologism* on tõlkija loodud omakeelne uudissõna, mis võimaldab edasi anda reaali tähendussisu. Kalkast eristab seda etümoloogilise seose puudumine algsõnaga (Vlahov, Florin 1986: 100–101).

Esimesed kolm on leksikaliseerunud keelendid ja semantiline neologism on leksikaliseerumata või alles poolel teel. Kalka ja poolkalka võivad olla struktuuri poolest võõrad, ülejäänud kaks on aga alati omasõnalised keelendid. Nimetatud otsetõlke strateegiate puhul on tegemist esiteks väljendusplaani rekodeerimisega ja teiseks on need lähtekultuuri kesksed strateegiad. Tegemist oli populaarsuselt teise strateegiaga (27%) ja otsetõlkeviisidest kasutati kõige rohkem kalkasid (11%). Selle strateegia populaarsusele aitasid jällegi kaasa nimed, kuna esines selliseid pärisnimesid, mida tõlkija otsustasid ära tõlkida (nagu *Brookusmägi* -> *Brokus Hill* jne, mis on puhtakujulised kalkad).

3. Kitsendamine ja laiendamine (vastavalt väljajätmine ja lisamine). Kitsendamine ja laiendamine on keeleteadusliku hüponüümia ilmingud, nii tähistatakse tähenduste hierarhilisi alistussuhteid. Alammõiste sõna on oma ülemmõiste suhtes hüponüüm (kitsendamine), ülemmõiste sõna on oma alammõiste suhtes hüperonüüm (laiendamine). Hierarhias ülalpool on väga suuremahulised üldised mõisted, allapoole liikudes eritustunnuste hulk kasvab ja mõiste maht väheneb. Hüponüümia on leksikaalne suhe – X on mingit liiki Y (Erelt, Erelt, Ross 2007: 641). Samas võib kitsendamist ja laiendamist ka meronüümiana vaadelda, see on nähtus, millega tähistatakse tähenduste vahel valitsevaid osa-terviku suhteid (Erelt, Erelt, Ross 2007: 642).

Laiemas käsitluses kasutatakse seoses kitsendamise ja laiendamisega veel ühte (vahel ka negatiivse konnotatsiooniga) terminit nagu **chunking** (vastavalt *sideways chunking*, *chunking up*, *chunking down*) (Katan 1999: 145jj). Mõiste tuleb informaatikast, tähistades millegi suuruse muutmist. Katan väidab, et *chunking* on kõige olulisem kultuuriliste mõistete (sh reaalide, autori märkus) tõlkimise strateegia (Katan 1999: 147). *Chunking up* tähendab konteksti üldistamist, *chunking down* konteksti konkretiseerimist ning *sideways chunking* on sama tasandi vastete leidmine mõistete mahtu muutmata. Kahe esimese lähenemise puhul ilmnevad vastavalt suured tähenduskaod ja -nihked sisuplaanis. Seetõttu on selliste strateegiate kasutamine selles mõttes ohtlik, et tõlkija muudab sisuplaani teadlikult ja see ei pruugi olla alati põhjendatav (ka mitte ajalis-ruumiliste piirangutega). Samas on subtitreerimine tänu semiootilisele liiasusele komplementaarne ja see tagab sisuplaani edastamise. Lisaks sisuplaani transponeerimisele on see strateegia ka sihtkultuuri keskne.

Järgmiselt üks näide, kus toimub samaaegselt ühe reaali kitsendamine ja teise laiendamine. Tõlkijatele on vana eesti tervitussõna *jõudu!* valmistanud päris palju peavalu ja seda ei taheta kergekäeliselt *hello!*-ks tõlkida (üks näide veel: *Jõudu, Lembitu!* -> *More power to your elbow, Lembitu!*).

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Viimne reliikvia“	Jõudu, külamees!	God bless your work, stranger!	Reaalid (tervitus, inimrühm). Sõnamäng (ironia, segatakse vahele armustseenile).	Kitsendamine, laiendamine

Kitsendamine ja laiendamise strateegia oli kasutuselt kolmas strateegia (18%), kusjuures laiendamine oli ligikaudu kolm korda populaarsem kui kitsendamine.

4. Säilitamine (kordus). Erinevalt teistest reaalide ülekandemehhanismidest ei ole Florini ja Vlahovi mõistes tegemist tõlkimisega, kuna reaalilekseem transkribeeritakse (Florin, Vlahov 1986: 96–99). Keelend on enamasti sihtkeeles leksikaliseerumata tsitaatsõna (olgugi et tsitaatsõna on rangelt võttes leksikaliseerunud keelend, võib tõlkija selle ka esmakordselt kasutusele võtta). Säilitamine on populaarsuselt teine strateegiaga (15%), kuid siinjuures tuleb

silmas pidada, et seda strateegiat kasutatakse enamasti nimede edastamisel, mida enamasti ei tõlgita (nimesid, mida oleks võinud tõlkida, kuid mida transkribeeriti, oli tõlkekorpuses ca üks kolmandik). Järgmiselt näide, kus nime säilitamine ja tõlkimine esinevad koos.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Tõlkestrateegia
„Meeletu“	Küsi Vorsti-Jüri, see olen mina.	Ask for Sausage Jüri, that's me.	Reaal (pärisnimi).	Otsetõlge ja säilitamine

Säilitamise puhul on tegemist maksimaalse truudusastmega ja väljendusplaani rekodeerimisega.

5. Väljajätmine (kattub antiikretoorikast tuntud väljajätmisega). See strateegia ei anna siiski tulemuseks adekvaatset/aktsepeeritavat tõlget, seega on tegemist erandiga. Näiteks Florin ja Vlahov ei näinud ette, et selline strateegia üldse kõne alla võiks tulla, väljajätmine puudub nende taksonoomias sootuks. Väljajätmine on kvantitatiivsest dominandist mõjutatud strateegia. Olgugi et loogiliselt võttes on see subtiitertõlkes tihti kasutatav strateegia, ei ole seda sõnamängude ja reaalide tõlkimisel väga sageli kasutatud (7%). Arvatavasti on selle põhjuseks see, et tõlkija peab tõlkima peamise info ja reaal ning sõnamäng on oma suure tähenduslaengu tõttu esimesed keelendid, mida ära püütakse tõlkida. Samas on mitmeid suulisele kõnele omaseid aspekte, mida kunagi ei tõlgita (vt 2.4.3 Tekstiline rekodeerimine).

6. Kirjeldus (permutatsioon). Miks lisada veel kirjeldus? Sellepärast, et kirjeldamist saab kasutada siis, kui mingit muud võimalust üle ei jää. Sanas ei saa seda võrrelda laiendamise ega kitsendamisega, kuna mõiste maht ei muutu, vaid seda üritatakse ümber sõnastada (parafraseerida, parafras kui strateegia on Nedergaard-Larsenil olemas). Küsimus on vaid selles, kuhu kirjeldus dominandipõhisel skaalal paigutada? Kas Leppihalme, Pederseni, Florini ja Vlahovi käsitluses pigem võõrapärastava strateegia lähedusse või Nedergaard-Larseni ning Vinay ja Darbelnet käsitluses pigem kodustava strateegia pärusmaale? Kuna selgitades tullakse vastu vaatajale eesmärgiga, et ta saaks aru, millest juttu on, siis arvatavasti on pigem tegemist kodustava strateegiaga, kuid selle üle võib loomulikult vaielda. Samas on protsessuaalsel tasandil tegemist selgelt sisuplaani transponeerimine. Kirjeldus on subtitreerimises väga vähe

levinud strateegia, kuna see nõuab liiga palju väärtuslikke tähemärke. Analüüsitud tõlkekorpuses seda strateegiat ei kasutatud kordagi.

Reaalide tõlkestrateegiate analüüsist selgub, et kõige rohkem kasutati kodustavat strateegiat ehk analoogial põhinevat asendamist ja kitsendamist/laiendamist (kokku 48%). Samas on peaaegu et sama palju kasutatud võõrapärastavaid strateegiaid, nagu homoloogial põhinevad otsetõlge ja säilitamine (kokku 44%). Arvatavasti aitas võõrapärastava strateegia populaarsusele kaasa teatud nimeliikide kaasamine reaalide klassifikatsiooni.

3.4 Sõnamängude ja reaalide tõlkekorpuse analüüsi tulemused

Järgmisena võetakse lühidalt kokku sõnamängude ja reaalide tõlkestrateegiate analüüsitulemused. Kokku analüüsiti 203 subtiitrit ehk 157 sõnamängu ja 149 reaali. Kokkuvõtteks võib öelda, et nii sõnamängude kui ka reaalide puhul kasutati enamasti kodustavat strateegiat, kuid väljendusplaani ja sisuplaani ülekandemehhanismid erinesid. Järgmiselt toon eraldi välja kummagi keelendi tõlkestrateegiate kohta tehtud järeldused.

3.4.1 Järeldused sõnamängude kohta

Tõlkekorpuse analüüsist selgub, et kõige rohkem kasutatakse eesti filmide inglise keelde subtitreerimisel järgmisi sõnamängude tõlkestrateegiaid:

1. sõnamäng->sõnamäng strateegiat (50%) – asendamine;
2. sõnamäng->mittesõnamäng (29%) – asendamine;
3. LK sõnamäng->SK sõnamäng (8%) – kordus;
4. sõnamäng->asjakohane retooriline võte (4%) – asendamine;
5. toimetamistehnikad (4%) – permutatsioon;
6. sõnamäng->nulltõlge (3%) – väljajätmine;
7. nulltekst->sõnamäng (1%) – lisamine/permutatsioon;
8. mittesõnamäng->sõnamäng (1%) – lisamine/permutatsioon.

Vastupidiselt püstitati hüpoteesile, mille kohaselt sõnamängude mitmekihilisest tähendusväljast tõlgitakse vaid üks tähenduskiht (põhitähendus), sõnamängu sealjuures tõlkes säilitamata, kasutati kõige rohkem hoopis analoogial põhinevat sõnamäng->sõnamäng strateegiat ja alles siis sõnamäng->mittesõnamäng strateegiat (mille kohta hüpotees oli püstitatud). Kordusel, väljajätmisel, lisamisel ja permutatsioonil põhinevaid strateegiaid kasutati väga vähe. Järgmisena käsitlen lähemalt reaalide tõlkestrateegiaid. Kaks viimast – lisamine ja permutatsioon – on ajalis-ruumiliste piirangute tõttu subtiitertõlkes sõnamängude tõlkimiseks sobimatud strateegiad, seda tõestab ka nende vähene kasutamine.

Sõnamängu strateegia/sõnamäng	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	Kokku	%
Mittesõnamäng-> sõnamäng				1									1	1
Nulltekst-> sõnamäng						1							1	1
Sõnamäng->nulltõlge	1			3		1							5	3
Toimetamistehnika	1		1		1		2			1			6	4
Sõnamäng-> asjak. retooriline võte				1			2	3		1			7	4
LK sõnamäng -> SK sõnamäng	1	2	3	5	1	1							13	8
Sõnamäng-> mittesõnamäng	1		2	35	1	2	5						46	29
Sõnamäng-> sõnamäng	5		2	62		3	3				1		78	50
Kokku	9	2	8	107	3	8	12	3	0	2	1	0	157	100
%	5,7	1,3	5,1	68,2	1,9	5,1	7,6	1,9	0,0	1,3	0,6	0,0		

Tabel 4. Sõnamängude tõlkestrateegiate esinemissagedus.

Tabelist selgub, et kõige rohkem kasutati sõnamängudest troope (S4) ja neid tõlgiti sihtkeelde analoogsete sõnamängudena. Kaks kõige populaarsemat strateegiat sõnamäng->sõnamäng ja sõnamäng->mittesõnamäng on sihttekstile orienteeritud strateegiad, mis alluvad seega kodustamise globaalse strateegia põhimõttele ja see vastab püstitatud hüpoteesile. Esimesel juhul on dominant väljendusplaani rekodeerimisel, kus LT sõnamäng tõlgitakse ST sõnamänguks, mille tähendus võib olla olulisel määral teistsugune algsest tähendusest lingvistiliselt, vormiliselt, semantiliselt, tekstuaalselt ja/või kontekstuaalselt. Teisel juhul on dominant jällegi sisuplaani transponeerimisel, ehk siis sõnamängu sisu edastatakse mittesõnamängu abil, mis võib edastada sõnamängu mõlemad tähendused või valib välja ühe, ohverdades teise.

3.4.2 Järeldused reaalide kohta

Tõlkekorpusse analüüsist selgub, et kõige rohkem kasutatakse eesti filmide inglise keelde subtitreerimisel järgmisi reaalide tõlkestrateegiaid:

Tõlkestrateegia / esinemiskordi	Kordi	%
Asendamine reaaliga	33	22
Säilitamine	26	17
Laiendamine	21	14
Otsetõlge (kalka)	16	11
Asendamine (funkts. analoog)	9	6
Väljajätmine	10	7
Otsetõlge (mugandamine)	10	7
Otsetõlge (poolkalka)	8	5
Otsetõlge (semantiline neologism)	6	4
Kitsendamine	6	4
Asendamine (kontekstuaalne tõlge)	3	2
Kirjeldus	0	0
Kokku	149	100

a)

Tõlkestrateegia / esinemiskordi	Kordi	%
Asendamine - asendamine		
kodustav, transponeerimine	45	30
Otsetõlge - kordus		
võõrapärastav, rekodeerimine	40	27
Kitsendamine/laiendamine -		
väljajätmine/lisamine		
kodustav, transponeerimine	27	18
Säilitamine - kordus		
võõrapärastav, rekodeerimine	26	17
Väljajätmine - väljajätmine	10	7
Kirjeldus - permutatsioon	0	0
Kokku	149	100

b)

Tabel 5. Reaalide tõlkestrateegiad.

Tabelis 5a on toodud välja strateegiate kasutamine alaliikide lõikes, tabelis 5b aga vastavalt antiikretoorikast tuntud lokaalsetele strateegiatele ning protsessuaalsele ja tekstuaalsele dominandile. Selle põhjal võib väita, et reaalide tõlkestrateegiate puhul saab välja tuua samasuguse üldise tendentsi kui sõnamängude puhul – nimelt kasutatakse rohkem analoogial põhinevat kodustavat strateegiat (asendamine ja kitsendamine/laiendamine) kui homoloogial põhinevat võõrapärastavat strateegiat (otsetõlge ja säilitamine) (vastavalt 48% ja 44%) ja selline tulemus vastab reaalide osas püstitatud hüpoteesile. Samas on see vahe suhteliselt marginaalne. Arvatavasti aitas võõrapärastava strateegia populaarsusele kaasa teatud nimeliikide kaasamine reaalide klassifikatsiooni, mis suurendas säilitamise kui nimede puhul tüüpilise võõrapärastava strateegia kasutamist reaalide tõlkimisel.

4. Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli analüüsida ja süstematiseerida sõnamängude ja reaalide kui raskesti tõlgitavate kriitiliste keelendite eesti keelest inglise keelde tõlkimise strateegiaid, kasutades empiirilise materjalina eesti mängufilmide subtiitreid. Mitmete tõlketeoreetiliste käsitluste põhjal koostati reaalide subtitreerimisstrateegiate taksonoomia. Sõnamängude puhul lähtuti D. Delabastita teooriast, mida kohandati subtitreerimisele ja toodi välja peamised kasutatud strateegiad (strateegiad, mis ei nõudnud teksti juurde lisamist ega selgitamist).

Käesolevas töös käsitletakse subtiitertõlget intersemiootilise tõlkena, mille käigus toimivad tähenduste säilitamise ja loomise mehhanismid sisuplaani transponeerimise ja väljendusplaani rekodeerimise teel ning mida reguleerivad ajalis-ruumilistest piirangutest tulenevad tehnilised nõuded. Sisuplaan on teose tähendusväli, väljendusplaani aga keeleliste ning audiovisuaalsete väljendusvahendite kogum. Transponeerimine ja rekodeerimine käivad käsikäes – sisuplaani ehk teksti tähendust säilitatakse ja väljendusplaani muudetakse. Konkreetsete eri tasandite tõlkeüksuste ekvivalentsussuhete ülekandemehhanismi ehk tõlkestrateegia valik aktualiseerub väljendusplaanis tõlkeüksuste lingvistiliste, kultuuriliste ja tekstiliste ekvivalentsussuhete rekodeerimises. Töös käsitleti erinevaid ekvivalentsussuhteid põhjalikult nii sisuplaani transponeerimise kui ka väljendusplaani lingvistilise, kultuurilise ja tekstilise rekodeerimise tasandil. Ekvivalentsussuhteid nihestatakse reaalide ja sõnamängude tõlkimisel keelte asümmeetria ja kultuurierinevuste tõttu märkimisväärselt palju. Teisalt on SK ja LK tõlkeühikute ekvivalentsussuhete nihestamine tõlkimisele väga omane ja seega võib sõnamängude ja reaalide subtitreerimist käistleda tekstis olemasolevate tähenduste optimaalse säilitamise ja uute tähenduste loomise protsessina.

Dominant on tõlget suunavate elementide ja tõlkija tõlkepõhimõtete kogum. Dominant võib olla tekstiline, s.t kas lähte- või sihttekstile/-kultuurile orienteeritud, protsessuaalne ehk märgi sisu- ja väljendusplaani orienteeritud, ja subtiitertõlke puhul alati ka kvantitatiivne, s.t tõlketekst on ruumiliselt ja ajaliselt piiratud. Tõlkijal on võimalik valida, kas ta tahab läheneda analüütiliselt (seda nii märgi sisuplaani kui väljendusplaani osas), ja vahendada teksti Venuti mõistes võõrapärastavalt, pidades dominandina silmas lähteteksti ja -kultuuri, või läheneda hoopis sünteetiliselt, vahendades teksti sihtkultuurist lähtudes kodustavalt (Torop 2000: 48, Venuti 1995). Seega võib dominianti otsida nii sisuplaani ja väljendusplaani protsessuaalsest suhtest kui ka lähteteksti ja sihtteksti omavahelisest tekstuaalsest suhtest. Kvantitatiivse dominiandi puhul tuleb arvestada subtiitrite miinimum- ja maksimumpikkustega, subtiitritevahelise intervalliga, subtiitiridade arvuga, subtiitrite algus- ja lõpukohaga vastavalt helile ning kaadrivahetusele jne. Ajalis-ruumilistest piirangutest tuleneb selline oluline mõiste nagu lugemiskiirus, mis on kuni kaks korda väiksem kõnevoolu kiirusest ja hakkab seetõttu tõlketööd kvantitatiivselt mõjutama. Ainuüksi kvantitatiivsest seisukohast on vaadates säilitatakse sihttekstis ehk subtiitris vaatajate lugemiskiiruse tõttu vaid alla poole suulise kõne kaudu esitatud tekstist.

Kui dominant valitakse vaataja seisukohalt sobivalt, võib öelda, et tõlge on retseptsiooni tasandil õnnestunud. See tähendab, et kvaliteedi hindaja on eeskätt sihtkultuuri vaataja. Seega tuleb subtiitertõlkes keskenduda mitte niivõrd lähtekultuurile, kuivõrd just sihtkultuurile, kuna vajadus subtiitertõlke järele tekib just vaataja, mitte tõlke autori seisukohast.

Täiendavalt oli töös püstitatud kolm hüpoteesi. Esimene hüpotees oli, et globaalsete tõlkestrateegiate abil saab organiseerida arvukaid lokaalseid strateegiaid, kuna strateegiate vahel valitsevad hierarhilised suhted ja need on komplementaarsed. Selleks kasutati töös kolme peamist subtiitertõlke dominianti: protsessuaalne dominant, olles sisuplaani transponeerimise ja väljendusplaani rekodeerimise suhestumise kaalukeeleks, tekstuaalne dominant, mis reguleerib lähtetekstile ja -kultuurile või sihttekstile ja -kultuurile orienteeritud strateegiaid, ning subtiitertõlkele spetsiifiline kvantitatiivne dominant, mis seab tõlkimisel fookusesse ajalis-ruumilistest nõuetest kinnipidamise. Dominanditeooriast lähtudes saab lokaalseid strateegiaid

tõepoolest edukalt klassifitseerida ning dominandi suunav ja korrastav funktsioon on madalamatel tõlkestrateegiate tasanditel ilmne.

Teiseks hüpoteesiks oli, et sõnamängude mitmekihilisest tähendusväljast tõlgitakse vaid üks tähenduskiht (põhitähendus), sõnamängu sealjuures tõlkes säilitamata. See hüpotees tundus loogiline, võttes arvesse sõnamängu keerukat olemust – sõnamängude puhul on sisuplaanis tegemist tähenduste mitmemõttelisusega, nende paljususe või hägususega (polüseemiaga), kus tähendus luuakse läbi vormilise sarnasuse (sh homonüümia) ja semantilise erinevuse vastanduse. Samas ei leidnud see hüpotees kinnitust, kuna tõlkimisel püüti kasutada analoogilist, sihtkultuuris käibelolevat sõnamängu, mistõttu tähenduste paljusus jäi püsima ka ingliskeelses subtiitris, kuid see ei pruukinud olla lähtekeelendiga lingvistiliselt, kultuuriliselt ega tekstuaalselt ekvivalentne.

Kolmas hüpotees oli, et reaalide ja sõnamängude puhul asub globaalse strateegia dominant sihtkultuuris ja et tõlkimisel kasutatakse kodustavat strateegiat. See hüpotees leidis kinnitust. Subtiitertõlke puhul tekib vajadus subtiitertõlke järele just vaataja, mitte tõlke autori seisukohast ja seetõttu on see igati loogiline tulemus.

Kokkuvõtteks võib öelda, et sõnamängude ja reaalide uurimine subtiitertõlke kontekstis on tõlketeooria seisukohalt suur väljakutse, kuna omavahel põkkuvad vahel osaliselt kattuvad ja tihti vastuokslikud üld- ja subtiitertõlke teooriad ja teiseks hõlmab see teema lisaks lingvistilisele analüüsile ka keele- ja filosoofilisi küsimusi. Sõnamängude ja reaalide tõlkimist võib vaadelda kultuuridevahelise interferentsina, kus tähenduste ülekandemehhanisme modelleerib mõjukam kultuur ja keel – antud juhul angloameerika kultuur. Eesti kultuuri ja keele mõju on seevastu antud töö tulemuste põhjal selgelt vähemuses, mis selgitab ka eesti-inglise tõlkesuunal valitsevat sihtkultuurile orienteeritust.

5. Summary

The present Master's thesis intends to analyse and systematize the subtitling strategies of wordplays and realia in Estonian movies and television series. There are numerous translation strategies employed in order to overcome problems of untranslatability caused by linguistic asymmetry and cultural differences. The second problem arises from quantitative time-and-space constraints that restrict the subtitling process as a whole.

Drawing on F. de Saussure's and Hjelmslev's distinction between the two levels of analysis of the linguistic sign, subtitling is seen as an inter-semiotic type of audiovisual translation, which involves a recoding of oral discourse as well as of supra-segmental traits and other extra-linguistic aspects (expression plane), and simultaneously transferring the meaning (content plane). The expression plane refers to the material aspect of the linguistic sign (verbal and audiovisual means of expression), the content plane to the semantic aspect. Based on that, we can see that wordplay is a communicatively significant utterance that is characterized by the formal similarity on the expression plane (for instance, homonymy) and a semantic difference on the content plane (i.e., the meaning is polysemic). On the other hand, the content plane of realia is culture-specific and therefore hard to render in a foreign language. Both wordplay as well as realia are treated as critical idioms that present major intra- and extralinguistic translation difficulties.

The main topic of the present paper is to differentiate between the major subtitling strategies used for rendering Estonian wordplays and realia in the English language and culture. Strategies are manifold and complement each other. The global translation strategies are related to the dominant of the text (the focusing element of a work of art), a term coined by R. Jakobson. Local strategies are more concerned with how to transfer the unequivocal relationships between the source text and target text translation units and they are directly influenced by global strategies, as the study of the corpus proved. The influential interaction between different translation strategies and the fact that they complement each other was one of

the hypotheses of the present paper. In order to prove it, some main local translation strategies were organized as a taxonomy on the axis of the dominant (three kinds of dominants were used: source text / target text oriented dominant, expression plane / content plane oriented dominant and quantitative dominant).

The second hypothesis was that from a multi-layered meaning of wordplay, only one principal layer of meaning is translated while wordplay as such is not preserved. This hypothesis seemed logical, taking into account the complex nature of wordplay – both referential as well as formal side of it. But this hypothesis proved to be wrong since subtitling strategies of wordplay, instead of rendering the content plane, mainly used an analogical wordplay of the target culture that resulted in some more or less significant shifts in the meaning and was not linguistically, culturally nor textually equivalent to the source language wordplay.

The third hypothesis was that, when subtitling realia and wordplays, the dominant of the global strategy is in the target culture and that a domesticating strategy will be used. This hypothesis was correct. If the dominant is chosen suitably for the viewers, we can say that the reception of the translation is successful. This means that the main evaluator of the translation quality is the viewer in the target culture. Thus, the focus is not so much on the source culture but primarily on the target culture because the need for subtitles arises from the viewer's, not the author's, point of view.

In conclusion, one might say that studying the subtitling of wordplay and realia is a major challenge because of the multiple general and subtitling translation theories that partially overlap and collide. Secondly, in addition to a linguistic analysis, this study also raises language and culture related philosophical questions. Subtitling realia and wordplay is a phenomenon of cultural interference where the transmission mechanisms of meanings are influenced by the dominating culture and language – in this case, Anglo-American culture. Estonian culture and language have, on the other hand, little influence, as results from the present study of translation strategies. That explains why the dominant lies in the target culture when translating from Estonian into the English language and Anglo-American culture.

6. Kasutatud Eesti filmid

Pealkiri, režissöör	Tootja, aasta	Subtiitrite keeled	Audiokeeled	Pikkus	Žanr
„Kevade”, Arvo Kruusement	Tallinnfilm, 1969/2006	ET, EN, FI, RU, DE, SE	ET	84 min	Mängufilm
„Viimne reliikvia”, Grigori Kromanov	Tallinnfilm, 1969/2004	ET, EN, FI, LV, DE, RU	ET	86 min	Ajalooline seiklusfilm
„Kaleva hääled” (DVD-kogumikust „Soome-ugri rahvaste filmientsüklopeedia”) (2009), Lennart Meri	ERR, 1986/2009	FI, EN, RU	ET, RU	50 min	Dokumentaalfilm
„Nimed marmortahvil”, Elmo Nüganen	Eesti film, 2002	ET, FI, EN, SE, RU	ET, FI, EN, SE, RU	150 min	Ajalooline seiklusfilm
„Malev (Läti Henrik valetas!)”, Kaaren Kaer	ETV, 2005	ET, RU, EN	ET	109 min	Ajalooline komöödiafilm
„Meeletu”, Elmo Nüganen	Taska Film, 2006/2007	ET, EN, FI, RU	ET	94 min	Mängufilm
„Tuulepealne maa”, Ain Prosa, 12 osa	BEC, 2008/2009	EN, RU	ET	12X60 min	Ajalooline draamasari

7. Kasutatud kirjandus

- Aveling, Harry 2002. *“Mistakes” in Translation: A Functionalist Approach*. A Paper Prepared for the Third Workshop on “The Art of Translation”, London.
- Baker, Mona; Gabriela Saldanha (Eds.) 2001. *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 1st edition. London, New York: Routledge.
- Basil, Hatim; Munday, Jeremy 2004. *Translation: an Advanced Resource Book*. London, New York: Routledge.
- Bassnett, Susan 2002. *Translation Studies*. London, New York: Routledge.
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. The Massachusetts Institute of Technology: Research Laboratory o.
- Delabastita, Dirk 1993. *There’s a Double Tongue: An Investigation into the Translation of Shakespeare’s Wordplay, with Special Reference to “Hamlet”*. Amsterdam- Atlanta: Editions Rodopi B.V. Approaches to Translation Studies.
- Delabatista, Dirk 2004. *Wordplay as a Translation Problem. A Linguistic Perspective*. In Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner (Eds.). *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprachund Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Walter de Gruyter, 600–607.
- Delabatista, Dirk 2004. *Literary Style in Translation: Wordplay*. In Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner (eds.). *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprachund Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Walter de Gruyter, 870–875.
- Díaz Cintas, Jorge (Ed). 2009. *New Trends in Audiovisual Translation*. Canada: UPT.
- Díaz Cintas, Jorge 2007. http://www.translationconcepts.org/pdf/AVT_Presentation.pdf (vaadatud 07.05.2011).

- Díaz Cintas, Jorge 2008. *Back to the Future in Subtitling*. In Nauert, S (Red.) Challenges of Multidimensional Translation. Proceedings of the Marie Curie Euroconferences MuTra: Challenges of Multidimensional Translation. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_DiazCintas_Jorge.pdf (vaadatud 07.12.2010).
- Díaz Cintas, Jorge; Remael, *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester, St Jerome.
- Aline 2007.
- Erelt, Mati; Erelt, Tiit; Ross, *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kristiina (toim.) 2007.
- Even-Zohar, Itamar 1971. *Introduction to a Theory of Literary Translation*. PhD thesis Tel-Aviv University. <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/Ez-PhD-Summary-r.pdf> (vaadatud 03.11.2010).
- Even-Zohar, Itamar 1990. *Poetics Today*. In International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication, vol. 11 – 1.
- Fawcett, Peter 1997. *Translation and Language*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Florin, Sider; Vlahov, Sergei *Neperovodimoe v perevode*. Moskva, Vysshaja shkola. 1986.
- Gorp, van Hendrik 2004. *Translation and Comparable Transfer Operations*. In Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner (Eds.). Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies. Vol. 1. (Handbücher zur Sprachund Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Walter de Gruyter, 62–67.
- Gottlieb, Henrik 2001. *Subtitling*. In Baker, Mona. (Ed.). Routledge Encyclopedia of Translation Studies, 1st edition. London and New York: Routledge, 244–248.
- Gottlieb, Henrik 2008. *Multidimensional Translation: Semantics Turned Semiotics*. In Nauert, S (Red.) Challenges of Multidimensional Translation. Proceedings of the Marie Curie Euroconferences MuTra: Challenges of Multidimensional Translation. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Gottlieb_Henrik.pdf (vaadatud 07.12.2010).

- Gottlieb, Henrik 2009. *Subtitling Against the Current: Danish Concepts, English Minds*. In *New Trends in Audiovisual Translation*. Canada: UPT, 21–44.
- Hasan, Ruqaiya; Hallyday, Michael Alexander Kirkwood 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Holmes, James S. 2005. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi.
- Ivarsson, Ian 2004. *A Short Technical History of Subtitles in Europe*. <http://www.transedit.se/history.htm> (vaadatud 30.02.2011).
- Ivarsson, Ian; Carroll, Mary 1998. *Subtitling*. Simrishamn: TransEdit HB.
- Jakobson, Roman 1966. *On Linguistic Aspects of Translation*. In Reuben A. Brower (Ed.). *On Translation*. New York: Oxford University Press, 232–239.
- Jakobson, Roman 1987. *Language in Literature*. Cambridge, Harvard University Press, 1987, 41–44.
- Jakobson, Roman 1995. *Life, Language, Art*. London and New York: Routledge.
- Kaldjärv, Klaarika 2007. *Autor, jutustaja, tõlkija. Borgese autofiktsioonid eesti keeles*. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Katan, Davis 1999. *Translating Cultures - an Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kearns, John 2009. *Strategies*. In Baker, Mona; Gabriela Saldanha (Eds.). *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edition. London, New York: Routledge, 282–285.
- Kirsimaa, Laima 2007. *Eestikeelse subtiitertõlke ootusnorm Tallinna abiturientide näitel*. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Laan, Mari 2006. *Reaallide tõlkimine hispaaniakeelse kirjanduse eestindamisel*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Leppihalme, Ritva 1997. *Culture Bumps: an Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon, Multilingual Matters.
- Linde de, Zoe; Kay, Neil 1999. *The Semiotics of Subtitling*. Manchester: St. Jerome Publishing.

- Lotman, Juri 1990. Kultuurisemiootika. Tekst - kirjandus - kultuur, Olion.
- Lotman, Juri 2000. *Universe of the Mind*. London, New York: I.B. Tauris Publishers.
- Lõuk, Kristel 2007. *Audiovisuaalse meedia tõlke kvaliteedi tagamisest Eestis tegutsevates subtitreerimisorganisatsioonides*. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Lörscher, Wolfgang 1991. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies: a Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Molina, Lucia; Hurtado Albir, Amparo 2002. *Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach*. In *Meta*, vol. 47 – 4, 498–512.
- Naukkarinen, Anna 2006. *Tuntematon sotilas and English and German Translations: a Study of Realia*. University of Jyväskylä. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/7344/URN_NBN_fi_jyu-2006427.pdf?sequence=1 (vaadatud 20.01.2011).
- Nedergaard-Larsen, Birgit 1993. *Culture-Bound Problems in Subtitling*. In *Perspectives: Studies in Translatology*, vol. 2, 207–242.
- Newmark, Peter, 1981. *Approaches to Translation*. Pergamon Press: Oxford.
- Newmark, Peter, 1988. *A Textbook of Translation*. New York/London/Toronto/Sydney/Tokyo: Prentice Hall International (UK) Ltd.
- Nord, Christiane 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi.
- Nornes, Abé Mark 2004. *For an Abusive Subtitling*. In Venuti, Lawrence. (Ed.). *The Translation Studies Reader*. New York and London: Routledge, 447–469.
- Panek, Magdalena 2009. *Subtitling Humor - The Analysis of Selected Translation Techniques in Subtitling Elements Containing Humor*. Master thesis. Norderstedt: Book on Demand GmbH.
- Pedersen, Jan 2005. *How is Culture Rendered in Subtitles?* In Nauert, S (Red.) *Challenges of Multidimensional Translation. Proceedings of the Marie Curie Euroconferences MuTra: Challenges of Multidimensional Translation*. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_pr

ceedings.html (vaadatud 30.11.2010).

- Pym, Anthony 2010. *Exploring Translation Theories*. New York: Routledge.
- Pym, Anthony; Turk, Horst 2001. *Translatability*. In Baker, Mona. (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge, 273–277.
- Remael, Aline 2003. *Mainstream Narrative Film Dialogue and Subtitling. A Case Study of Mike Leigh's "Secrets & Lies" (1996)*. In *The Translator*, vol. 9 – 2, 225–247.
- Steiner, George 1998. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford University Press. In *Vikerkaar* 2000/1–2.
- Tomaszkiewicz, Teresa 1993. *Les opérations linguistiques qui sous-tendent le processus de sous-titrage des films*. Poznan: Adam Mickiewicz University Press.
- Torop, Peeter 1995. *Totalnõi perevod*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Torop, Peeter 2000. *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.
- Torop, Peeter 2002. *Visuaalse ja verbaalse kreoliseerumine Arvo Iho filmis "Karu süda"*. In *Teater. Muusika. Kino*, 2002 - 4.
- Torop, Peeter 2002. *Translation as Translating as Culture*. In *Sign System Studies*, 30(2), 593–605.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility (A History of Translation)*. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence 2001. *Strategies of Translation*. In Baker, Mona. (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge: 240–244.
- Vinay, Jean-Paul; Darbelnet, Jean 1995. *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Väljataga, Märt 2008. *Tõlkimise teooriast ja praktikast*. In *Sirp*, 27.11.2008.

Lisa 1. Reaalide ja sõnamängude tõlkekorpus

Reaalid on tähistatud punase ja sõnamängud sinise värvusega. Reaalid on esitatud üldiselt enne sõnamänge.

Film	LT keelend (ET)	ST keelend (EN)	Liik, täpsustus	Sõnamängu strateegia	Reaali strateegia	Sõnamängu viitenr	Reaali viitenr
„Tuulepealne maa“	Selle töö teeb Pärnu Postimehe trükipress ära.	That can be done in our printing house.	Reaal (ajaleht).		Väljajätmine		RÜ2f
„Tuulepealne maa“	Isa, sakslased pole siia marssinud selleks, et Lembitu eest vabandust paluda .	Father, germans didn't come here to apologize for centuries of conquest.	Reaal (ajalooline isik). Sõnamäng (metonüümia).	Sõnamäng-> sõnamäng	Laiendamine	S4	RI
„Tuulepealne maa“	Nad on oma vana unistuse, Balti Hertsogiriigi, jälle üles soojustanud .	They have revived their old dream of the Baltic Dutchy.	Reaal (ajalooline mõiste). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Otsetõlge (semantiline neologism)	S4	RE3I
„Tuulepealne maa“	700-aastase orjapõlve ja eriti välikatla eest.	For 700 years of serfdom and especially for the field kettle.	Reaal (ajalooperiood).		Asendamine reaalliga		RE3I
„Tuulepealne maa“	Sel ajal kui teised Vabadussõjas lahinguid pidasid, lamas Roo ülemisel naril ja muudkui neelas sinu saadetud raamatuid .	While other were in the battlefield, Roo was lying on his bunk and read one book after the other you had sent him.	Reaal (ajaloosündmus). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Väljajätmine	S4	RE3I
„Tuulepealne maa“	Ja veel rohkem mõtlen ma vabadussõjakangelaste, Lennuki ja Vambola, mahasahkerdamist .	And even more am I offended by the trafficking of our warships.	Reaal (allveelaevad). Sõnamäng (allegooria, personifikatsioon).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Laiendamine	S4	RI

„Tuulepealne maa“	Mina leian, et Eesti mees kõlbab mõisnikuks väga hästi.	I think that an Estonian man makes a fine landlord.	Reaal (amet). (Sama vaste, mis kõrtsmiku tõlkes).		Asendamine reaalliga		RÜ2g
„Tuulepealne maa“	Ei tea kas sulane Marjule silma ka viskab?	I wonder if the servant also takes interest in Marju?	Reaal (amet). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Asendamine (funktsionaalne analoog)	S4	RÜ2g
„Tuulepealne maa“	... ja uuest sulasest, paistab, ei ole suuremat asja. Tulen teile heinatöödele appi.	... the new boy seems not to be a big help. So I will help you with the haymaking.	Reaal (amet, tegevus). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng	Asendamine (funktsionaalne analoog) ja asendamine reaalliga	S4	RÜ2g
„Tuulepealne maa“	Jajah, ta sul nüüd tähtis Ülemnõukogu saadik või mis.	Now he's a deputy of the Supreme Council.	Reaal (ametikoht). Vene keelest pärit.		Otsetõlge (kalka)		RE2
„Tuulepealne maa“	Onu viidi Krediidikassa keldrisse. Sealt ta tuli, jalad ees.	He was killed in the cellar of the mutual loan society building.	Reaal (asutus). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Otsetõlge (semantiline neologism)	S4	RÜ2e
„Tuulepealne maa“	Aga mina tahaks oma talu või maamaja kusagil linna ääres.	But I would like to have my own house or a farm close to town.	Reaal (elamud).		Asendamine (funktsionaalne analoog)		RE1d, RE1d
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Kärajad! Kärajad tuleb kokku kutsuda.	Rally the elder's council!	Reaal (esindusorgan).		Otsetõlge (semantiline neologism)		RÜ1
„Tuulepealne maa“	Maapäev kuulutas enne seda, et nemad on meie ainus võim ja valitsus!	Before that the Landtag declared himself to be the highest power and government!	Reaal (esindusorgani nimetus). Kaudlaen läbi saksa keele vahenduse.		Säilitamine		RÜ1
„Tuulepealne maa“	Härra Päts, mina olen teis täiesti kindel, ja Harju Pangas täpselt niisamuti.	I trust fully you and I trust Harju bank!	Reaal (finantsasutus).		Otsetõlge (kalka)		RÜ2e
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Kogume kokku igast maakonnast palju mehi.	Let's rally many men from every county!	Reaal (haldusüksus).		Asendamine reaalliga		RÜ1c

„Tuulepealne maa“	Ilmar ja Jaan, viige ülejäänud fritsud meie omade juurde.	Ilmar and Jaan, take the rest of the germans to the others.	Reaal (halvustav hüüdnimi).		Laiendamine		RE4b
„Nimed marmortahvil“	Trefneri poisid lähevad vabatahtlikena! <i>In corpore</i> , nagu üks mees .	The boys from Treffner College will all volunteer. In corpore!	Reaal (haridus). Sõnamäng (metonüümia).	Sõnamäng-> nulltõlge	Kitsendamine	S4	RÜ2f
„Tuulepealne maa“	Mina lähen aita .	I'm going to the storehouse.	Reaal (hoone).		Asendamine reaalliga		RE1d
„Tuulepealne maa“	Ja esimest korda tõusis meie Eesti lipp Pika Hermann torni.	For the first time our tricolor was hoisted in Tall Hermann's tower.	Reaal (hoone).		Otsetõlge (kalka)		RG2
„Tuulepealne maa“	Vana Joosep on Marjuga merel ja perenaine ehk laudas .	Old Joosep is at sea with Marju and missis is probably in the shed.	Reaal (hoone).		Asendamine reaalliga		RE1d
„Tuulepealne maa“	Ma lausa kadestan teda. - Keda? - Kostjat .	I envy him. - Who? - Konstatin.	Reaal (hüüdnimi)		Kitsendamine		RE4b
„Tuulepealne maa“	Et vapsid teda vannuvad, sellest saan ma aru, aga onu Kostja...	It's understandable that the war veterans are curding on him, but uncle Kostja...	Reaal (inimeste rühm).		Laiendamine		RÜ2a
„Kaleva hääled“	...nagu meie popsid Soomes.	...as the peons at our noble manors.	Reaal (inimeste rühm).		Asendamine reaalliga		RE2a
„Tuulepealne maa“	Kahju ainult, et seda märtsiõllekest ei ole.	Only it's a pity that we have no beer to drink.	Reaal (jook - õlu).		Laiendamine		RE1a
„Tuulepealne maa“	Võtame!	Bottoms up!	Reaal (joomasõna).		Asendamine reaalliga		RE1e

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Raiume nende tammised ukseid pilbasteks! - Teeme suure tammi, mis on seest õõnes.- Taara avita! No mis tammest sina jälle räägid? - Enne rääkisid tammest, nüüd tammist. Tamm ja tamm . Lihtne!	Let's hew their oaken wall to pieces! - Let's build a huge dam-wall around Riga and then let's tear it down... - Good god, Taara! Once again you're babbling about a wall! - Hey! Before I was talking about an oaken wall, now about a dam-wall! Wall and wall. Simple!	Reaal (jumalus). Sõnamäng (referentsiaalne mitmetähenduslikkus).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Säilitamine	S5	RE1e
„Tuulepealne maa”	Tulin üle Toompea .	I came over the Dome Hill.	Reaal (kohanimi).		Otsetõlge (kalka)		RG2
„Tuulepealne maa”	Eile rünnati meie soomusrongi Võnnu lähedal.	Yesterday our armoured train was attacked near Võnnu/Cesis.	Reaal (kohanimi).		Säilitamine/toimetamistehnika		RÜ1d
„Tuulepealne maa”	Nüüd on tal jälle Kloostrimetsas maalapp...	Now he has a piece of land in Kloostrimetsa suburb.	Reaal (kohanimi).		Kitsendamine		RE1e
„Tuulepealne maa”	Me olime Lasnamäel , kaitsesime lennuvälja.	We were in Lasnamägi, defending the airport.	Reaal (kohanimi).		Säilitamine		RE1e
„Viimne reliikvia”	Tegelikult olen mina Liivimaa parim ratsutaja.	Actually I am the best rider in Livonia.	Reaal (kohanimi).		Otsetõlge (kalka)		RÜ1c
„Tuulepealne maa”	Aitab sellest Toompea lehmakauplemisest .	Enough of the give-and-take politics of the Dome Hill.	Reaal (kohanimi). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng	Otsetõlge (kalka)	S4	RG2
„Meeletu”	Mis su koha nimi on? – Pääsjärve .	What's the name of your place? – Lake Relief.	Reaal (kohanimi). Sõnamäng (tahtmatu mitmemõttelisus).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte	Otsetõlge (kalka)	S10	RG2
„Meeletu”	Ma olen Baltimaade Nokia !	I am the Nokia of the Baltics.	Reaal (kohanimi, bränd). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng	Säilitamine	S4	RÜ1c, RI

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Pärast seda ehale!	And then off to snuggle!	Reaal (komme). Sõnamäng (metafoor, võrdlus ehavalgusega).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Laiendamine	S4	RE3g
„Tuulepealne maa”	Kuule, ema, kuidas sa nad ilma tervisenapsuta rindele saadad?	Mother, you can't send them off without little toast.	Reaal (komme). Sõnamäng (metafoor sõtta minemise kohta). Sõnamäng (metafoor napsutamise kohta).	Sõnamäng-> mittesõnamäng. Sõnamäng-> mittesõnamäng.	Asendamine reaalliga	S4, S4	RE3g
„Nimed marmortahvil”	Kui ma peaksin täna langema, olen homme surnud mees. Vallerii-valleraa! Siis mind sõbrad hauda kannavad just koidu eel. Vallerii-valleraa!	If I should fall today, I'll be dead tomorrow. My friends carry me to the grave, in tears and sorrow.	Reaal (korporatsioonide laul). Sõnamäng (kõlav riimipaar vallerii-valleraa, paarisriimid).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte	Otsetõlge (mugandamine)	S8, S8	RE3a
„Tuulepealne maa”	Piirivalve	n/a	Reaal (korraldusorgan).		Väljajätmine		RÜ3b
„Tuulepealne maa”	Ometi on meil sellest aastast Kultuurkapital .	We have now the Fund for Furthering Culture.	Reaal (kultuuriasutus).		Otsetõlge (semantiline neologism)		RÜ2f
„Tuulepealne maa”	Ei tea, millal Koidulal esimene romaan ilmub?	When is the first great work due?	Reaal (luuletaja). Sõnamäng (ironia).	Sõnamäng-> sõnamäng	Väljajätmine	S1	RE4
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Kõige enam ihaldasid nad äsja Balti mere lainetest tõusnud Eestimaad.	...were both reaching their greedy hands towards free lands of the East. It was Estonia, at the Baltic sea, that they most graved after.	Reaal (meri nimi). Sõnamäng (ironia)	Mittesõnamäng-> sõnamäng	Säilitamine	S4	RG1, RÜ1c
„Tuulepealne maa”	Tõnisson on sirge seljaga mees. Tema on otsekohene. Tema on nagu margapuu alla neelanud.	Tõnisson is a upright man. He is frank and outspoken.	Reaal (mööteriist). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> nulltõlge	Väljajätmine	S4	RE2b

„Tuulepealne maa“	Mis see 10 versta ära ei ole.	It's only 10 kilometres.	Reaal (mõõtühik).		Asendamine reaalliga		RE5a
„Tuulepealne maa“	Ega sul pääsu pole, kui Liiva-Annus ükskord järgi tuleb.	One day "Sand John" will take you with him.	Reaal (nimi folkloorist). Sõnamäng (personifikatsioon).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng	Otsetõlge (semantiline neologism)	S4	RE3i
„Nimed marmortahvilil“	Siia see tuleb. Balti Hertsogiriik! (DE)	Here will be the Baltische Hertzogtum.	Reaal (olematu riigi nimi). Kaudlaen saksa keelest.		Säilitamine		RÜ1c
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Vaata, ma tegin sulle puust tõiveti .	Look, I made you a wooden stick with a crackened tip.	Reaal (paganlik amulett).		Laiendamine		RE3j
„Kaleva hääled“	Kas nad osutavad muistsele meresõidule või surnumatkale Toonelasse?	...Or the passage of the dead to the underworld?	Reaal (paganlik mõiste)		Asendamine (funktsionaalne analoog)		RE3j
„Nimed marmortahvilil“	Sitikad ja satikad ja lutikad ja täid, Venemaa poolt tulid nad ja raputasid päid...	Insects and bugs, cocroaches and and flies, came from Russia and waved their behinds.	Reaal (patriootlik laul?). Sõnamäng (paarisriimid).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte	Otsetõlge (mugandamine)	S8	RE3a
„Meeletu“	Küsi Vorsti-Jüri , see olen mina.	Ask for Sausage Jüri, that's me.	Reaal (pärisnimi).		Asendamine reaalliga ja säilitamine		RI
„Kevade“	Kahele kaherubalisele pudelile ajasime Kiirega päkad silma!	The two of us drank two bottles of wine that cost 2 roubles.	Reaal (raha). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mitesõnamäng	Otsetõlge (mugandamine)	S4	RE5b
„Tuulepealne maa“	Devalveerisidki krooni ära.	They finally devaluated the crown.	Reaal (rahaühik).		Otsetõlge (mugandamine)		RE5b
„Viimne reliikvia“	Vabad mehed ongi need kõige suuremad ketserid.	The free men are the worst heretics.	Reaal (staatus keskajal).		Asendamine (funktsionaalne analoog)		RÜ2g
„Tuulepealne maa“	Tere, nääl .	Hello there, brother-in-law!	Reaal (sugulusaste, naisevend).		Laiendamine		RE6

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Malev	Men at Arms (pealkiri), army	Reaal (sõjatermin).		Asendamine (kontekstuaalne tõlge) ja asendamine reaalliga		RÜ3a
„Nimed marmortahvlil”	Kolmas rühm, paigale!	3rd platoon!	Reaal (sõjatermin).		Asendamine reaalliga		RÜ3a
„Nimed marmortahvlil”	Mis sa teed? - Dumdum kuuli teen.	What are you doing? - "Dum-dum" bullets.	Reaal (sõjatermin). Ei ole Eesti reaal.		Asendamine reaalliga		RÜ3a
„Tuulepealne maa”	See on nii kõrvaline koht, et ehk on kuperjanovlastelgi kahe silma vahele jäänud.	It's such an out-of-the-way place, that nobody knows about it.	Reaal (sõjatermin). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Väljajätmine	S4	RÜ3a
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Jõudu, Lembitu!	More power to your elbow, Lembitu!	Reaal (tervitussõna).		Kitsendamine, säilitamine		RE1e, RI
„Nimed marmortahvlil”	Ärge seda Maksimi kartke, tal on sihik kõvasti üle.	Don't be afraid of their Maxim. They're aiming too high.	Reaal (tootenimi). Vene reaal.		Asendamine reaalliga		RÜ3a
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Madisepäev, sügiskuu 1217.	Madise day, September 1217.	Reaal (tähtpäev).		Otsetõlge (poolkalka)		RE3k
„Tuulepealne maa”	Eks nad seal poolpunased kõik ole. - Kus? - Asutavas Kogus!	They're all half-red up there. - Where? - In the Constituent Assembly!	Reaal (täidesaatev organ). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng	Asendamine reaalliga	S4	RÜ1
„Tuulepealne maa”	Kolhoosidesse ajavad.	They'll send us to collective farms.	Reaal (tööga seotud reaal).		Asendamine reaalliga		RE2c
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Ega mina pole süüdi, et sul ilumeelt ei ole. - Kuidas ei ole? Adrahõlmad...	I'm not to blame that What? Mouldboards are beautiful.	Reaal (tööriist).		Asendamine reaalliga		RE2b
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Me teeme Leholasega hästi suure adra.	We're going to make a huge plough with Leholas.	Reaal (tööriist).		Asendamine reaalliga		RE2b

„Nimed marmortahvilil”	Õpi õpi hoolega, siis saad kooki moosiga.	If you study hard each day, jellyrolls will come your way.	Reaal (vanasõna). Sõnamäng (allegooria, sõnakordus ja riim).	Sõnamäng-> sõnamäng. Sõnamäng-> nulltõlge. Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte.	Otsetõlge (mugandamine)	S4, S6, S8	RE3c
„Meeletu”	Ilma kiida õhtul, naist kiida hommiku.	Don't praise the weather before evening or a woman before morning.	Reaal (vanasõna). Sõnamäng (vihje)	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Säilitamine	S3	RE3c
„Tuulepealne maa”	Õeldakse küll, et üheksa ametit, kümnes nälg.	They say that when one has 9 jobs, the tenth will be hunger.	Reaal (kõnekäänd, ingl <i>Jack of all trades, master of none</i>). Sõnamäng (allegooria).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng	Säilitamine	S4	RE3c
„Nimed marmortahvilil”	Kurat, see oli esimene jooks elus, mille ma kinni panin!	Damn, it was the first race I've ever won in my life!	Reaal (vandesõna). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Asendamine reaalliga	S4	RE1e
„Tuulepealne maa”	Sina mind ei härrata ja ei teieta.	You don't "mister" me.	Reaal (viisakusvormel).		Laiendamine		RÜ2h
„Tuulepealne maa”	Vastavalt Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusele kuuluvad väljasaatmisele järgmised isikud: Toomas Roo, Maret Roo, Leili Roo.	According to the decision of the people's commissar's soviet, the next people are to expatriated: Toomas Roo, Maret Roo, Leili Roo.	Reaal (võimuorgan). Kaudlaen vene keelest.		Otsetõlge (poolkalka)		RÜ1
„Tuulepealne maa”	Siis kutsuti mind Tallinnasse, Ohvitseride Kooli.	Then I got invited to Tallinn, to the School of Officers.	Reaal (õppeasutus).		Otsetõlge (kalka)		RÜ2f
„Nimed marmortahvilil”	Ma olen Tartu Kommertskooli õpilane.	I'm the student of the Tartu School of Commerce!	Reaal (õppeasutus).		Otsetõlge (kalka)		RÜ2f

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Vennad! Te teate, mis on meil täna kärada!	Brethen! You know what we have to discuss today!	Reaal (ühiskondlik-politiiline tegevus).		Laiendamine		RÜ1
„Nimed marmortahvilil”	Oi, tiblad! Kaevake endale hauad valmis, vääramatu jõud läheneb!	Russkies, start digging your graves! Force majeure is approaching!	Reaal, sõimusõna, Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> sõnamäng. Sõnamäng-> sõnamäng	Asendamine (funktsionaalne analoog)	S4, S4	RE4b
„Kevade”	Mis su nimi on? – Imelik. – Mis on imelik? – Nimi on selline.	What's your name? – Imelik (Strange). – What's strange? – The name is Strange.	Reaal/sõnamäng (pärinimi ja selle semantiline mitmetähenduslikkus).	Toimetamis-tehnika	Säilitamine	S5	RI
„Tuulepealne maa”	Pärast baaside sisselaskmist pole mul sooja ega külma , mis saab.	After establishing the bases I don't care what happens.	Reaalia (ajaloosündmus). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Otsetõlge (kalka)	S4	RE3I
„Viimne reliikvia”	Hei, körtsmik! Ütle Gabrielile, et ta Jägala-Juga väldiks.	Landlord, tell Gabriel to avoid Jägala way!	Reaalid (amet, kohanimi).		Asendamine, laiendamine		RÜ2g, RG1
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Vaprata tarvaküttide jälgedes jõudis Uru oma kodukanti - Sakalasse!	The tracks of brave hunters lead Uru to his homecouny - Sakala!	Reaalid (amet, kohanimi). Sõnamäng (metonüümia).	Sõnamäng-> sõnamäng	Laiendamine ja säilitamine	S4	RÜ2g, RÜ1c
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Koht, kus elas ja töötas vanemate vanem - Lembitu.	It was a living-place of Lembitu - the elder of all elders.	Reaalid (amet, müütiline pärinimi). Sõnamäng (kordus).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng	Asendamine reaalliga ja säilitamine	S6	RÜ2g, RI
„Tuulepealne maa”	Ja mis sina, vennas, tõesti arvad, et sinust saab selline vonn nagu Üexküll või Keyserling?	...that you are going to be an aristocrat like Keyserling?	Reaalid (auaste, pärinimed). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Väljajätmine/säilitamine	S4	RÜ2h, RÜ2g
„Nimed marmortahvilil”	Kui kaugel su isatalu siit on? - Versta viis.	How far is your father's house? - About five miles from here.	Reaalid (elamuliik, mõõtühik).		Vastavalt laiendamine ja asendamine reaalliga		RE1d, RE5a

„Tuulepealne maa“	Et nende tulles lehviks igal vallamajal , igal raekojal ja ennekoike Pika Hermann i tipus sinimustvalge lipp , mitte punane kalts .	So that when they arrive, there's our blue-white and black tricolour at every parish and town council building and beforehand at the top of Tall Hermann tower.	Reaalid (haldushooned). Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> nulltõlge	Asendamine reaaliga, asendamine reaaliga, otsetõlge (kalka), otsetõlge (kalka)	S4	RE1b, RG2, RÜ2h
„Tuulepealne maa“	Varsti oleme üks suur liiduvabariik kõik, või kuidas nad oma kubermange seal nimetavad.	Soon we will be a big Soviet Republic or whatever they call their provinces.	Reaalid (haldusüksused).		Asendamine reaaliga ja laiendamine		RÜ1c, RÜ1c
„Tuulepealne maa“	Täna saavad koos lõputunnistusega Vabaduseristi järgmised noored sangarid.	... are receiving the Cross of Freedom together with Gymnasium diplomas.	Reaalid (haridusdokument, aumärk).		Kitsendamine ja otsetõlge (kalka)		RÜ2f, RÜ3a
„Tuulepealne maa“	Peaministriks on määratud Johannes Vares , kirjanikunimega Barba...russ .	The Prime Minister is Johannes Vares, with a pseudonym Barbar...uss (snake).	Reaalid (isikunimi, pseudonüüm). Sõnamäng (tahtmatu mitmemõttelisus).	Toimetamis-tehnika	Säilitamine ja säilitamine	S10	RI, RI
„Tuulepealne maa“	Kas sa Gailitit oled lugenud? - " Purpurset südant ". - Aga Vallakut ? -	Have you read Gailit? - "Purple heart". - But Vallak?	Reaalid (kirjanik ja tema teos).		Säilitamine, otsetõlge (semantiline neologism), säilitamine		RI, RE3e, RI
„Tuulepealne maa“	Sellea põrutame Kihnust Kuramaale .	...with this money we were going to go off to Kurland.	Reaalid (kohanimed).		Väljajätmine ja asendamine reaaliga		RÜ1d, RÜ1d
„Tuulepealne maa“	Käsmu , Häädemeeste	n/a	Reaalid (kohanimed).		Väljajätmine		RÜ1d, RÜ1d

„Nimed marmortahvilil”	Eesti, Eesti Vabariik, Venemaa, Tallinn, Tartu, Viljandi	Estonia, the Republic of Estonia, Russia, Tallinn, Tartu, Viljandi	Reaalid (kohanimed).		Säilitamine		RÜ1c
„Tuulepealne maa”	Ja mis sinust siis saab? Osvald von Kükametsa? Või äkki Emajõgi? Oss von Matspere?	So what are you to become? Oswald von who-knows-from-where?	Reaalid (kohanimed). Sõnamäng (iroonia).	Sõnamäng-> sõnamäng	Väljajätmine	S1	RÜ1d
„Viimne reliikvia”	Siit kabelist viib maa-alune käik Tallinna Brookusmäele.	An underground passage goes from here to Tallinn, Brokus hill.	Reaalid (kohanimi, asula osa).		Säilitamine ja otsetõlge (kalka)		RÜ1d, RE1e
„Nimed marmortahvilil”	Teiega räägib Tartu miilitsabrigaadi ülem.	I'm the head of the Tartu Militia Brigade.	Reaalid (kohanimi, sõjatermin). Kaudlaen vene keelest.		Säilitamine, otsetõlge (kalka)		RÜ1c, RÜ3a
„Kevade”	Võta riided seljast, roni lavale ja hakka vihtlema.	Take your clothes off, climb up and start whisking.	Reaalid (komme).		Laiendamine		RE3g
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Oh sind ullikest! Kes siis heinakuul jaanikat peab!	Ye sapphead! Whoever's heard of Midsummer's Eve in July?	Reaalid (kuu nimetus ja paganlik püha).		Asendamine reaaliga		RE3g
„Nimed marmortahvilil”	Saapad, mis mul jalas, need on tibra jalast võetud. Tiblad ise paljajalu Peipsi taha aetud.	I took from the Russkie the boots I ware, the Russkie ran back over Peipsi bear feet.	Reaalid (laul ise, kohanimi). Sõnamäng (riim)	LK sõnamäng-> SK sõnamäng	Otsetõlge (mugandamine)	S8	RÜ1d
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Viru kõred, jutt seljad, padakonnad!	Estonian toads, natterjacks, bufos!	Reaalid (liik <i>Epidalea calamita</i> ekslik reaal, kuna tegelik nimetus on jutt selg-kärnkonn ehk kõre).		Otsetõlge (semantiline neologism)		RG3
„Kaleva hääled”	Väinämöinen, Ilmarinen, Kullervo ja teised.	Väinämöinen, Ilmarinen, Kullervo and others.	Reaalid (müütilised isikud, nimed)		Säilitamine		RE3i, RI

„Tuulepealne maa“	Maria, mine laena kojamehe käest sinelit ja papaahat .	Maria, go and ask the caretaker for his greatcoat and papacha.	Reaalid (riided). Vene reaalid.		Asendamine reaaliga ja asendamine reaaliga		RE1c, RE1c
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Kesse siis meie esiemade näpunäidete järgi hamedele peremärke tikib?	Who is going to stitch familiy signs on shirts like our ancestors taught us to?	Reaalid (riietus (murdesõna), traditsioon).		Otsetõlge (kalka - peremärgid) ja laiendamine (hame)		RE1c, RE3g
„Tuulepealne maa“	Rõivadki haisevad enamlaste ehk praetud silgu järgi.	Smells like bolchevism, that is fried herring.	Reaalid (silk - soolatud räim). Sõnamäng (metonüümia: seos silgu ja enamluse vahel, iroonia).	Sõnamäng-> sõnamäng. Sõnamäng-> sõnamäng	Laiendamine	S4, S1	RE1a
„Nimed marmortahvilil“	Noh, pursuid , ja sina, koolipoisitatt , sammu marss!	You bourgeois-leeches, and you schoolboy-snotnose, march!	Reaalid (solvav hüüdnimi, sõimusõna). Sõnamäng (konsonants).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Asendamine (funktsionaalne analoog)	S7	RE4d, RE4d
„Viimne reliikvia“	Jõudu, külamees!	God bless your work, stranger!	Reaalid (tervitus, inimrühm). Sõnamäng (iroonia, katkestatakse armustseen).	Sõnamäng-> sõnamäng	Kitsendamine, laiendamine	S1	RE1e, RE4c
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Jõudu, Lembitu!	Good day, Lembitu!	Reaalid (tervitus, müütiline pärisnimi).		Asendamine reaaliga, säilitamine		RE1e, RI
„Kevade“	Muidugi! Sülti , vorsti, praadi – kõike!	Sure, brawn, sausages, roast beef, everything!	Reaalid (toidud).		Asendamine reaaliga, asendamine reaaliga		RE1a, RE1a
„Tuulepealne maa“	Ole ometi vait, misasja sa pasundad! Isegi riigikogu on vaikivas olekus .	Keep it silent, what are you shouting? Even parliament is in "silent state".	Reaalid (valitsus, ajaloo periood). Sõnamäng (vihje).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng	Asendamine reaaliga	S3	RÜ1

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Tubli töö! Kaua eelmine sats juba sees istub? - Mihk lipäevast saati on sees. - Ära neid enne leina valupüha välja lase.	Good work! How long the last is sits in? - From the last autumn. - Good! Don't let them out before Midsummer's Day.	Reaalid (vanarahva tähtpäev, väljamõeldud rahvapüha?).		Laiendamine, asendamine reaaliga		RE3k, RE3k
„Nimed marmortahvilil”	Karu pee küla, Eesti, 1207	Beararse village, Estonia, 1207	Reaalid (väljamõeldud külanimi, küla), sõnamäng (ironia, visuaalne tähenduskiht seoses tobedavõitu lõkkest ülehüppamisega).	Sõnamäng-> sõnamäng	Otsetõlge (kalka), asendamine reaaliga (küla)	S1	RI, RÜ1c, RÜ1c
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Nii et sa ei läinudki Pudiveresse koduväiks?	So you didn't go to Nimbleshire to wed?	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Vesi on sogane. Aga mine tea, kes siit priskema kala välja tõmbab.	The water is muddy, but who knows who will catch the biggest fish.	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	Surmakutsar tuleb.	Messenger of Death.	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia”	Sinu jõud ja võim on sinu vangitorn.	Your strength and power is you prison.	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Mis seekleid nad sulle, Juudale, lubasid?	What shekels did they promise for you for that, Judas?	Sõnamäng (allegooria).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Vana vaen veab vagu viltu ja paneb vatsad valutama.	Far gone feud fills furrows full, failing food fulfil you fatty.	Sõnamäng (alliteratsioon, konsonants).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte		S7, S7	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Tõre meel toob tusatuju, vänge vimm lõõb vatsa viltu.	Grumpy mood brings sulkiness, fur grudge stirs up your tummy.	Sõnamäng (konsonants).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte		S7, S7	

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Teeme hästi suure siili, mis on seest õõnes. Ja sinna sisse paneme hästi palju väikesi siile. Ja siis sõidutame metsa ja kogume kokku suure hulga seeni. Riisikaid!	Let's build a huge hedgehog that is hollow from inside. And stuff it with many small hedgehogs. Let's take it to the woods and pick mushrooms. Milky caps!	Sõnamäng (ironia Saaremaa aktsendi aadressil).	Toimetamis-tehnika		S1	
„Viimne reliikvia”	Kohe näha, et vanad sõbrad.	Old friends, for sure...	Sõnamäng (ironia).	Sõnamäng-> sõnamäng		S1	
„Kevade”	Näe, matsid lähevad koju.	Bumpkins are going home.	Sõnamäng (ironia, kõnes tunda aktsenti). Reaal (seisus).	Sõnamäng-> mittesõnamäng (prosoodiline aspekt puudub)	Asendamine reaalliga	S1	RÜ2g
„Tuulepealne maa”	See saksa moos on eesti mehele liig.	This german jam is too much for an estonian man.	Sõnamäng (ironia, vihje saksa heale köögile?).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng		S1, S3	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Ei mingit himu teie loodusvarade järele. Ainult hea tahe!	Absolutely no lust for your natural resources! Just pure goodwill...	Sõnamäng (kõneakti mitmemõttelisus visuaalse kihiga).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng		S2	
„Nimed marmortahvil”	Ma sain endale uue pruudi! - Kuradi vene pruut!	I've got a new girl-friend. - Bloody Russian girl-friend!	Sõnamäng (metafoor kuulipilduja ja naise vahel).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Vähem juttu, rohkem villa.	Less talk, more deeds.	Sõnamäng (metafoor lambapügamisega).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	livi veab mind seltskondades nagu mingit spitsi või taksi kaasas.	livi drags me along like some Pomeranian puppy.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	...see umbrohi välja juurida lõplikult!	... eradicate this weed!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	...leida vahendi, mis lubaks neil konkurendi lõplikult pilbastada.	...so they could crush their competitor for good.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Kevade“	Pea meeles, Toots, sa oled siin nagu noatera peal!	Mark my words! You just had a very narrow escape.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	Ma olen endal pea lõhki otsas mõtelnud, arutanud, kaalunud, aga nemad lähevad kogu klassiga.	I've been racking my brains, discussing, contemplating... And you! Just go.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	Ära tulista, ta on mul kirbul.	Don't shoot! I've got him.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	Mine kuu peale!	Oh, go to hell!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	Tulevad kolonnid, arvavad, et õhk on puhad.	They're marching in file. They think the coast is clear.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	Kohe saab neist sitt ja sulepuru!	Soon we'll blow them all to smithereens.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Siis tulebki Leo poole pöörduda, olgugi et see sul seitse nahka koorib.	Then we must turn to Leo, although it will be a rip-off.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia“	Sa ehitate õhulosesse.	You're building air castles.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia“	Aitäh, et eluvaimu sisse puhusid.	Thanks for returning my breath to life.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia“	Kui te lähete Tallinna poole, võin ma teie jalavaeva vähendada.	If you're going to Tallinn, I can ease your way!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Küll aeg annab arutust.	Time will show.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Selgus, et mina ei ole mammona-korjaja tüüpi.	It turned out that I'm not the money loving type.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	

„Tuulepealne maa“	Läksime haneks nagu poisikesed.	We fell into a trap like kids.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Tal kõhunahk vastu selgroogu.	She's too thin.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Praegu on vaja siia jääda, et sitast saia teha.	One must stay and make the best out of this terrible situation.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Ja mis tal seal kupli all toimub, seda teab vaid vanakurat ja must lehm.	What goes on in his head, nobody knows.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	...elu teeb omad õiendused.	...but the life has it's own plans.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Ma ei näe mingit põhjust, miks me ei võiks juhusel sabast kinni krahmata.	...and I see no reason why we should not try to make best out of it.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Tema on üks, kes selle supi on kokku keeranud.	He is one of them responsible for this mess.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Vaid eestlased ajasid Albertile sõrad vastu.	Only the Estonians resisted Albert.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil“	Siis ära plaga nagu jännes! - Seda kuradi jänest sa veel kahetsed!	Then don't run like a coward. - Me! A Coward! You'll regret it!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil“	Tuleb välja, et esimene vasikas ei läinudki aia taha!	Not bad for the first time.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil“	Vaenlasi langeb nagu loogu!	There won't be an enemy standing!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> asjakohane retooriline võte		S4	
„Nimed marmortahvilil“	Oo, mõisahärä ise ka platsis.	Oh! The young master himself!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	

„Nimed marmortahvilil”	Homme lähme alevisse, Käsper, maad kuulama .	Käsper, in the morning we'll examine the situation in the village.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Nimed marmortahvilil”	No nii, metsapeatus!	A piss-call.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Ma tulin käsklust andma ja vagun oli tühi nagu kell .	I came to give orders and found an empty wagon.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Kuid nüüdsest nõuan korda nagu Preisi kasarmus .	But from now on I demand order.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia”	Kui temalt peaks üksainus kaebus teie vastu tõusma, lasen teid kõiki oksa tõmmata .	If she'll have any trouble, I'll hang all of you.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Lepalehtedega ei maksa siia ärplema tulla .	Your money is no good!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Sina! Kuivata kõigepealt kõrvatagused ära!	You! Grow up first!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	Tal pole sellest sooja ega külma .	She couldn't care less.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	See ei ole riigivalitsemine, vaid rabelemine. Nagu ruun rabas .	This is not governing, but struggling. Like a horse in a marsh.	Sõnamäng (metafoor).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Vend Wolfram! See on TEMA! - Rahu. Foogtil on säga mälu .	Brother Wolfram! It's HIM! - Calm! The bailiff has a memory of fish.	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Kesse siis laulurege veab , kui kõik sõjarditeks hakkavad?	Who'd you think will pull our songcart then?	Sõnamäng (metafoor).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng		S4	

„Nimed marmortahvil“	Oi kurat! Lätlased on ennast seaks vihastanud!	Damn, the Latvians must have turned green in their faces!	Sõnamäng (metafoor).	Sõnamäng-> sõnamäng	Otsetõlge (kalka)	S4	RE4a
„Tuulepealne maa“	Sellist roosamannat ei avalda paraku keegi.	Nobody publishes such mawkish stories these days.	Sõnamäng (metafoor). Korduv	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Kas ma oleksin pidanud laskma siis ennast välja vilistada või? Nagu Tõnissoniga varsti juhtub?	Should I have waited for them to boo me out? Like it will soon happen to Tõnisson.	Sõnamäng (metafoor). Reaal (isikunimi).	Sõnamäng-> sõnamäng	Säilitamine	S4	RI
„Meeletu“	Las olla aumeeste mäng - 50 000 ja kast õlut.	Let's make a gentlemen's agreement: 50000 and a six-back of beer.	Sõnamäng (metafoor). Reaal (koguse mõõtühik).	Sõnamäng-> sõnamäng	Asendamine reaalliga	S4	RE5a
„Nimed marmortahvil“	Noh, tatt , arvad, et ma ei tunne sind, koolipoisitsura?	So you think I don't remember you, schoolboy?	Sõnamäng (metafoor). Reaal (pilkenimi).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Laiendamine	S4	RE4b
„Tuulepealne maa“	Jälle oled öösel Tädirannas käinud , jah? Isegi vikatit ei jaksa käes hoida.	Did you go bundling again? You can barely hold the skythe.	Sõnamäng (metafoor). Reaal (tööriist).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Asendamine reaalliga	S4	RE2b
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Oma libeda keelega oli ta ristinud nii liivlased kui latgalid .	He had christianized many Livonians and Latgals with his slick tongue.	Sõnamäng (metafoor). Reaalid (rahvused).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng	Otsetõlge (kalka)	S4	RE4a, RE4a
„Tuulepealne maa“	Mis see on sul mingisugune püha lehm, keda sa kummardamas käid?	Is that some totem you worship?	Sõnamäng (metafoor, "püha lehm" universaalne väljend).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)“	Sa oled üsna ilus. Nagu Merovingide majuskel .	You're quite pretty, like Merovingian majuscle.	Sõnamäng (metafoor, alliteratsioon).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4, S7	

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Tulevik on helge nagu haldja hame!	The future is as bright as a shirt of an elf!	Sõnamäng (metafoor, alliteratsioon, konsonants). Reaal (riietus).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Laiendamine	S4, S7, S7	RE1c
„Nimed marmortahvilil”	Kuradi roosamanna!	You, damned pinko!	Sõnamäng (metafoor, roosa seos bolševismiga).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia”	Nüüd tuleb meil tegutseda. Teha üks kombinatsioon.	Now we must take action, make a combination.	Sõnamäng (metafoor, seose malemänguga).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa”	...nagu valge vares	...like a white crow	Sõnamäng (metafoor, universaalne).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Ajage paganad majadesse ja see väike saatana sigitis võtke kaasa!	Get the pagans inside. And take this imp with us.	Sõnamäng (metafoor, vihje jumalasalgamisele).	Sõnamäng-> sõnamäng		S1, S4	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Uru peakohale kogunesid mustad pilved.	Sinister clouds of trouble gathered above his head.	Sõnamäng (metafoor, visuaalne tähendusekiht).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia”	Iga mees on oma saatuse sepp ja oma õnne valaja.	Every man is a ruler of his faith and a builder of his fortune.	Sõnamäng (metafoorid ja visuaalse-verbaalse kreoliseerumine).	Sõnamäng-> sõnamäng. Sõnamäng-> sõnamäng		S4, S4	
„Tuulepealne maa”	Sa ju tead, So/ba... - Solba. - Solba, et see ei ole nii.	You know Solba... - Solba. - ...that it is not like that.	Sõnamäng (palataliseeritud "l" solvav, iroonia)	Sõnamäng-> nulltõlge		S1	
„Kevade”	Peni või Pennu... Peni lapse nimeks?	Peni or Pennu... - Peni for kid's name?	Sõnamäng (referentsiaalne mitmetähenduslikkus).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng		S5	
„Meeletu”	Mis su nimi on? - Nipitiri.	What's your name? - All the same.	Sõnamäng (riim).	Sõnamäng-> sõnamäng		S6	

„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Sellepärast me peamegi midagi ette võtma! - Jah, õlut võtame ette!	That's why it's essential to do something about it! - Quite right! Let's drink some beer!	Sõnamäng (sõnakordus erinevas tähenduses).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S6	
„Kevade“	Mis kinni ei jää, saab kinni lõõdud.	What doesn't stick, you just make stick.	Sõnamäng (sõnakordus).	Sõnamäng-> sõnamäng		S6	
„Meeletu“	Need, kes tulevad. Kolmapäeval kell kolm.	Those, who are coming. Tuesday at two.	Sõnamäng (sõnakordus).	Nulltekst-> sõnamäng		S6	
„Nimed marmortahvil”	Meie võitlused on nüüd võideldud.	Our battles are over now.	Sõnamäng (sõnakordus).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S6	
„Meeletu“	Miks? - Seks.	Why? - Cuz.	Sõnamäng (sõnakordus).	Sõnamäng-> sõnamäng		S6	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	Paraku kohtas ta ainult arulaiskust, otskohtlust , omakasuhimu ning vana Tabelinuse juures eriti jämedat pojapojapoliitikat.	Unfortunately he met only numbness, dimberwittiness and greed and, in the case of old Tabelinus, especially fould grandnepotism.	Sõnamäng (tahtlikud kõlakajad, olematud sõnad).	Sõnamäng-> sõnamäng		S11	
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	<i>Hööumöö ön jöbö köks nõdölöt rööstömötö jö vögöstömötö.</i> Hiiumaa on juba kaks nädalat rüüstamata ja vägistamata.	<i>Høømøø øs tøø ønpølløgød ønd ønrøvøshød.</i> Hiiumaa is too unpillaged and unravished.	Sõnamäng (tehiskonsonants, kõik vokaalid ö-d). Reaal (kohanimi).	Sõnamäng-> mittesõnamäng, toimetamistehnika (EN topeltsubtiitrid, ET subtiitrid)	Asendamine (kontekstuaalne tõlge)	S7	RÜ1c
„Malev (Läti Henrik valetas!)”	<i>Pöön pöröga Mönölöiöle mönömö mörököid nõppömö. Röösk!</i> Pean perega Manilaiule minema murakaid noppima. Raisk!	<i>ø hævø tø gø wøth mø fømølø tø thø nøøghbøøøøng øslø. øøøgh!</i> I have to go with my family to the neighbouring isle. Aargh!	Sõnamäng (tehiskonsonants, kõik vokaalid ö-d). Reaal (kohanimi).	Sõnamäng-> mittesõnamäng, toimetamistehnika (EN topeltsubtiitrid, ET subtiitrid)	Asendamine (kontekstuaalne tõlge)	S7	RÜ1c

„Tuulepealne maa“	Eestlane, venelane ja sakslane olid vangis...	An estonian, a russian and a german were in prison...	Sõnamäng (vihje algavale anektoodile). Reaal (anektoot).	Sõnamäng-> mittesõnamäng	Otsetõlge	S3	RE3c
„Tuulepealne maa“	Mina tunnen ennast nagu Robin Hood Sherwoodi laanes.	I feel like Robin Hood in Sherwood forest.	Sõnamäng (vihje metsavendlusele).	Sõnamäng-> sõnamäng		S3	
„Tuulepealne maa“	Kurat, kui rääkida ei tohi, siis peaks tohtima vähemalt kaevata.	If one can't talk, then he could at least dig.	Sõnamäng (vihje vaikivale ajastule).	LK sõnamäng-> SK sõnamäng		S3	
„Nimed marmortahvilil“	Õige mees ei jäta kunagi oma riista maha!	A real man never leaves his "tool" behind.	Sõnamäng (vihje, metafoor).	Toimetamis-tehnika. Sõnamäng-> sõnamäng		S3, S4	
„Tuulepealne maa“	Notivad meid nagu põldhiiri maha. - Me veel näitame neile, kuidas kass sabaga suppi segab.	They'll take us all down. Let's show them what we're made of!	Sõnamäng (visuaalne metafoor, tegevus toimub põllul).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia“	Ma palvetan teie eest. Igaks juhuks hoian põialt ka.	I'll pray for you. And I'll cross my fingers as well.	Sõnamängud (metafoor ja vihje teatud paganlikule mõttemallile).	Sõnamäng-> sõnamäng		S3, S4	
„Tuulepealne maa“	Pange see vikatimees teeale, jäidki naisega jutud pooleli.	Take me to the other side, I have to finish the conversation with my wife.	Sõnamängud (metafoor, vihje, et teispoolsuses kohtutakse).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4, S4	
„Nimed marmortahvilil“	Noorhärä pidada olla kõva möllumees ja tantsulõvi!	I hear you're the life of the party and a fabulous dancer.	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> sõnamäng ja sõnamäng-> mittesõnamäng		S4, S4	

„Tuulepealne maa“	Sellal kui teie käed rakkus endale näljaleiba teenite, on kurnajate peolauad lookas!	While you are blistering your hand with hard labour, the exploiters are having glorious feasts!	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia“	Kas tallame pihuks ja põrmuks kloostri, selle võõra vaimu ja võimu kantsi, kes meie vabaduse, meie maa, meie leiva on ära pilanud ja jalgade alla sõtkunud?	Should we tread to smithereens this convent, the stronghold of foreign spirit and power, which has mocked and overwhelmed our freedom, land and bread?	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Viimne reliikvia“	Ja sellepärast hüüan ma teid üles ka ennast isekeskis valvama, et äraandjal ei oleks asu ega armu. Et salakõrv ei kuuleks, silm ei seletaks, hammas ei hakkaks.	And therefore I call you up to guard yourselves, to give the traitor nor peace nor mercy, to deafen the secret ear, to blind the secret eye and to blunt the secret tooth.	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> sõnamäng		S4	
„Tuulepealne maa“	Ma olen ennast kogu ihu ja karvadega Asta hoole alla andnud. Jah, ja karske püsinud nagu suitsulest. Ma võiksin kasvõi karskusseltsi astuda. ... Tead meil siis, panime Astakesega leivad ühte kappi. Tema pani mulle päitsed pähe ja rõnga ninasse, nagu öeldakse.	I have trusted myself fully under Asta's care. And I have been sober, I could be a head of the temperance society. ... In the meantime, Asta and I got married. She bridled me and put a ring in my nose, as they say.	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> mittesõnamäng, sõnamäng-> mittesõnamäng ja sõnamäng-> sõnamäng		S4	

„Nimed marmortahvilil”	Lõite põnnama või? Pole midagi. Alguses on kõigil sitt püksis.	Scared? Never mind, we all shit our pants at the beginning.	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> mittesõnamäng, sõnamäng-> sõnamäng		S4, S4	
„Nimed marmortahvilil”	No minu kirjutamist andis sul ikka oodata nagu hingeõnnistust. Mis sa teed, kui seda soolikat sees pole.	You had to wait to receive this letter. Sorry, I'm not much at writing.	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> mittesõnamäng		S4, S4	
„Viimne reliikvia”	Üle kõige on maailmal vaja üht vaba last, üht vaba last. Kes midagi pole kuulnud ei heast ega kurjast, ei heast ei kurjast. Ega viitsi mõeldagi püüdjate paelust. Kuid püüdjail on vaja just vaba last. Põgene, vaba laps, see on ainus võimalus. Põgene, vaba laps! Vii peitu maailma vabadus, kuni veel sa vähegi suudad, kuni veel sa vähegi loodad, vähegi hoolid. Põgene, vaba laps!	More than anything this world need a free child. Who has never learned anything of good and evil. And who never cares about snares of the catchers. But the catchers need such a free child. Run away, free child! This may be your only chance! Run away, free child! Hide the freedom of the world, While you still can do it. While you hope and care - Run away, free child!	Sõnamängud (metafoorid).	Sõnamäng-> sõnamäng	Otsetõlge (mugandamine)	S4	RE3a

„Viimne reliikvia“	<p>Reliikvia, reliikvia. Meie ees on viimne reliikvia. Me käes on viimne reliikvia. Õhtu jõuab. Päev veereb. Aga meil on viimne reliikvia. Önn, usk, lootus, armastus. Tõde, õigus, õigus ja vabadus. Reliikvia. Reliikvia. Kes teab, kus on viimne reliikvia. Kelle käes on viimne reliikvia. Õhtu jõuab. Päev veereb. Aga meil on viimne reliikvia. Reliikvia. Reliikvia. Viimne reliikvia.</p>	<p>Relic.. Relic.. We're holding the last relic... We're keeping the last relic... Night is coming, day is setting. But we have the last relic. Bliss, faith, hope, love. Truth, justice and freedom. Relic... Relic... Who knows where is the last relic. Who is keeping the last relic. Night is coming, day is setting. But we have the last relic. Relic... Relic...</p>	<p>Sõnamängud (metafoorid). Reaal (laul).</p>	<p>Sõnamäng-> sõnamäng</p>	<p>Otsetõlge (mugandamine)</p>	<p>S4</p>	<p>RE3a</p>
--------------------	---	--	---	-------------------------------	--------------------------------	-----------	-------------

Lisa 2. Reaalide liigitus

Autor	Alajaotus I	Alajaotus II	Alajaotus III	Viide	Näide tõlkekorpuselt
Vlahov, Florin (1980: 59–64), siinse töö autor	Nimed	Isikunimed ja kaubanduslikud nimed	Tähenduslikud pärisnimed, mütoloogilised isikunimed, pseudonüümid, kaubamärgid, tootenimed jms	RI	Vorsti-Jüri, Imelik, Ilge, Koidula, Vambola, Lembitu, Nokia
Vlahov, Florin (1980: 59–64)	Geograafilised reaalid	Füüsiline geograafia ja meteoroloogia	Jõesed, järved, mered jne	RG1	Jägala-Juga, Balti meri
		Inimtegevusega seotud geograafilised objektid	Ehitised jne	RG2	Pika Hermannini torn, Toompea, Pääsjärve
		Endeemid (ainult mingis piirkonnas esinevad taime- ja loomaliigid)		RG3	Viru kõred, juttselfjad, padakonnad
	Etnograafilised reaalid	Olme	Söögid, joogid	RE1a	Sült, praad, märtsiõlu
			Igapäevaeluga seotud asutused	RE1b	Vallamaja, raekoda
			Riietus	RE1c	Sinel ja papaaha, hame
			Elamud, mööbli- ja tarbeesemed	RE1d	Isatalu, laut, ait
			Transport	RE1e	Hobune (<i>näide puudu</i>)
			Tervitussõnad, vandesõnad, sõimusõnad, hüüdsõnad	RE1f	Jõudu! Võtame! Raisk! Kurat!
		Tööga seotud reaalid	Töötavad inimesed	RE2a	Popsid
			Tööriistad	RE2b	Ader, margapuu, vikat
			Tööga seotud asutused	RE2c	Kolhoos
		Kunsti ja kultuuriga seotud reaalid	Muusika ja tantsud	RE3a	"Viimse Reliikvia" laulud
			Muusikainstrumentid	RE3b	Kannel (<i>näide puudu</i>)
					Rahvalaulud, vanasõnad, kõnekäänud (võlg on võõra oma)
			Folkloor	RE3c	
			Teater	RE3d	<i>näide puudu</i>
			Muud kunstiliigid	RE3e	A. Gailiti "Purpurne süda"
			Kunstiga tegelevad inimesed	RE3f	<i>näide puudu</i>
					Ehale minemine, tervisenaps, saunas käimine
			Tavad ja rituaalid	RE3g	
			Peod ja mängud	RE3h	jaanika (lõkkest üleüppamine)
Siinse töö autor					
Vlahov, Florin (1980: 59–64)					

			Mütoloogia	RE3i	Väinämöinen, Ilmarinen, Kullervo, Liiva-Annus, vikatimees.
			Kultusega seotud isikud ja esemed	RE3j	Taara, Toonela, tõivet
			Tähtpäevad	RE3k	Mihklipäev, leinavalupüha, jaanika
Nedergaard-Larsen (1993: 211)			Ajaloolised, kultuurilised ja poliitilised sündmused	RE3l	700aastane orjapõlv, Madisepäeva lahing, Balti Hertsogiriik, Vabadussõda, küüditamine
Vlahov, Florin (1980: 59–64)		Etnilised nimetused	Rahvanimetused	RE4a	Latgalid, liivlased
			Hüüdnimed, enamasti naljatlevad või solvavad	RE4b	Fritsud, tiblud, pursuid, koolipoisitat
			Nimetused elukoha järgi	RE4c	Külamees
		Möödühikud ja raha	Möödühikud	RE5a	Verst, kast
			Rahaühikud	RE5b	Rubla, kroon
Siinse töö autor		Perekondlikud suhted		RE6	Nääl
Vlahov, Florin (1980: 59–64)	Ühiskondlik-poliitilised reaalsed	Haldus-territoriaalsed reaalsed	Administratiiv-territoriaalsed üksused	RÜ1c	Maakond, kubermang, Liivimaa, küla
			Asulad	RÜ1d	Kihnu, Kuramaa, Käsmu, Häädemeeste
			Asula osad	RE1e	Kloostrimetsa, Brookusmäe, Lasnamägi
		Võimuorganid ja võimukandjad		RÜ1	Asutav Kogu, Riigikogu, Maapäev, kärjad
		Ühiskondlik-poliitilist elu puudutavad reaalsed	Poliitilised organisatsioonid ja ühendused	RÜ2a	Vapsid ehk vabadusvõitlejad
			Patriootilised ja ühiskondlikud liikumised	RÜ2b	näide puudu
			Sotsiaalsed nähtused ja liikumised	RÜ2c	Küüditamine
			Aunimetused, kraadid, tiitlid, pöördumised	RÜ2d	Vonn
			Ametiasutused	RÜ2e	Harju Pank, Krediitkassa,
			Haridus- ja kultuuriasutused, kõik sellega seonduv (tunnistused, eksamid)	RÜ2f	Ohvitseride Kool, Tartu Kommertsikool, Kultuurkapital, Gümnaasiumi lõputunnistus, Pärnu Postimees
			Seisused, kastid ja sinna kuuluvad inimesed	RÜ2g	Üexküll, Keiserling, vabamees, mõisnik, sulane, mats

Siinse töö autor			Elukutsed, ühiskonnakihid	RÜ2g	Kõrtsmik, tarvakütt, vanem
Vlahov, Florin (1980: 59–64)			Seisuse märgid ja sümbolid	RÜ2h	Vonn, sinimustvalge lipp
		Sõjaga seotud reaamid	Sõjajalised üksused, relvad, mundri osad, sõjaväelised seisused	RÜ3a	Malev, rühm, kuperjanovlased, Vabaduserist
Naukkarinen, 2006		Õigus- ja korralve süsteem		RÜ3b	Piirivalve